magazin istoric

ANUL VI Nr. 10 (67)
OCTOMBRIE 1972

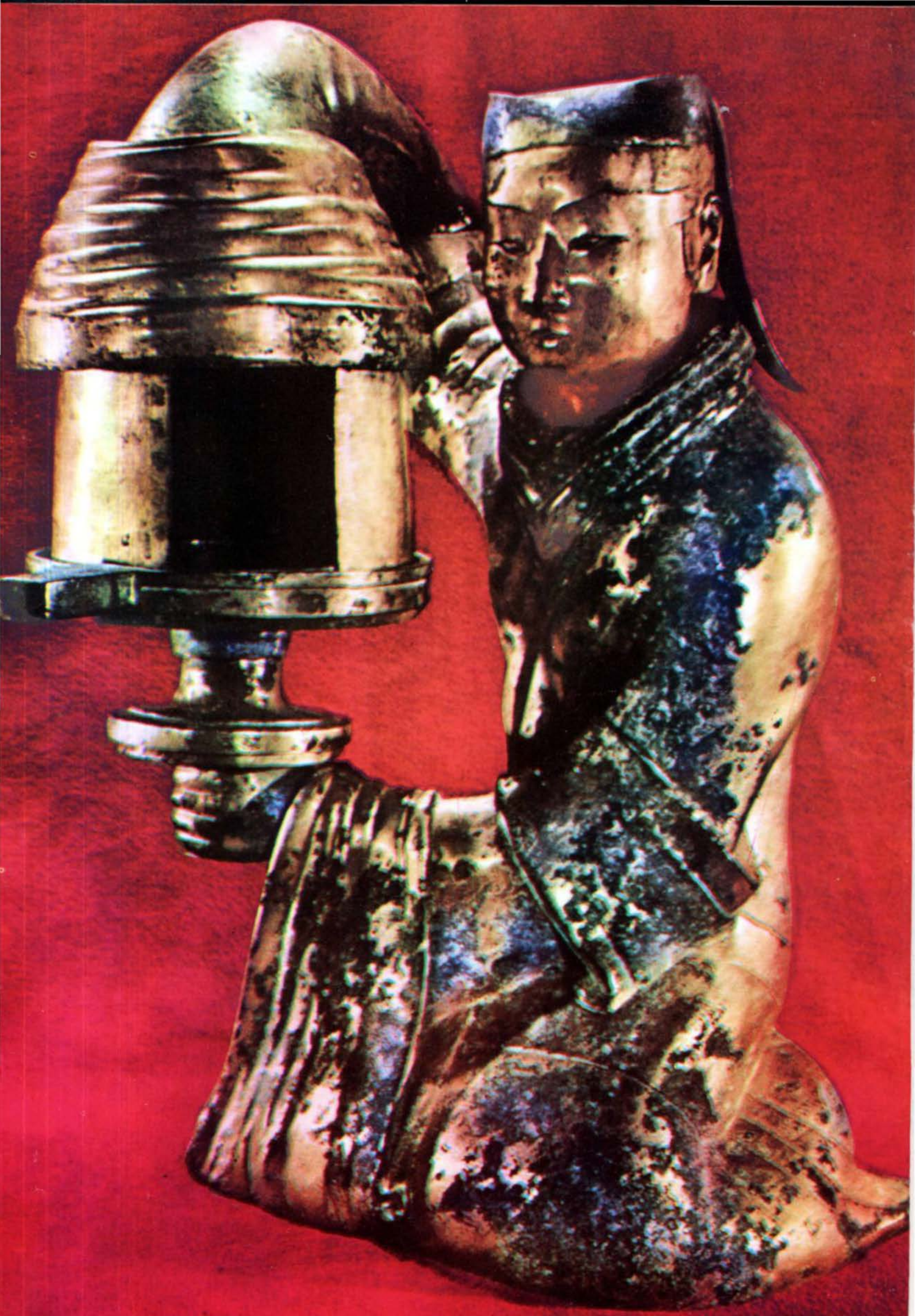

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul VI - Nr. 10 (67)
octombrie 1972

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CĂNDEA
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

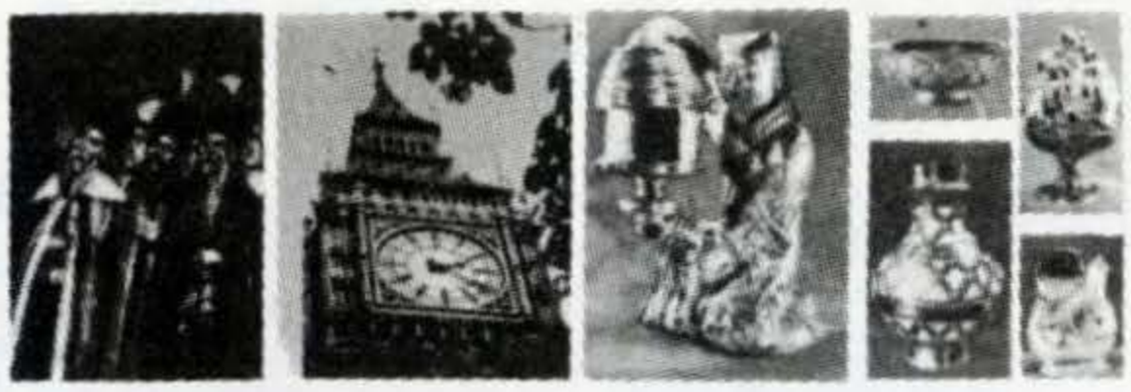

① ④ ② ③

① Perioadă de apogeu în arta medievală românească, „stilul brîncovenesc" ne-a lăsat o convingătoare dovadă a măiestriei unuia din marii meşteri populari : Pîrvu Mutu Zugravu. În imagine: portret de grup, fragment din decoraţia pridvorului monumentului de la Filipeştii de Pădure

④ Zorii unei zile ceţoase a anului 1689. **Marele Tom** a sunat de... 13 ori ! De atunci a început neobişnuita istorie a Big-Benului **(Peripeţiile unui orologiu istoric,** p. 50)

② Mărturii ale străvechii civilizaţii chineze descoperite în ultimii ani. Lampă-statuetă de bronz aurit din sec. II î.e.n., din vremea dinastiei Han de Apus

③ **Stînga sus şi dreapta jos :** bol de aur şi carafă de argint, epoca Tang (sec. VIII e.n.) tezaurul de la Sian, provincia Şănsi
Dreapta sus şi stînga jos : vas de ars mirodenii şi vas de bronz cu aplicaţii aurite, aparţinînd tezaurului descoperit în mormîntul de la Manceng, provincia Hăbei **(Palatele subterane şi caii care dansează,** p. 15)

SUMAR

1655 : seimenii şi dorobanţii „...se-au rădicat asupra a tot neamul boieresc..." : MATEI CAZACU 2
O limbă — o naţiune : AL. ROSETTI 8
Pe urmele unui oraş dispărut — Ester : TUDOR MATEESCU 10
Palatele subterane şi caii care dansează : B. WECHSLER 15
„La Palat ! Trăiască Republica !" : BEATRICE MARINESCU, ŞERBAN RĂDULESCU-ZONER 20
Februarie 1866 — complotul împotriva ţării : AL. V. BELDIMAN 23
• Un editor italian în vizită la Magazin istoric 31
Asediul Famagustei : MARC' ANTONIO BRAGADIN 39
Cînd s-a tipărit prima carte bucureşteană ? : L. DEMÉNY 46
Peripeţiile unui orologiu istoric : EDWARD KIMBO 50
„...Sub un stindard care să reprezinte unirea şi înfrăţirea tuturor lucrătorilor" : N. COPOIU 52
„Chemarea" a răsunat în pustiu : NICOLAE BRĂDIŞTEANU 56
„Un succes al spiritului de solidaritate" : GH. I. IONIŢĂ 60
Originalul Învăţăturilor lui Neagoe Basarab. **Răspuns la o ipoteză:** G. MIHAILA 63
Istanbul — eterne valori ale trecutului : NICOLAE MINEI 66
Inruditi cu Garibaldi : VITALIE STĂNICĂ 68
Captivi printre ghetarii Nordului : N. BOLOTNIKOV 70
Operaţia „Typical" : F. W. D. DEAKIN 75
Muzeul Ţării Crişurilor la un veac de la înfiinţare : VIOREL FAUR . . . 82
La primul Congres internaţional de tracologie : DUMITRU BERCIU . . . 84
Amirali în boxa acuzaţilor : NICULAE KOSLINSKI 88
• Enigmistică . . . 37 **• Zîmbete din cronici** . . . 93 **• Cărţi sosite la redacţie** . . . 94 **• Poşta** Magazin istoric . . . 96

1655 : seimenii
şi dorobanţii
„...se-au rădicat asupra
a tot neamul boieresc...“

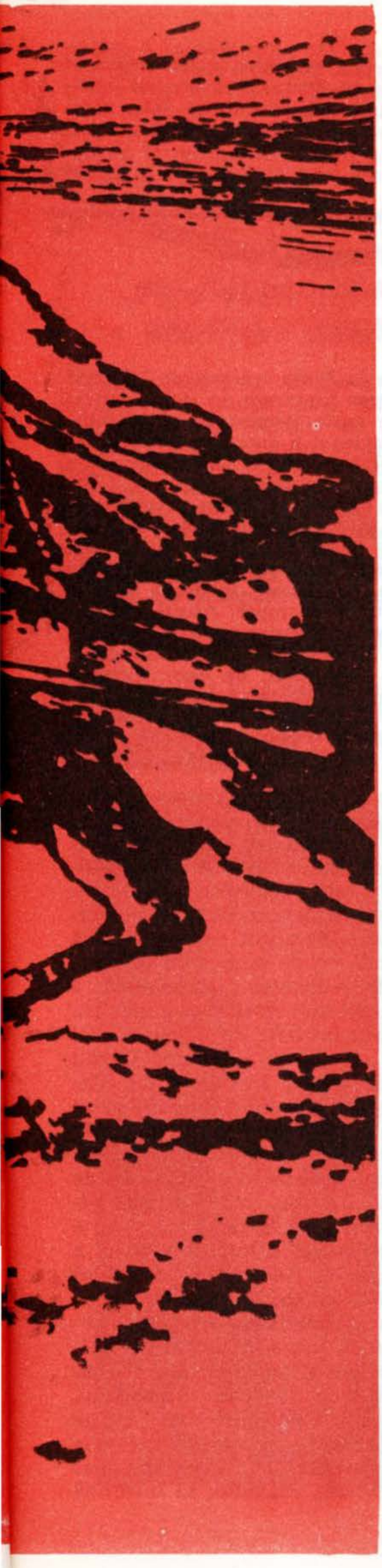

MATEI CAZACU

Tîrgoviște, iunie 1653. Abia se stinsese glasul trîmbițelor și zăngănitul săbiilor care vărsaseră, de-o parte și de alta, sînge românesc în bătălia de la Finta, din 17 mai. Se înfruntaseră atunci oștile domnilor Moldovei și Țării Românești, cele dintîi vrînd să înlăture din scaun pe Matei Basarab. Vasile Lupu, cu ajutorul cazacilor conduși de ginerele său Timuș Hmielnițki, fiul hatmanului Ucrainei, a fost învins de munteni. Oastea Țării Românești după două înfrîngeri — la Focșani și Șoplea — a reușit să se impună la Finta, pe un teren mocirlos și udat de ploi, care a stînjenit mișcările cazacilor. Meritul victoriei a revenit în mare parte, corpurilor de slujitori, **în special dorobanți și călărași, precum și seimenilor (mercenari români și balcanici). Un glonte l-a rănit pe bătrînul domn muntean, dar acesta a continuat să lupte vitejește, îmbărbătîndu-și ostașii.**

Rezultatele războiului sînt cunoscute: alungarea lui Vasile Lupu de pe tronul Moldovei, moartea lui Timuș Hmielnițki pe cînd — după retragerea din Țara Românească — era asediat la Suceava. Nici în Țara Românească nu au întîrziat să se arate tulburările interne, dar acestea aveau alte pricini. Letopisețul Cantacuzinesc, **cronica de curte a lui Matei Basarab, ne introduce în atmosfera vremii cu următoarele cuvinte:** „Iar Matei Vodă, fiind rănit de războiul căzăcesc, zăcea în patul lui și nu putea să să răpaose și să-și caute leacul ranei sale de necazul slujitorilor lui, mai vîrtos dorobanții și seimenii și alte cete [...] Iar ei toți se îndrăcină de să nebuniră și începură a nu-l băgare în seamă nici cît, ci-și băteau joc de dînsul și în toate zilele zbiera în curtea lui. Și lua tunurile dă le scotea afară la cîmp [...] Și se lăuda că ei au bătut războiul cazacilor, cerșindu-i să le dea cîte 3 lefi; iar de nu, vor sparge cămara și singuri își vor lua. În multe chipuri îl pedepsea, zicîndu-i să-și lase de acum scaunul și să se facă călugăr. Și zicea că au îmbătrînit și și-au ieșit din fire. Și așa fiind turbați, cînd fu într-o zi, se strînseră toți în curtea domnească ca să ucigă pre doi boiari ai lui Matei Vodă, anume Ghinea Țucala i [și] Radul Vărzariul vel armaș, aruncîndu-le prihană cum că ei sfătuiesc pre domn ca să nu le dea lefi. Și așa fiind ei turbați [...] să suiră sus, în casele domnești și dederă năvală unde zăcea domnul lor, căutînd pre acești boiari supt căpătîiul lui, supt paturi, prin poduri, prin cămări, prin lade, pînă-i găsiră. Și așa, denaintea lui, i-au luat, cît se cutremura locul de groaza lor, dezbrăcîndu-i de haine, bătîndu-i nemilostiv, pîn i-au scos afară la cîmp, și ocolo i-au omorît, înaintea tuturor oștilor [...]."

O epocă de revolte

Dorobanţi, seimeni... Aceste corpuri de oaste munteneşti formau baza armatei în tot sec. XVII *. Pedeştri, bine înarmaţi, îmbrăcaţi cu uniforme albastre şi unii şi alţii, ei se înrolaseră în mare număr în armata Ţării Româneşti încă în vremea lui Mihai Viteazul, ajungînd să numere, primii peste 6 000 oameni, iar seimenii în jur de 1 000. Dorobanţii erau în marea lor majoritate ţărani liberi, fiind chiar numiţi „dorobanţi de ţară" ; erau plătiţi fie cu leafă, fie cu unele scutiri de dări, sau, în sfîrşit, cu dreptul de folosire a moşiilor domneşti, din care li se dădeau părţi pentru întreţinerea lor şi a familiilor. Seimenii, în schimb, şi o mică parte din dorobanţi, erau originari din Peninsula Balcanică — sîrbi, bulgari, albanezi, greci şi chiar turci — refugiaţi în ţările române din cauza abuzurilor fiscalităţii otomane. Înrolaţi în mare număr de Mihai Viteazul, cei mai mulţi dintre seimeni se căsătoriseră în ţară, întemeindu-şi gospodării, aşezîndu-se în oraşe şi în sate şi românizîndu-se. Iar faptul că îşi vărsau sîngele pentru apărarea ţărilor noastre îi pune, în faţa istoriei, solidari alături de miile de autohtoni anonimi prin a căror jertfă s-a ocrotit fiinţa poporului român.

Izbucnirea răscoalei seimenilor şi dorobanţilor nu constituie un fapt izolat în contextul istoriei româneşti şi general europene. În deceniile 5-6 ale sec. XVII revoltele nobiliare şi cele populare au avut ca aspiraţie comună lupta împotriva diferitelor forme ale absolutismului monarhic, care devenise tot mai apăsător în Europa. Printre alte caracteristici ale acestor mişcări a fost şi participarea activă a soldaţilor mercenari concediaţi, sau cărora nu li se mai plătiseră de mult soldele, alături de masele populare.

În Ţara Românească răscoala de la mijlocul sec. XVII a dorobanţilor şi seimenilor — numiţi cu un termen general **slujitori** — a fost îndreptată în fond împotriva exploatării feudale. Mulţi soldaţi erau aşezaţi pe moşii domneşti care ulterior fuseseră donate unor mari boieri. Noii lor stăpîni încercau să-i supună la dări şi munci, sfidînd poruncile domneşti, ca şi protestele slujitorilor. Dar în această situaţie se mai aflau şi alte corpuri de oaste, dintre care mai importanţi erau călăraşii, participanţi şi ei la răscoala dorobanţilor şi seimenilor cu efective importante, de circa 4 000 oameni. Cît priveşte pe domnul ţării, Matei Basarab (1632-1654), în timpul domniei sale, numărul de sate libere care au fost aservite de către marii boieri şi dregătorii curţii domneşti a crescut vertiginos, indicînd, alături de alte date, agravarea exploatării feudale la care era supusă ţara.

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 7 şi 8/1971.

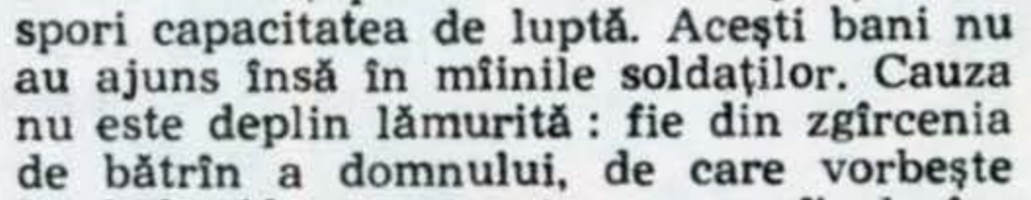

Primul pamflet din literatura română

Bătălia de la Finta l-a pus pe bătrînul domn la o grea încercare. În două rînduri corpurile de oaste trimise de el înaintea lui Vasile Lupu şi a cazacilor au fost învinse. Moralul celorlalţi oşteni de care dispunea (cronica ţării dă cifra de 7 000) nu era prea ridicat, în faţa perspectivei că aveau să înfrunte o oaste mult mai numeroasă de 20 000 moldoveni şi cazaci. Matei Basarab le-a promis atunci plata soldei duble, pentru a-i încuraja şi a le spori capacitatea de luptă. Aceşti bani nu au ajuns însă în mîinile soldaţilor. Cauza nu este deplin lămurită : fie din zgîrcenia de bătrîn a domnului, de care vorbeşte Paul de Alep, un contemporan, fie la îndemnurile lui Ghinea Ţucala Brătăşanu vistierul şi Radu Vărzaru armaşul, Matei Basarab nu şi-a ţinut promisiunea făcută ostaşilor.

Cei doi boieri, prinşi şi executaţi în public de răsculaţi, erau departe de a fi nevinovaţi, după cum ne spune un pamflet intercalat în **Letopiseţul Cantacuzinesc,** şi scris într-o limbă colorată.

Textul acestui viguros pamflet — primul din istoria literaturii române — lasă să se întrevadă cît de mult erau urîţi cei doi boieri în societatea muntenească a vremii lor. De tulburările oştenilor au profitat, pentru intrigile lor de curte, unii boieri mari, şi n-ar fi exclus ca ei să-i fi instigat pe aceştia împotriva lui Ghinea Ţucala şi a lui Radu Vărzaru. Printre intriganţi s-a aflat şi mitropolitul ţării, Ştefan, pe care Matei Basarab l-a înlăturat din scaun, denunţîndu-l Patriarhiei de Constantinopol ca pe **„unul ce este viclean şi de fire acru la maţe [...] şi ce e mai rău decît orice, a fost dovedit că a ţesut uneltiri şi împotriva domnului ţării [...], părtaş cu cei ce au stricat orînduiala şi s-au ridicat împotriva domniei".**

Totuşi pînă la urmă, dorobanţii şi seimenii s-au potolit şi au depus din nou, în iunie, jurămînt de credinţă voievodului, primind, desigur, satisfacţie în cererile lor. Matei Basarab apucase însă să scrie principelui Transilvaniei, Gheorghe Rakóczi II (1648-1658), rugîndu-l să intervină

pentru a înăbuşi mişcarea ; în scurt timp, trupele acestuia trecuseră hotarul, dar s-au retras imediat ce s-a aflat ştirea că soldaţii munteni au prestat jurămîntul domnului lor. Moartea, întîmplată la 9 aprilie 1654, a întrerupt lunga domnie de **„ani 21 fără luni 5 şi zile 11“** a lui Matei Basarab.

„Fără veste începură a sudui pre domnu...“

Alegerea, în 1654, ca domn a lui Constantin, fiul fostului domn Radu Şerban, a adus ţării un început de linişte, dar aceasta era doar aparentă. **„Şi aşa s-au aşăzat domniia cu bună pace, dăspre turci şi dăspre hanul [tătărăsc] şi dăspre Racoţi Gheorghie, craiul Ardealului şi dăspre Ştefan Vodă al Moldovei [Gheorghe Ştefan]. Şi cu toată vecinătatea s-au aşezat. Şi au început a face milă mare ţării, ertîndu-le toate năpăştile. Şi au plătit pre slujitorii cu un haraci deplin. Şi au ertat ţara de bir 3 luni. Şi au ertat dorobanţilor şi călăraşilor dijma şi oeritul. Şi au îmbrăcat pre toţi cu postav bun, şi pre căpitanii lor cu frînghii [brocart], cu coftirii [stofă preţioasă], cu atlaze. Lefi încă le da din dăstul. La masă cu dînsul de-a pururea şădea cu dînsul şi-i dăruia. Judecăţi drepte făcea, şi milă din dăstul. Pre nimenea nu obijduia, ci cu blîndeţe şi cu cuvinte dulci pre toţi îi mîngîia. Şi gîndi să facă mult bine ţării“**, spune **Letopiseţul Cantacuzinesc,** exprimînd cu seninătate punctul de vedere al marii boierimi.

Mai puţin diplomat decît Matei Basarab, urmaşul său a încercat slăbirea corpurilor de oaste ale seimenilor şi dorobanţilor, prin desfiinţarea primului, cu făgăduiala făcută ofiţerilor de dorobanţi de a le da lefurile acestora drept compensaţie. Soldaţii de rînd, care se înrudiseră prin căsătorii cu familiile seimenilor, au trecut la revoltă deschisă încă a doua zi după acest tîrg, sîmbătă 17 februarie 1655. Cronicarul Radu Popescu ne-a lăsat un reuşit tablou al panicii care cuprinsese boierimea la aflarea acestor ştiri.

Izvorul principal pentru această răscoală rămîne însă tot **Letopiseţul Cantacuzinesc,** operă contemporană, a cărui limbă pitorească şi vădită poziţie de clasă l-au făcut pe George Călinescu să-l caracterizeze astfel : **„Duşmănia cronicarului e de o vulgaritate sănătoasă, arghezianâ, inventivă în injurii şi în orice caz dovedind un suflet colcăitor de sentimente, de loc pedant“.** După ce înşiră numele boierilor omorîţi de răsculaţi, toţi mari dregători şi proprietari funciari însemnaţi, cronica urmează astfel cu descrierea direcţiilor de manifestare ale revoltei : **„Iar dorobanţii şi siimenii fiind covîrşiţi de nebunie şi plini de diavolul, nici cît nu se curmară, ci, în loc de căinţă, mai vîrtos sporea spre fapte rele. Că întîi uciseră pre aceşti săraci de boiari. A doao, batjocoriseră pre domnul lor, suduindu-l în tot chipul [...] Ei singuri intra în cămară de-şi lua lefi. Cînd venea niscare soli de undeva, ei să punea la poartă de-i oprea, şi de frica lor, întăi îşi da soliia la dînşii. Şi alte batjocuri făcea domnu-său. A treia, călcară şi sfintele biserici ale lui Dumnezeu, încă, slujind preoţii sfinta liturghie. Iar ei intrară în biserici de-i scotea de păr şi-i dezbrăca de veşminte [...]. Numai pietrele goale au lăsat. Sfintele veşminte făcutu-le-au muerilor şi fetelor chinteşă. Şi vindea cărţile bisericii la tîrg [...]. A patra, au dat jaf caselor boereşti şi neguţătorilor şi tuturor cîţi ştiia ei că să biruesc şi au bucate. Şi au jăhuit toată ţara, din cap pînă în cap, şi cruciş şi curmeziş. Mai pre scurt să zicem, vecin pre vecin, fin pre naş, slugă pre stăpîn“.**

Spusele cronicarului au o importanţă deosebită, în special în ce priveşte atitudinea oştenilor faţă de domn. Pentru pri-

Un moldovean şi un muntean în veşminte de epocă — o reprezentare puţin obişnuită, din jurul anului 1683, păstrată pe o carte de joc din colecţia de stampe a Muzeului oraşului Viena (fotografia a fost pusă la dispoziţia redacţiei de Elena Moisuc)

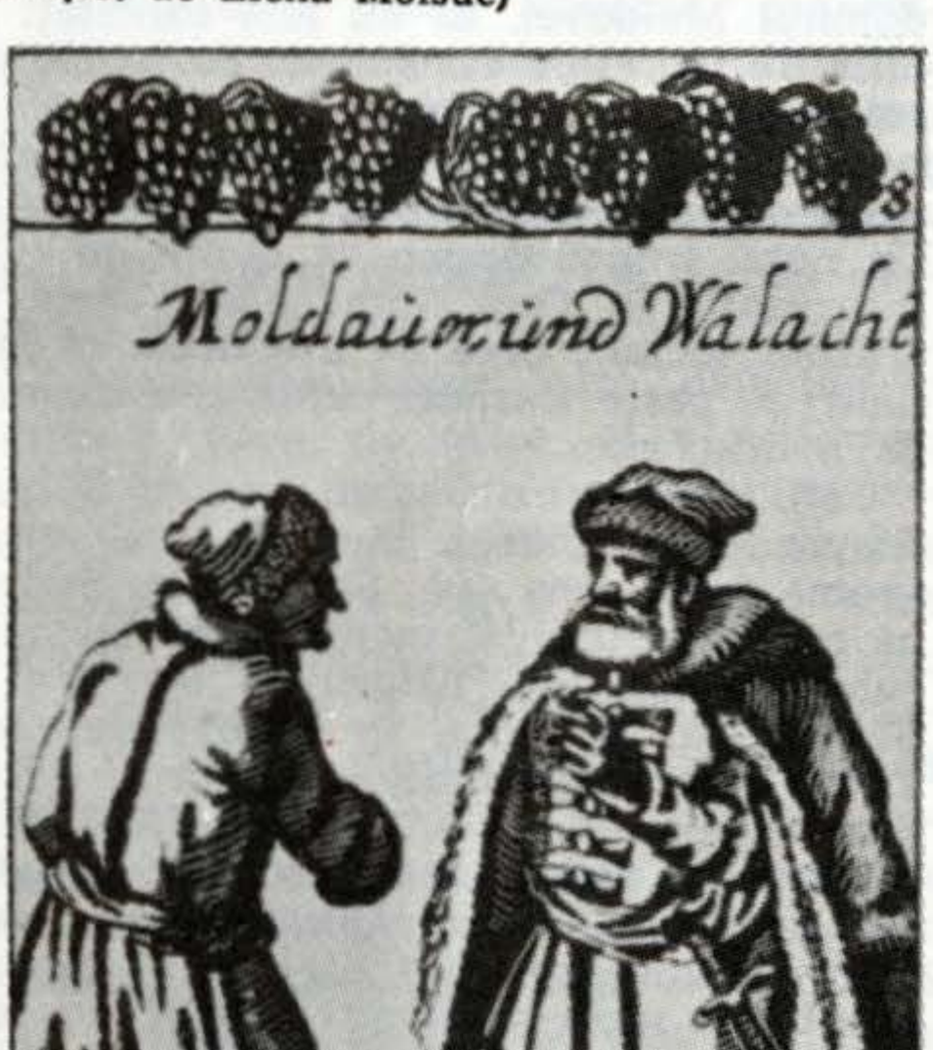

ma oară în istoria noastră persoana domnului a fost atacată în cadrul unei mişcări antifeudale, de altfel ca şi religia, ceea ce dovedeşte lipsa de respect a răsculaţilor faţă de „cele sfinte". O mărturie despre caracterul de clasă al mişcării este cuprinsă în testamentul Elinei logofeteasa, soţia lui Stroe Leurdeanu, datat 28 iunie 1655 : **„Întîmplindu-mi-se fugă şi pribegie aici [...] în cetatea Braşovului, pentru zavistiia dorobanţilor şi seimenilor, CARII SE-AU RĂDICAT ASUPRA A TOT NEAMUL BOIERESC CU MARE VRĂJMĂŞIE** (sublinierea autorului), **pentru care mulţi dăn boiari au şi pierit, iar alţii au scăpat aici în cetatea Braşovului, sau alţii în Moldova şi în Ţara Turcească, carii pre unde au putut".**

„Om n-a văzut neam mai îndrăzneţ decît acesta"

Una din implicaţiile cele mai însemnate ale răscoalei dorobanţilor şi seimenilor a fost izbucnirea paralelă, neorganizată, dar sub influenţa ei, a unor mişcări ţărăneşti, îndreptate împotriva privilegiilor boiereşti. Numeroase sate s-au ridicat, atacînd curţile boiereşti sau mănăstirile, pentru a-şi redobîndi libertatea încălcată prin silnicie. Răsculaţii ardeau în special actele de proprietate ale boierilor şi mănăstirilor. Asemenea ridicări sînt amintite de documente în satele Dobriceni şi Bărbăteşti din judeţul Vîlcea (împotriva Mănăstirii Arnota), cît şi în diferite alte sate stăpînite de Mănăstirile Sf. Apostoli din Bucureşti, Brădet din Argeş, Jitianu şi Sadova din Oltenia. Orăşenii din Tîrgovişte, Buzău, Ploieşti, împreună cu dorobanţii şi călăraşii — care aveau garnizoane şi la Craiova şi Strehaia — au atacat în 1655, în timpul răscoalei izbucnite la Bucureşti, pe marii boieri, ucigînd pe unii, silindu-i pe alţii să fugă în Moldova, Transilvania sau la sud de Dunăre. În Bucureşti, centrul răscoalei l-a constituit cartierul tabacilor de pe Dîmboviţa (cam pe la capătul Căii Victoriei de astăzi), aceşti meseriaşi fiind sufletul mişcării orăşenilor bucureşteni.

Extinderea răscoalei pe întreg teritoriul Ţării Româneşti, nu numai în localităţile cu garnizoane militare, ci şi în sate, a stîrnit o gravă îngrijorare la Stambul. Dar sultanul Mehmed IV, care era angajat într-un conflict îndelungat cu Persia, nu putea interveni cu trupe în Ţara Românească. Sarcina intervenţiei a fost astfel luată de Gheorghe Rakóczi II, principele Transilvaniei, şi de Gheorghe Ştefan, domnul Moldovei. Ei au fost solicitaţi de altfel în secret de Constantin Şerban, a cărui autoritate devenise practic nulă în ţară. Principele Transilvaniei se temea chiar de răspîndirea mişcării şi în ţara sa. Un nobil transilvănean va defini de altfel intervenţia în Ţara Românească drept un „război social", ceea ce înseamnă că feudalii de peste Carpaţi cunoşteau semnificaţia mişcării.

Ostil răscoalei a fost şi paşa de Silistra, Siavuş. El urmărea încă de mai multă vreme înlocuirea lui Constantin Şerban, pe care răsculaţii îl menţinuseră în scaun sub controlul lor. Tătarii au trecut şi ei Siretul, la 22 iunie, în număr de circa 2 000, tabăra răsculaţilor, aflată în regiunea Teleajenului şi a Buzăului, fiind astfel atacată din mai multe părţi. Doar Bogdan Hmielniţki, hatmanul Ucrainei, era favorabil răsculaţilor, însă fiind prins în preparativele războiului cu polonii, nu le-a putut da acestora nici un ajutor. Solia trimisă de dorobanţi şi seimeni la Hmielniţki s-a întors doar cu promisiunea unui ajutor, după terminarea luptelor cu polonii.

Chipul lui Constantin Şerban, pe cînd încă nu ajunsese domn al Ţării Româneşti (portret în frescă din biserica Dobreni, jud. Ilfov — 1646)

Lupu Buliga, comandantul artileriei răsculaţilor, nu a ştiut să regleze tirul tunurilor (pictură din pronaosul Schitului Topolniţa)

În aceste condiţii, Constantin Şerban, devenit în fapt prizonierul răsculaţilor, a izbutit să scape din mijlocul lor, refugiindu-se la Silistra. De atunci înainte evenimentele s-au precipitat : răsculaţii, consecvenţi în direcţia adîncirii mişcării lor, au ales un nou domn, în persoana spătarului Hrizea din Bogdănei, comandantul oastei.

La 17 iunie a avut loc la Şoplea, la răsărit de Ploieşti, pe malul Teleajenului (sat azi dispărut) bătălia între răsculaţi şi oastea transilvăneană condusă de Gheorghe Rakóczi II. Atacul a fost dat de cei dintîi, pentru a nu permite transilvănenilor joncţiunea cu oastea moldoveană şi cu tătarii, care trebuia să aibă loc a doua zi, 18 iunie. Faţă de cei 30 000 oameni ai lui Rakóczi (alte surse dau însă cifra de 16 000), răsculaţii au aliniat un număr nu mult inferior de ostaşi, fiind sprijiniţi în schimb de 30 tunuri, în care îşi puneau mari nădejdi. Atacul a fost pornit din mai multe direcţii de către dorobanţi şi seimeni. Ei au ajuns chiar pe punctul de a cîştiga victoria, dar o serie de conducători au trădat, trecînd de partea transilvănenilor. Cronicarul Radu Popescu consemnează astfel această trădare : **„Mulţi căpitani ce au avut înţelegere cu Constantin şi cu pribegii, cu steagurile au plecat dă s-au dus în oastea ungurească, împreunîndu-se cu boierii pribegi“.** La panica stîrnită de această manevră s-a mai adăugat, în tabăra răsculaţilor, altă defecţiune : greşita folosire de către ei a artileriei, care a tras pe deasupra capetelor adversarilor. Tunurile au fost de altfel repede capturate de către saşi şi îndreptate spre răsculaţi. Comandantul artileriei muntene, aga Lupu Buliga, a fost „sfărmat“ de răsculaţi în urma acestui eşec, bănuind că totul fusese rezultatul unei trădări. Înconjuraţi din mai multe părţi, cu artileria pierdută şi demoralizaţi de trădarea unor comandanţi, răsculaţii, după o îndîrjită luptă defensivă, au fost în cele din urmă covîrşiţi de duşmani. Măcelul învinşilor — Miron Costin îl numeşte **maserniţă** — nu i-a împiedicat totuşi pe comandanţii transilvăneni să aprecieze vitejia răsculaţilor în timpul luptei. Astfel Andrei Pop, un nobil transilvănean, scria unui prieten, la 1 iulie : **„Iubitul meu prieten, om n-a văzut neam mai îndrăzneţ decît acesta“** (se gîndea firește, la „neamul“ dorobanţilor şi seimenilor).

Tragicul sfîrşit al căpeteniilor

Tulburările au mai durat o vreme, fiind semnalate la Craiova, Ploieşti, Gherghiţa, Brăila şi Bucureşti, însă au fost repede înăbuşite de Constantin Şerban. Cronicarul moldovean Miron Costin, contemporan şi el cu evenimentele, aminteşte represiunea sălbatică ce a urmat în ţară după retragerea armatelor moldovene şi transilvane : **„Şi atuncea să vedzi de sîrg şi plata săimenilor ş-a dărăbanţilor în toată Ţara Muntenească de Constantin Vodă. Cîţi săimeni au rămas de la războiul cu Racoţii la Teleajin, şi capetele lor n-au răbdat mulţi în Ţara Muntenească să rămîie, ce unii au trecut Dunărea, iară alţii, cîţi au rămas, n-au hălăduit de moarte**

(Continuare în p. 14)

Acad. AL. ROSETTI

O limbă - o națiune

Acum patru ani ne adresam academicianului Al. Rosetti, lingvist și filolog, scriitor și memorialist neobosit *. L-am solicitat din nou pe cunoscutul om de știință în numele cititorilor noștri. Ne-a primit cu obișnuita sa bunăvoință.

Fermecător, discret și cald, Al. Rosetti ascunde sub o seninătate netulburată un suflet tînăr, entuziast și optimist. Cultul cuvîntului scris nu l-a transformat într-un ursuz, într-un adversar al cuvîntului vorbit. De peste patru decenii studiază fenomenul limbii române, ale cărei filoane și microfiloane le-a cercetat și dezvăluit.

În urmărirea evoluțiilor lor, atît filologia cît și istoria au la bază și un criteriu cronologic ; de aceea discuția a început, firesc, de la originile limbii române.

— Cum se oglindesc, în limbă, după părerea dvs., latinitatea și continuitatea poporului român ?

— Una din lucrările mele începe cu următoarea frază : „Limba română este limba latină vorbită în mod neîntrerupt în partea orientală a Imperiului roman, din momentul pătrunderii limbii latine în aceste provincii și pînă în zilele noastre".

— Adică româna cu ajutorul căreia vă iau acest interviu este aceeași cu cea de acum un mileniu ?

— Într-un fel, da. Căci analiza genealogică a limbii române dovedește latinitatea ei ; structura limbii române este în esența ei latină. Apoi, oricît de mult s-a îndepărtat limba vorbită acum de tipul latin și oricît de mult s-ar mai îndepărta, nimic nu se va schimba, prin aceasta, în raporturile de filiație dintre latină și limba română, aceasta din urmă fiind, pur și simplu, transformarea, potrivit împrejurărilor și evoluției istorice a celei dintîi.

— Afirmați foarte sigur acest lucru. Dar de la ce premise, de la ce teorii ați pornit pentru clarificarea problemelor ?

— La sfîrșitul secolului trecut, B. P. Hasdeu afirma că important pentru o limbă este circulația cuvintelor ei. Am plecat de la această părere, căutînd să-i aduc îmbunătățiri. Eram lămurit că sintaxa și morfologia limbii sînt latine. Mai departe, știam că există o serie de cuvinte de origine slavă care aparțin fondului principal, spre exemplu : **a iubi, prieten, drag** etc. Aceste cuvinte care aparțin fondului principal sînt uzuale, dar, din punct de vedere al morfologiei limbii, lucrurile se schimbă. Cele trei cuvinte nu pot forma singure o propoziție. Dacă vrem să alcătuim o propoziție, trebuie să apelăm la elementele latine.

* Vezi *Magazin istoric*, nr 9/1968.

— Care elemente ?

— De pildă, în propoziția „Eu iubesc pe prietenii mei dragi" **-esc** este un sufix latin, **-ii** de la prietenii este, la fel, de origine latină. Prin urmare, repet, nu putem face o frază fără elemente latine. Și în aceasta constă adăugirea la spusele lui Hasdeu.

Pe meleagurile noastre, după colonizarea Daciei de către romani, nu s-a încetat niciodată a se vorbi limba latină. După cum spuneam mai înainte, româna este faza actuală a latinei vorbite, în părțile dunărene, din cele mai vechi timpuri.

— Limba noastră conține și o serie de alte elemente ?

— Evident ! Dacă latinitatea limbii române este un fapt incontestabil — și astăzi incontestat — nu este mai puțin adevărat că limba noastră conține și multe elemente nelatine. Unele din ele aparțin fondului de limbi din Peninsula Balcanică, de la care româna și-a luat o serie de inovații, adică termeni și expresii care desemnează realități cu caracter social-administrativ, economic, etnografic.

— Ne puteți da un exemplu ?

— Cuvîntul **sat** reproduce latinescul **fossatum,** care înseamnă **șanț** — șanț de apărare — pentru că satele în vechime erau înconjurate cu astfel de șanțuri. Acest cuvînt apare pentru prima dată în **Codicele Voronețean** în sec. XVI sub forma de **fșat.** Este o formă înrudită cu cea din albaneza actuală căci în Albania mai există și azi sate înconjurate cu șanțuri (fșate).

— Cum explicați interferențele dintre română și limbile populațiilor balcanice ?

— Elementele comune se explică prin traiul în comun. Creșterea oilor, practicată de populațiile balcanice a jucat un rol deosebit de important prin migrațiile păstorești. Aceste mișcări de populații au contribuit la evoluția limbii popoarelor care locuiau regiunile respective. Limba, ca fenomen social, se dezvoltă în strînsă legătură cu istoria societății care o vorbește și o scrie.

— Știm că limba trece prin continue schimbări, păstrînd unele elemente sau adoptînd altele noi. În legătură cu aceasta, ce ne puteți spune despre tradiții și inovații în evoluția limbii române de la latina coloniștilor romani și pînă azi ?

— Într-adevăr, româna a trecut printr-o serie de modificări. Ceea ce nu înseamnă că, în alcătuirea ei actuală, nu intră și părți tradiționale. Despre limba română aș putea spune că este mai arhaică decît limbile romanice occidentale. Ea a rămas mai credincioasă modelului latin, din punct de vedere fonetic.

— În ce sens ?

— În sensul că noi spunem, de exemplu, **apă,** de la latinescul **aqua,** deci tot în două silabe, iar francezii spun **eau** — (pronunțat **o**), deci monosilabic. Au intrat și elemente străine în limba noastră, dar ele afectează foarte puțin osatura ei. În genere, repet, româna este mai tradițională.

— Dar noul ?

— De inovații, în mare, putem vorbi în sec. XIX, cînd limba română se modelează după tiparul european, cînd observăm o influență îndeosebi franceză și în special în sintaxă.

— Ce contribuție are limba literară la dezvoltarea conștiinței naționale ?

— Dintre formele de manifestare ale limbii, varianta literară este un adevărat cărăuș și depozitar al bunurilor spirituale ale întregii societăți în evoluția sa. De aceea, ea este cea care contribuie în special la deșteptarea și afirmarea conștiinței naționale. Legat de această idee, B. P. Hasdeu spunea : „Limba unui popor se confundă și se identifică cu naționalitatea lui".

— Mai precis spus, despre ce este vorba ?

— În primul rînd, despre comunitatea lingvistică. Comunitatea lingvistică, alături de comunitatea de teritoriu, de viață economică, de psihic, are un rol primordial în dezvoltarea conștiinței naționale ; este unul din factorii decisivi în formarea unei națiuni.

La noi, această idee începe să se contureze o dată cu scrierile din sec. XVI. Apoi, din sec. XVII, cronicarii manifestă conștiință națională, atunci cînd afirmă că „De la Rîm ne tragem". Ideea este reluată de D. Cantemir, și mai tîrziu în mod ilustru de Școala Ardeleană, care a arătat latinitatea limbii și a poporului, unitatea de neam și conștiință.

Interviu consemnat de
Adina BERCIU

Pe urmele unui oraş dispărut

ESTER

TUDOR MATEESCU

● A trecut Soliman Magnificul prin Istrabaghî ? ● Popasurile vestitului Evlia Celebi şi mărturiile unui sol polonez ● Ce ne spun hărţile din două veacuri

În interiorul Dobrogei, spre părţile de nord ale ei, a existat, în timpul stăpînirii otomane, un oraş despre care se ştie foarte puţin. Importanţa, ca şi evoluţia acestei aşezări umane, cu o dăinuire de mai multe secole, se deduc dintr-o serie de documente şi mărturii — puţine, ce-i drept — iar reconstituirea trecutului ei nu poate fi decît utilă pentru o perioadă din istoria Dobrogei în care se menţin încă o serie de goluri.

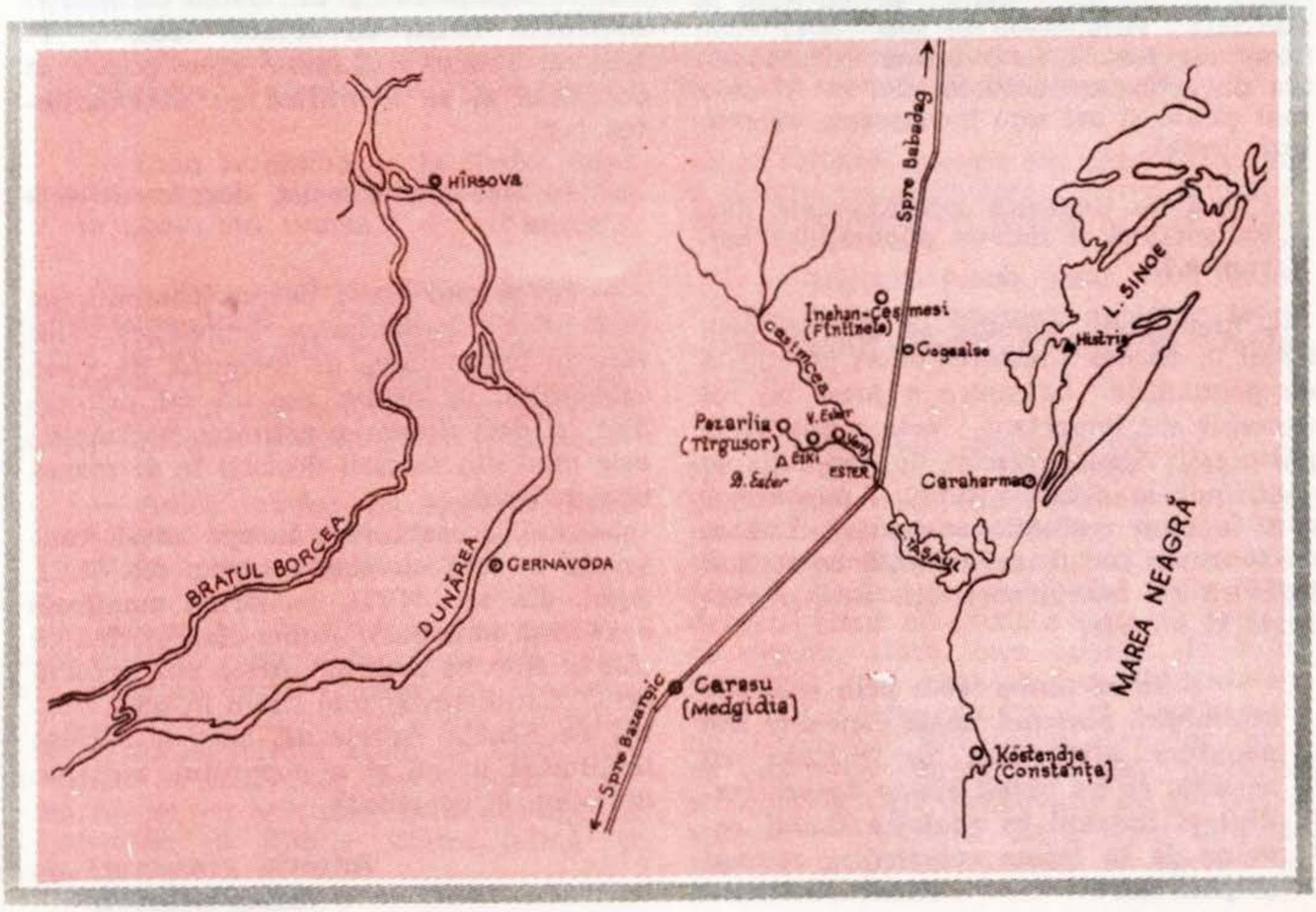

Cea mai veche atestare a acestui oraş datează din 1538, fiind cuprinsă în jurnalul expediţiei pe care sultanul Soliman Magnificul a întreprins-o împotriva lui Petru Rareş, voievodul Moldovei (1527-1538, 1541-1546). Cu acest prilej, oastea turcească străbătînd Dobrogea pe drumul de la Sütköy la Babadag, a trecut şi printr-o localitate **numită Istrabaghi.** S-a considerat că semnificaţia acestui toponimic ar fi „grădina (sau podgoria) Istriei" şi s-a ajuns de aici la concluzia că ne-am afla în faţa unei neaşteptate menţionări a celebrei aşezări antice Histria (Istros), a cărei viaţă ar fi continuat astfel şi în sec. XVI.

Nu s-a observat, însă, că în drumul străbătut de armata sultanului nu se afla şi antica Histria, iar pentru a trece pe acolo, ar fi fost necesară o abatere spre est de la drumul principal al Dobrogei. Mai mult decît atît, într-o asemenea abatere, turcii ar fi avut de înfruntat locuri greu accesibile, într-o zonă de lacuri şi mlaştini ţinînd de complexul lagunar Razelm — Sinoe. E foarte greu de presupus că armata sultanului ar fi executat o astfel de manevră atît de dificilă, doar de dragul de a trece prin Histria. Socotim de aceea că, de la Sütköy, aflat pe malul Lacului Siutghiol, oastea turcească s-a îndreptat către nord-vest, pentru a întîlni drumul principal al Dobrogei, undeva la nord de Carasu. De acolo, înainte de a ajunge la Babadag, a trecut printr-un orăşel căruia trebuie să-i admitem o existenţă de sine stătătoare, în ciuda asemănării întîmplătoare de nume cu antica Histria.

Pe la mijlocul sec. XVII, vestitul călător turc Evlia Celebi, întorcîndu-se de la Babadag la Constantinopol, menţiona şi el, în drumul său, după satul Ine-Han Ceşmesi (azi Fîntînele, jud. Constanţa), un oraş numit **Astrabad** sau, potrivit altor lecturi, **Istrabad, Isterabad** ori **Ester-Abad.** S-a afirmat că, şi în acest caz, este vorba tot de antica cetate, cuvîntul Isterabad — în care apare componentul persan abad (oraş) — neînsemnînd altceva decît oraşul Histria. În felul acesta, existenţa străvechii colonii greceşti de pe ţărmul Lacului Sinoe era împinsă pînă spre mijlocul sec. XVII !

Din nou se trecea cu vederea faptul că oraşul pomenit de Evlia Celebi se afla pe drumul principal al Dobrogei (sau, în orice caz, în imediata lui apropiere) pe care se găseau şi celelalte două localităţi menţionate de călătorul turc : Ine-Han Ceşmesi, situat mai la nord, şi Kara Muratli (azi Mihail Kogălniceanu, jud. Constanţa), spre sud. Pentru a ajunge la Histria, situat mult mai la est de linia Ine-Han Ceşmesi — Kara Muratli, era nevoie de un ocol, făcut în chip special, care însă nu-i menţionat în relaţia de călătorie a lui Evlia Celebi.

Renumitul turcolog Franz Babinger, deşi era principalul susţinător al identificării respectivei aşezări cu Histria, a observat că Evlia Celebi, descriind oraşul, nu aminteşte de existenţa vreunor ruine, ci doar de vestigiile antice care se puteau vedea la Mangalia şi la Constanţa. Este greu de admis că acest călător şi observator atent — ale cărui descrieri de călătorie constituie un important izvor documentar — ar fi omis consemnarea ruinelor de la Histria, unde prezenţa lor n-ar fi constituit, în nici un caz, un simplu amănunt. Pe de altă parte, dacă viaţa anticei colonii greceşti ar fi continuat pînă în sec. XVII, ar fi trebuit ca săpăturile arheologice, iniţiate de V. Pârvan şi efectuate în chip sistematic în ultimele decenii, să scoată la iveală, în mod obligatoriu, şi urme medievale, ceea ce nu s-a întîmplat.

Oraşul amintit în jurnalul expediţiei din 1538 a sultanului Soliman Magnificul şi în **Cartea călătoriilor** lui Evlia Celebi trebuie deci căutat în alt punct al Dobrogei.

A înfruntat oare Soliman Magnificul mlaştinile, de dragul Histriei ? ▶

◀ ***Pe hartă sînt însemnate Noul şi Vechiul Ester, cu denumirile turceşti : Yeny şi Esky Ester***

Mufassal defter confirmă

În părţile central-nordice ale Dobrogei a existat o localitate al cărei nume, Ester, prezintă o asemănare incontestabilă cu toponimicul Esterabad sau Isterabad. Era situată pe valea Ester, la punctul de unde izvorăşte Visterna, un mic afluent al rîului Casimcea, **în imediata vecinătate a drumului principal al Dobrogei,** care, în general, corespunde cu actuala şosea ce merge la Babadag şi Tulcea. Aşezată la sud de satul Fîntînele (fost Ine-Han Ceşmesi) şi la nord de Mihail Kogălniceanu (fost Kara-Muratli), localitatea controversată se afla tocmai pe itinerarul descris de Evlia Celebi. Mai mult decît atît, la numai 2 km de Ester, se mai puteau vedea, acum 60 ani, urmele unui oraş, adică ceea ce mai rămăsese din străzile şi casele de odinioară, fapt care atestă presupunerea că acolo a fost într-adevăr locul aşezării amintite încă în anul 1538, şi al cărei nume a fost conservat, pînă în zilele noastre, de satul Ester.

În ceea ce priveşte numele, de rezonanţă orientală, s-a observat asemănarea sau, mai bine-zis, identitatea lui cu cel al capitalei provinciei persane Astrabad (Asterabad, Astarabad) — oraş vestit în evul mediu, situat la aproximativ 35 km de colţul sud-estic al Mării Caspice — şi care, în unele texte, apare şi sub forma Istirabad, ultima fiind foarte apropiată de toponimicul care ne interesează. Prezenţa în Dobrogea a unui astfel de toponimic pare a-şi găsi explicaţia în consecinţele imediate ale bătăliei de la Varna (1444)*; din motive strategice, sultanii au încercat să colonizeze cu elemente musulmane Bulgaria Răsăriteană şi Dobrogea, schimbînd masiv şi toponimia, vechile denumiri ale oraşelor şi satelor fiind înlocuite, în mare parte, cu cele turceşti, dintre care unele de origină arabă sau persană. Populaţia românească s-a menţinut, în tot acest timp, atît la ţărmul mării cît şi în interior, numeroase localităţi cu nume turceşti adăpostind în decursul întregii stăpîniri otomane pe locuitorii de religie creştină originari din Dobrogea.

Esterul n-a constituit, însă, o fundaţie otomană, în cadrul colonizării amintite; altminteri, nu ne-am putea explica de ce oraşul a fost locuit, întotdeauna, de o majoritară populaţie creştină. Localitatea datează, cu certitudine, dinainte de cucerirea Dobrogei de către otomani. Schimbarea numelui său iniţial, pe care nu-l ştim, se va fi produs însă, foarte probabil, încă din sec. XV, deoarece, la 1538, oraşul era atestat cu noua denumire.

Din a doua jumătate a sec. XVI datează unele ştiri noi despre acest oraş, găsite în aşa-numitele **mufassal defter****, în care este menţionat sub numele de Esterbend (o lectură greşită pentru Esterabad). Din respectivele condici rezultă, după cum a stabilit istoricul turc Halil Inalcik, că unele „tîrguri" din nordul Dobrogei, printre care figurează şi Esterul, erau „exclusiv creştine". O dovedesc numele din condici, ca Radu, Iancu, Mihnea etc.

Evlia Celebi — care ne-a lăsat, de fapt, cele mai bogate informaţii despre Ester — a vizitat oraşul în noiembrie 1652.

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 6/1972.

** Condici ale administraţiei otomane, în care erau trecute numele capilor de familie.

El l-a descris pe larg, arătînd că era un oraş ţinînd de plasa Babadag. Situată la poalele unui deal, localitatea avea grădini, vii şi 1 500 „case frumoase“ cu olane şi scînduri subţiri, fiind deci printre primele centre ale Dobrogei. Existau, totodată, hanuri, cîrciumi, vreo 200 prăvălii, un azil, precum şi numeroase biserici. Musulmanii — preciza călătorul turc — se aflau în număr redus, ceea ce dovedeşte că datele din **mufassal defter,** privind populaţia creştină a oraşului în sec. XVI, rămîn valabile şi pentru sec. XVII. Administraţia Esterului era asigurată de un agă al ienicerilor.

În mai-iunie 1657, Evlia Celebi a trecut din nou prin Ester, pe care, de data aceasta, l-a numit Ister, fără sufixul **-abad,** precizînd, în plus, că era un „oraş important“ locuit de creştini. Această călătorie — a doua — s-a desfăşurat însă în sens invers, de la sud la nord, deoarece Evlia Celebi a ajuns la Ester venind de la Bülbül (azi Ciocîrlia, jud. Constanţa), localitate situată pe acelaşi drum principal al Dobrogei, după care drumeţul s-a îndreptat tot spre Ine-Han Ceşmesi şi Babadag.

Hărţile au cuvîntul

Pentru veacul XVII, nu mai dispunem de alte ştiri despre Ester, dar, la începutul celui următor, el apare într-o nouă variantă, în cele două hărţi ale lui Guillaume de l'Isle, datînd din anul 1703. La nord de Carasu, în interiorul Dobrogei, pe valea unei ape, în care se poate recunoaşte cu uşurinţă rîul Casimcea, este trecută localitatea **Vistuar,** cu indicativ de oraş. Curînd după aceea, în 1709, suedezul Michel Eneman, în drumul său spre Constantinopol, a întîlnit, după Babadag, „un mic oraş creştin“ numit **Wister.** Sub forma **Vistuar,** situat exact în acelaşi loc ca pe harta lui Guillaume de l'Isle, figurează în harta „Turkey in Europe“, întocmită în 1725 de I. Senex şi I. Maxwell, în harta cu acelaşi nume a lui Emanuel Bowen (1752), ca şi în hărţile lui I. M. Hasius (1759) şi J.B. d'Anville (1760). Este vorba, fără îndoială, de oraşul Ester, consemnat sub o denumire care va dăinui pînă în zilele noastre în toponimicul **Visterna,** dat pîrîului pe care se afla aşezarea.

Forma **Vister,** frecventă în hărţi, a fost folosită, probabil paralel, cu numele mai vechi de Ester sau Ister, fără ca acestea să fie înlăturate vreodată definitiv.

Din 1766 datează — după cîte ştim pînă în prezent — ultima relaţie de călătorie despre Ester. În acest an, la 9 noiembrie, solul polonez Toma Alexandrovici, întorcîndu-se de la Constantinopol, a ajuns „la Ister, oraş grecesc, în ruine, între stînci“, unde a rămas peste noapte şi de unde a doua zi s-a îndreptat către Babadag. „Grecesc“ nu avea, aici, un sens etnic, ci, aşa cum constatăm şi la alţi călători, se referea la religia ortodoxă (numită şi grecească), a locuitorilor oraşului.

Interesant este şi faptul că solul polonez înfăţişează oraşul „în ruine“, deşi viaţa lui continua ; altfel, n-ar fi de înţeles cum ar fi putut înnopta acolo întreaga solie. A avut loc, probabil, o decădere treptată a aşezării, în primul rînd de ordin economic, care a dus, în cele din urmă, la ruinarea ei. La acea dată, o distrugere pricinuită de războaie este exclusă, Dobrogea devenind teatru de operaţiuni militare abia în 1770, cînd trupele ţariste au pătruns pe teritoriul ei. Se ştie, astfel, că în aprilie 1773, în timpul războiului ruso-turc din 1768-1774, au fost distruse cel puţin 40 localităţi, printre care trebuie inclus şi Esterul, aflat în plină zonă de operaţiuni. Pe de altă parte, la începutul sec. XX exista, la bătrînii din satul Ester, legenda după care vechiul oraş ar fi fost distrus din porunca unui sultan, din cauza nesupunerii locuitorilor lui.

◀ *Trecînd prin apropierea oraşului Ester, drumul principal al Dobrogei făcea legătura între Babadag...*

...şi Carasu ▼

Începînd cu a doua jumătate a sec. XVIII, Esterul figurează în numeroase izvoare cartografice, fiind plasat întotdeauna în același loc, pe valea unui rîu orientat de la nord-vest la sud-est, care nu poate fi altul decît Casimcea. Astfel, în harta lui Antonio Zatta (1782) el apare ca oraș, deși la data aceea este foarte probabil că așezarea își pierduse definitiv caracterul urban. Localitatea este menționată și sub forma **Wistier,** într-o hartă austriacă nedatată, păstrată în manuscris la Bibliotèca Academiei R.S. România, și care prezintă o deosebită importanță pentru Dobrogea. Aici, Esterul apare foarte clar cu indicativ de oraș, la fel ca Babadag, Constanța, Mangalia, Tulcea etc. Fiind vorba de o hartă deosebit de exactă, elaborată de o misiune care a cutreierat Dobrogea, menționarea ca oraș a Esterului dovedește că acest document cartografic aparține perioadei cînd Esterul mai era o așezare urbană, așa cum bănuia, de altfel, și cunoscutul geograf G. Vîlsan, care l-a atribuit anilor 1769-1774.

Începînd cu ultimul deceniu al sec. XVIII, localitatea este menționată doar ca un sat. Astfel pe o hartă franceză din 1821, se poate citi **„Ister** ou **Vistiar"** ceea ce înlătură orice îndoială cu privire la identitatea acestor două denumiri. Așezarea este plasată în mod corect, pe drumul principal al Dobrogei și în imediata vecinătate a rîului Casimcea.

Lucrările cartografice prilejuite de războiul ruso-turc din 1828-1829 consemnează și ele localitatea Ester, sub forma **Wister** și **Visteri** (1828). Pe harta lui Franz von Weiss (1829), figurează satul **Visteri,** pe rîul Casimcea, iar alături, în apropierea aceluiași rîu — tîrgul **Ister.** Cîțiva ani mai tîrziu, marea hartă statistică rusă (1835), menționează două sate deosebite : **Starii Visteriki** și, puțin mai la est, **Novii Visteriki.** Rezultă de aici că, la începutul sec. XIX, lîngă vechiul oraș Ester, devenit acum un simplu sat, luase ființă o nouă așezare, cu aceeași denumire, și, pentru a putea fi deosebite, s-a adăugat, ca în atîtea alte cazuri, calificativul de „nou" și „vechi". Ambele așezări au fost distruse de războiul din 1828-1829, ulterior nemairefăcîndu-se decît Esterul nou, la numele căruia, datorită dispariției vechiului sat, nu a mai fost necesară adăugarea vreunui calificativ. În 1882, cu prilejul lucrărilor întreprinse de „Comisiunea de parcelare a Dobrogei", ruinele vechiului oraș se păstrau cam la 2 km de satul Ester. Printre dărîmături s-au găsit fragmente de cruci, iar în memoria bătrînilor tătari din Ester se păstra tradiția că pe locul acela a existat pe vremuri un oraș locuit de creștini, ceea ce corespunde întru totul cu informațiile istorice pe care le deținem.

1655: SEIMENII ȘI DOROBANȚII...

(Urmare din p. 7)

nice unul. Și nu pînă la o vreme i-au cercat Constanton Vodă, ce vreo doi ani. Unde-și obliciia săiman sau dărăbanțu, îndată îl înțepa. Plin cîmpul și pre lîngă București și pe lîngă alte orașe de trupurile lor înțăpate. Și cum aducea cineva la divan ori fără divanu și striga : «Doamne, ia și iesta au ícstu săiman !», în locu-l înțepa și cine-l aducea lua plașcă, cum dzic muntenii. Pînă într-atîta să suise certarea lor, cît den pizmă unul pre altul giura c-au fostu dărăbanțu și în loc pieriia. Se făcea unora și năpăști den pizmă, care den oameni nu lipsește în lume nici dănăoară. Ce giura pentru dînsul alți oameni și hălăduiia sau de striga : «N-am fostu, n-am fostu dărăbanțu», giura ceia ce-l prindea, c-au fost și în loc îl înțepa".

Hrizea din Bogdănei, predat lui Gheorghe Rakóczi după bătălia de la Șoplea, a reușit să fugă din Transilvania, revenind în Țara Românească, unde a încercat să reaprindă flacăra răscoalei. Dar mișcarea a fost decapitată și reprimată definitiv, după ce Hrizea, învins, a fost luat prizonier de Constantin Șerban și ucis împreună cu alte căpetenii.

Mișcările țărănești au izbucnit anarhic, fără a exista între ele legături statornice și s-au mărginit la suprimarea fizică a unor boieri sau la arderea hrisoavelor de proprietate. Orășănimea nu s-a afirmat prin revendicări proprii în cadrul acestei mișcări. Deși lipsită de un program de acțiune și de sprijinul organizat al maselor populare, deși subminată de trădările unor comandanți, răscoala seimenilor și dorobanților a constituit un însemnat moment din trecutul nostru, cînd lupta de clasă a căpătat forme din cele mai violente.

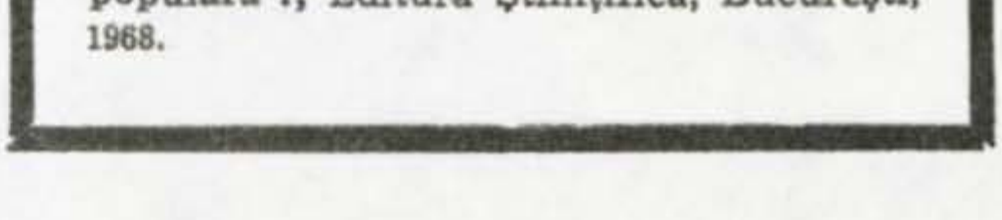

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

D. H. Pennington, Seventeenth-Century Europe, Longman, Londra, 1970 (A General History of Europe) edited by Denis Hay ; N. Iorga, Răscoala seimenilor împotriva lui Matei Basarab, în Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice, XXXIII, 1910-1911, pp. 187-211 ; Paul Cernovodeanu, Răscoala seimenilor și dorobanților din București la 1655, București, 1962 ; Ludovic Demény, Lidia Demény, N. Stoicescu, Răscoala seimenilor sau răscoală populară ?, Editura Științifică, București, 1968.

Mărturii ale străvechii civilizaţii chineze

Palatele subterane şi caii care dansează

Lector univ. B. WECHSLER

Catedra de orientalistică,
Universitatea din Bucureşti

În iarna anului 1969, cu prilejul construirii unor ogoare terasate pe coastele unui munte din împrejurimi, ţăranii din satul Şangceai, din provincia Şantung *, au descoperit cu uimire, în peretele stîncos al muntelui, o porţiune de zid construită din cărămizi uriaşe, cimentate cu straturi groase de mortar.

* Transcrierea numelor şi numirilor chineze este cea indicată de autorul prezentului articol într-un studiu din revista *Limba română*, nr. 4/1964 — *n.r.*

În spatele zidului de cărămidă, gros de trei metri, a fost găsită o masivă poartă de piatră, lăcuită în roşu, înaltă de peste opt metri. Ultimul obstacol odată înlăturat, arheologii sosiţi la faţa locului s-au găsit în faţa unei impresionante construcţii subterane, săpată în roca dură a muntelui : o galerie spaţioasă, lungă de aproape 80 metri, la capătul căreia se deschidea o încăpere vastă, plină de obiecte variate ; de aci se trecea într-o a doua încăpere, în care se afla depus un splendid sarcofag. Pereţii erau în întregime placaţi cu mari cărămizi zmălţuite.

Mormîntul a fost identificat ca aparţinînd lui Dju Tan, al zecelea fiu al primului împărat al dinastiei Ming, numit principe al provinciei Şantung la vîrsta de numai două luni şi mort la 19 ani, în 1389. S-au găsit mai mult de 1 000 obiecte în perfectă stare de conservare — marele sceptru şi coroana princiară, veşminte, veselă de aur, jad, bronz şi porţelan, un joc de şah, picturi pe mătase, pensule, tuşiere şi hîrtie, mobilier lăcuit şi brocarturi ţesute cu fir de aur. O procesiune impresionantă de figurine din lut alcătuieşte suita de „dincolo de moarte" a prinţului. Aci pot fi văzute două carete miniaturale, 24 figurine de cai şi 380 figurine umane : lăncieri, arcaşi, halebardieri, purtători de baldachine şi evantaie, curteni şi dansatoare, un alai în totul asemănător celui care însoţea aievea, în timpul vieţii, un vlăstar al familiei imperiale ; 300 volume tipărite în veacul XIII, în cea mai mare parte lucrări de multă vreme considerate pierdute, întregesc tezaurul.

Cercetările arheologice din Republica Populară Chineză, desfăşurate în ultimii ani — despre care relatează pe larg revistele Kaogu **(„Arheologia") nr. 1 şi nr. 2 din 1972 şi** Wenwu **(„Cultura materială"), nr. 1 şi nr. 2 din 1972 — au dezvăluit un număr impresionant de vestigii de acest fel, a căror însemnătate depăşeşte cu mult cadrul local. Numai într-o singură provincie, Şensi, au fost scoase la lumină peste 160 000 obiecte, datate în cea mai mare parte între secolele XX î.e.n. şi XV e.n. Multe dintre aceste descoperiri sînt unice în felul lor sau extrem de rare şi oferă nu o dată marea satisfacţie a întîlnirii cu o cultură şi o artă multimilenară.**

„Stofă" de jad şi „aţă" de aur

Mormîntul lui Liu Ceng, un prinţ din dinastia Han, mort în 113 î.e.n., este un adevărat palat subteran, de 52 m lungime, 37 m lăţime şi 7 m înălţime, săpat în roca dură a muntelui, în apropiere de Manceng, în provincia Hăbei. Nu departe de el, s-a găsit mormîntul soţiei lui, de dimensiuni încă şi mai mari. Asemenea construcţii grandioase trebuie să fi constituit lucrări imense pentru acel timp, implicînd forţe de muncă şi resurse materiale pe care cu greu ni le putem imagina în raport cu condiţiile tehnice de acum două milenii. Chiar şi în zilele noastre, deschiderea unor astfel de cavităţi enorme în stîncă ar necesita munca a sute de oameni, dotaţi cu mijloace tehnice moderne, vreme de cel puţin un an !

După înmormîntare, pasajele subterane ale celor două morminte au fost blocate cu pietre şi pămînt, iar intrările au fost închise prin turnarea de fontă topită între două ziduri paralele de cărămidă, astfel încît să formeze un perete metalic.

Impresia produsă de dimensiunile celor două construcţii e mult sporită de bogăţia pieselor scoase la iveală de către arheologi. S-au descoperit aici peste 2 800 obiecte funerare, veselă de bronz, articole din aur, argint, fier, jad, sticlă şi ceramică, figurine, mobilier. Două uimitoare „costume de jad", înveşmîntau din creştet pînă în tălpi osemintele prinţului şi ale soţiei sale *, înmormîntaţi cu sceptre de jad în mînă ; la căpătîi aveau perne de jad, mărginite la extremităţi cu capete de dragoni, din aur. Replică originală a sarcofagelor mumiilor egiptene, veşmintele funerare amintite erau destinate să ferească de descompunere rămăşiţele pămînteşti ale unor membri ai dinastiei Han (sec. II î.e.n. - sec. II e.n.). În momentul efectuării săpăturilor, oseminţele erau totuşi de mult pulverizate ; în schimb, din plăcuţele de jad şi firele de aur care le legau doar cîteva erau deteriorate. Costumele — acum complet restaurate — atestă înalta măiestrie a meşteşugarilor chinezi din antichitate. Urmele lăsate pe jad arată că plăcile au fost tăiate cu un fierăstrău delicat, avînd o pînză cu grosimea de numai 0,3 mm. Fiecare din cele cîteva mii de plăcuţe au fost meticulos cizelate, pentru a se îngemăna perfect între ele. Sîrmele de aur sînt împletite din cîte 12 fire extrem de fine, ceea ce le face maleabile şi rezistente în acelaşi timp. Un meşteşugar din zilele noastre ar avea nevoie de mai bine de zece ani pentru confecţionarea unui asemenea veşmînt.

O frumoasă lampă din bronz aurit, descoperită în mormîntul prinţesei, lucrată în forma unei femei de la curte care ţine în mînă o lanternă, surprinde prin rafinamentul şi ingeniozitatea concepţiei. Soclul e mobil şi permite orientarea luminii. Cu ajutorul deschiderii din partea superioară a lămpii, — un „ochi" reglabil — se poate doza intensitatea iluminării. Capul statuetei este demontabil. Braţul drept alcă-

---

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 11 din 1971.

tuieşte un coş prin care fumul, în loc să invadeze încăperea, este drenat în interiorul gol al lămpii. Un elegant vas de ars mirodenii, împodobit cu filigran de aur de extremă finețe şi de mare efect estetic, reprezintă, în partea lui superioară, piscurile Insulei Poşan ; printre ele se văd mici figurine, înfăţişînd oameni la vînatul animalelor sălbatice. Minuscule orificii, bine repartizate, lasă să scape firişoare de fum înmiresmat, urmărind să sugereze imaginea munţilor respectivi, mai întotdeauna învăluiţi în ceaţă.

Pe marele „Drum al mătăsii“

Însemnările istorice ni-l descriu pe împăratul Siuen Tsung din epoca Tang (sec. VIII e.n.) ca pe un asiduu băutor şi un mare amator de artă ecvestră. La banchetele prilejuite de fastuoasele sale aniversări, cai dresaţi dansau cu o cupă de vin în dinţi, în ritmul muzicii de marş. Rebeliunea trupelor de la graniţa imperiului (756 e.n.) l-a silit pe împărat şi suita lui să-şi caute în grabă refugiu în ţinuturile din interior ale Chinei. Răsculaţii, care au ocupat oraşul Ceangan, capitala statului Tang — actualmente oraşul Sian din provincia Şănsi — n-au ezitat să rechiziţioneze „dansatorii“ patrupezi imperiali şi să-i încorporeze la cavalerie. La primele măsuri ale muzicii militare însă, caii s-au ridicat — după cum relatează cronicile — pe picioarele dinapoi şi au început să se legene în tact. Soldaţii, crezîndu-i posedaţi de duhuri, i-au măcelărit fără ezitare.

La Sian, pe locul unei case identificată a fi aparţinut unui văr al împăratului Siuen Tsung, amintit mai înainte, au fost descoperite două enorme vase de pămînt, conţinînd sute de obiecte din aur şi argint, bijuterii, pietre preţioase, monede chinezeşti şi străine. Acest tezaur, de o bogăţie fără precedent pentru epoca Tang, a fost probabil ascuns de proprietarul locuinţei respective tocmai în vremea răscoalei din anul 756. Printre alte obiecte, aci se află şi o carafă de argint decorată cu... un cal care dansează. Forma şi motivele decorative ale unor piese sînt evident influenţate de arta Persiei sasanide, cu care China întreţinea strînse relaţii.

Monedele străine — bizantine, persane şi japoneze — constituie mărturii ale schimburilor comerciale din acea vreme. Sute de caravane chineze, arabe sau persane străbăteau drumul dintre Ceangan şi Buhara, transportînd renumitele mătăsuri chinezeşti pînă departe, în Bizanţ şi Europa. La Turfan, aflat pe faimosul „Drum al mătăsii“, arheologii chinezi au dat la iveală superbe mostre, bine conservate de clima aridă a deşertului, ale industriei textile din epoca Tang.

Vas ritual de bronz. Epoca Şang (sec. XVI-XI î.e.n.)

In. p. 15 : *cai în galop. Epoca Han de Răsărit (25-220 e.n.). Provincia Gansu*

Tot în această regiune a fost găsită cea mai veche copie cunoscută a scrierilor lui Cun Fu-tzî (Confucius). Manuscrisul se prezintă sub forma unui sul lung de 5,2 metri şi a fost copiat în anul 710 de un învăţăcel în vîrstă de numai 12 ani. Copia, care este cea mai completă şi cu două sute de ani anterioară tuturor celorlalte cunoscute pînă acum, a fost studiată şi descrisă de Go Mo-jo, preşedintele Academiei de Ştiinţe a R.P. Chineze, în revista **Kaogu** („Arheologia“), nr. 1 din 1972.

Un spectacol de circ din epoca bronzului

Ultimele descoperiri arheologice au dezvăluit, între altele, noi fosile ale sinantropului din Pekin, care trăia acum 500000 ani, cît şi tezaure de o bogăţie fabuloasă din timpuri istorice mai recente.

În provinciile de pe cursul mijlociu și inferior al Fluviului Galben și Iangtseului săpăturile au scos la lumină zeci de mii de piese de olărie, arme de bronz, instrumente muzicale, figurine și vase rituale de bronz. La Djangling, în Hăbei, a fost dezgropat un original instrument muzical, un xilofon de piatră din sec. V î.e.n. Ornamentate cu multă finețe și grație, cu păsări fenix și alte motive colorate, cele 25 plăci de piatră de diferite grosimi produc și astăzi, la lovire, note muzicale care se pot îmbina armonios. În districtele Liuan și Fuan, din provincia Anhui, au fost găsite numeroase monede din aur de tipul „ying-yuan", din aceeași perioadă. Acestea sînt plăci din aur de formă dreptunghiulară, pe care sînt ștanțate mici pătrățele de dimensiuni egale, care, la nevoie, se puteau detașa în chip de monedă divizionară.

Printre obiectele descoperite la Tsinan, în provincia Șantung, se remarcă un grup de douăzeci de figurine funerare de teracotă policromă din vremea dinastiei Han de Apus (206 î.e.n. - 24 e.n.). Grupul înfățișează cu vivacitate, și nu fără un oarecare simț al umorului, un spectacol de circ din acea epocă : pe margini un prezentator, o orchestră compusă din șase muzicanți, patru spectatori și alte trei personaje ; în centru, artiștii, îmbrăcați fiecare în costume de altă culoare, între care două femei dansînd și patru bărbați executînd figuri acrobatice.

Descoperiri din epocile Yin și Djou atestă practica sacrificiilor umane în China antică. Într-un mormînt descoperit în provincia Șantung, un stăpîn de sclavi din Yin zace înconjurat de nu mai puțin de 48 victime îngropate de vii. Într-un alt mormînt, Djou, din Șansi, au fost găsite osemintele a 18 sclavi sacrificați, dintre care patru cu zgărzi de fier în jurul gîtului.

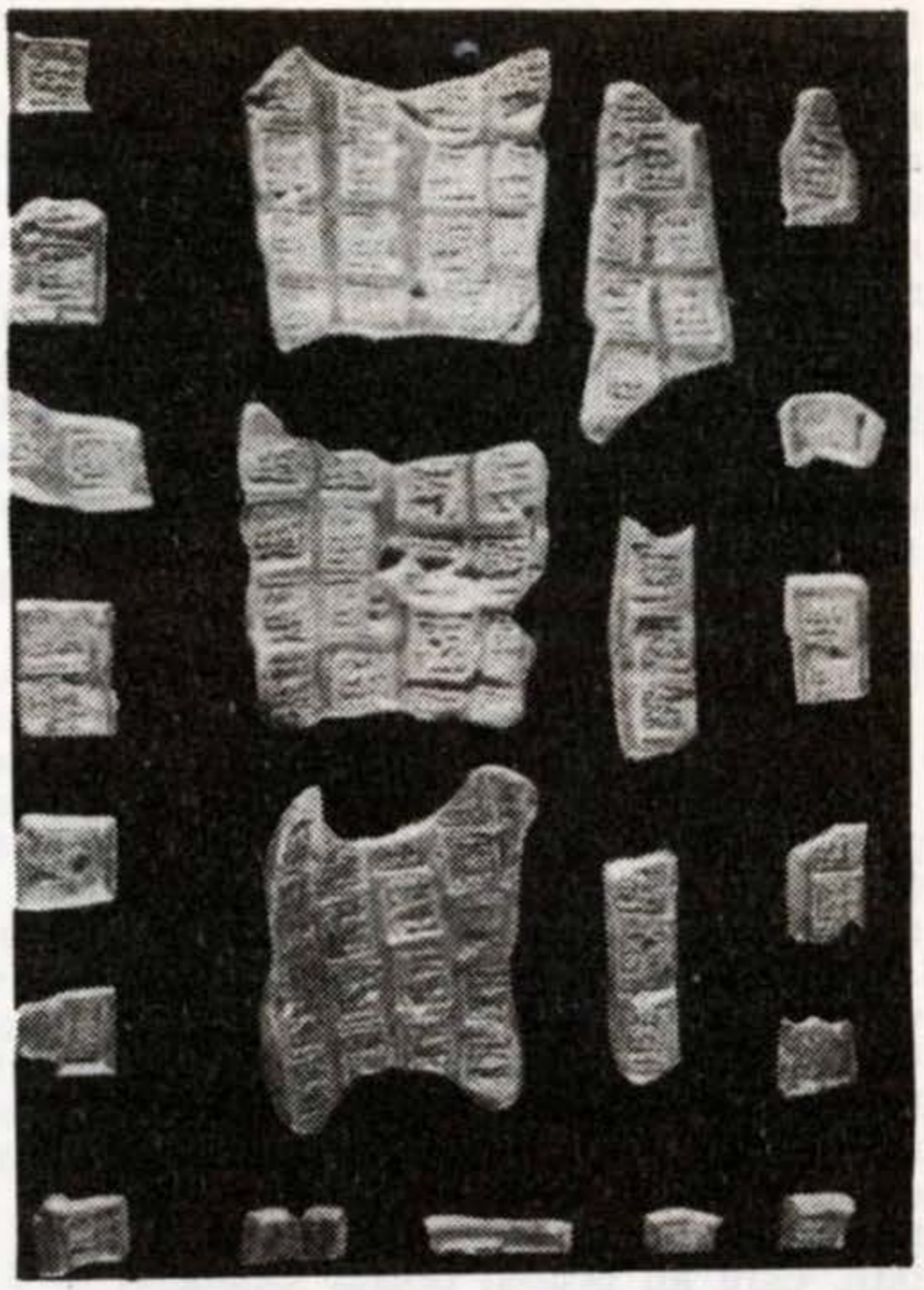

Monede de aur „ying-yuan" (sec. V î.e.n.)

Pe urmele lui Marco Polo

La Pekin, în fundațiile zidurilor celebrului Hanbalîk sau Tatu, care constituia capitala dinastiei Yuan, a descendenților lui Gingis Han (sec. XIII), s-au descoperit ascunzători pline cu admirabile porțelanuri în alb și albastru, despre care se credea pînă acum că ar fi fost specifice abia perioadei următoare, Ming. Săpăturile oferă o imagine vie a măreției cetății de scaun a Imperiului mongol și confirmă întru totul descrierile entuziaste pe care ni le-a lăsat Marco Polo, în urma ședерii sale în acest oraș între anii 1271 și 1295. Călătorul italian are, precum se știe, nesfîrșite cuvinte de laudă pentru mărimea, frumusețea și sistematizarea desăvîrșită a urbei care a fost predecesoarea actualului Pekin. Orașul avea o formă perfect dreptunghiulară, cu străzile trasate în linie dreaptă, orientate de la nord la sud și de la est la vest, „ca o tablă de șah". Ziduri de pămînt, cu o bază de nu mai puțin de 24 metri grosime, înconjurau cetatea pe un perimetru de 30 kilometri.

În cursul unor lucrări de demolare efectuate în 1969, au fost descoperite fortificațiile exterioare (barbacane) ale porții Hă I Măn („Poarta Armoniei și Dreptății"). O inscripție pe zidul fortificației arată că partea ei superioară a fost adăugată în 1358, anul dezlănțuirii unei mari răscoale țărănești care a dus, un deceniu mai tîrziu, la răsturnarea stăpînirii mongole și la instaurarea dinastiei chineze Ming. Structura zidăriei atestă graba cu care a fost înălțată. Imensa construcție, cu înălțimea unui bloc de șapte etaje din zilele noastre, a fost clădită fără fundații și din materiale de calitate inferioară. La etajul întîi s-au descoperit cisterne, de unde apa putea fi lăsată să se reverse prin cinci orificii speciale peste poarta de lemn, în cazul unei tentative a atacanților de a provoca un incendiu. Atunci a apărut, pentru întîia oară, un asemenea sistem în arhitectura chineză.

O descoperire importantă a fost făcută la Loiang, în provincia Hănan. Aici, pe malul grandiosului canal — de peste 1 000 kilometri — care unește nordul cu sudul țării, construit în epoca Sui, în anul 608 e.n., au fost găsite ruinele imenselor hambare de cereale ale statului din epocile Sui și Tang. Construite în 605, silozurile acoperă o suprafață de 420 000 metri pătrați. În interiorul masivelor ziduri de incintă, au fost descoperite 400 silozuri dispuse în șiruri simetrice, dintre care cel mai mare putea depozita 590 tone de grîne. În unele dintre ele s-au găsit chiar urme de cereale. Hambarele de stat jucau oarecum rolul de „bancă națională" și constituiau fondul din care erau retribuiți funcționarii și armata.

În cîteva pagini de revistă n-am putut spicui decît puține exemple, care ni s-au părut mai ilustrative, dintre numeroasele descoperiri arheologice recente din China. Arheologia chineză, născută la începutul sec. XII, cunoaște astăzi un mare avînt și începe să ocupe o pondere din ce în ce mai mare în cercetarea istoriei naționale și în protejarea vestigiilor culturii trecutului.

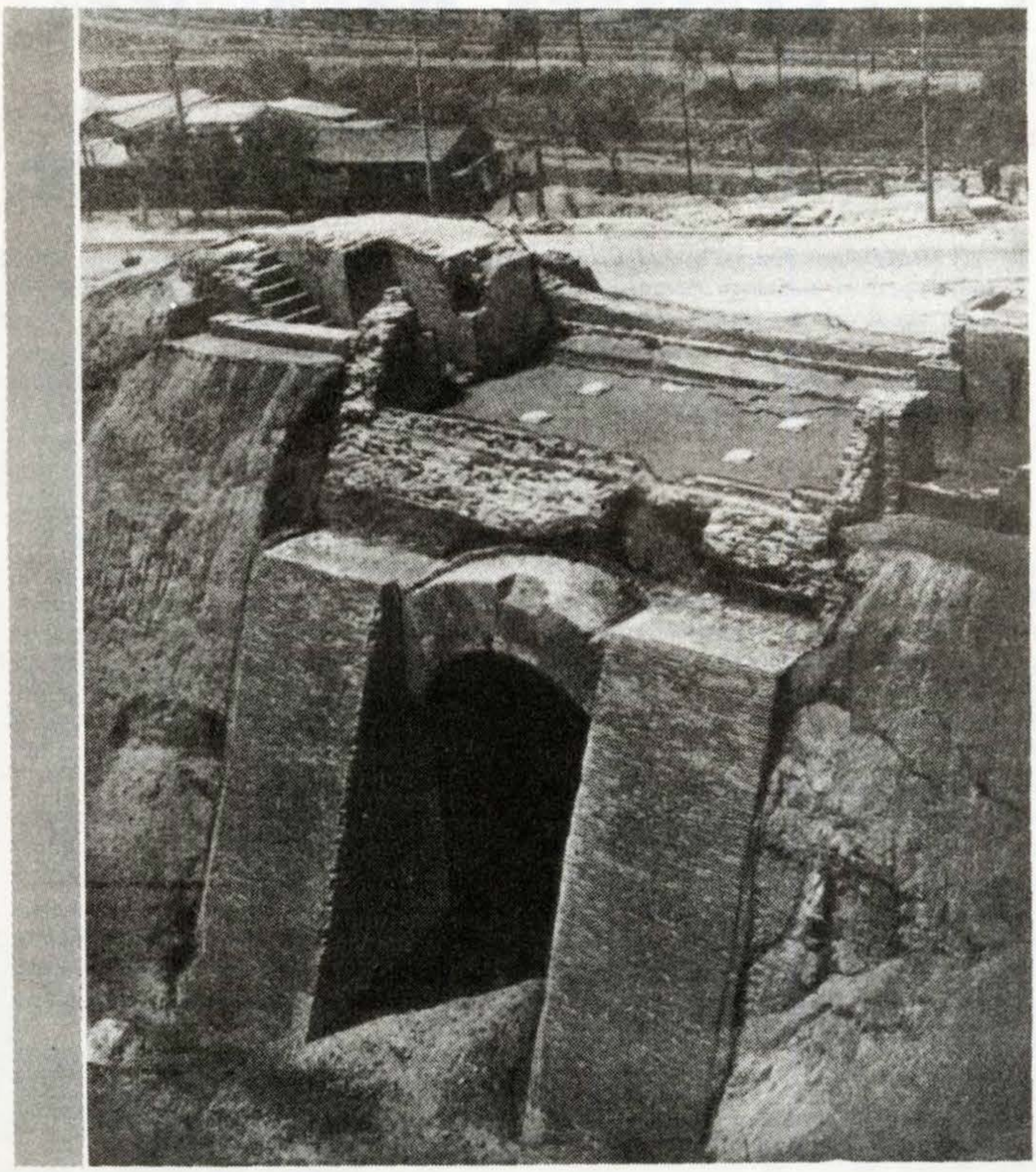

Resturile meterezului porții Hă I Măn Pekin. Epoca Yuan (sec. XIII)

REPUBLICA 25 ANI

„La Palat!

Trăiască Republica!“

BEATRICE MARINESCU,
ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER

Insuficient pregătită și declanșată prematur de spiritul aventuros al lui Candiano-Popescu, mișcarea liberal-radicalilor vizînd înlăturarea lui Carol I și instaurarea republicii a eșuat.* În schimb, ea a dat prilej reacțiunii, după cum recunoștea P. P. Carp într-o scrisoare către agentul diplomatic al României la Paris, să aresteze în masă pe membrii „partidului roșu“, căci „deși lovitura a fost locală, ea a avut numeroase ramificații“.

Nesăbuința lui Carol...

Manifestările antidinastice și antiprusace s-au amplificat odată cu sosirea la București a noului consul general al Prusiei — Joseph Maria von Radowitz — care primise instrucțiuni precise să-l susțină pe Carol. De comun acord cu domnitorul, Radowitz trebuia să rezolve și încurcăturile „afacerii Strousberg“ de care Carol nu era deloc străin, și pentru care era atacat violent fiind învinuit în presă și în Parlament de trădare a intereselor țării. Cei mai înverșunați erau liberalii radicali, înlăturați de la putere, care se sprijineau în acțiunea lor pe masele populare.

Falimentul consorțiului german, urmat de presiunile și amenințările Berlinului ca statul român să plătească totuși anuitățile ** către acționarii străini, au sporit indignarea opiniei publice. Încercarea lui Carol de a impune Adunării această măsură abuzivă a constituit un motiv în plus pentru creșterea nemulțumirii. Carol Anton de Hohenzollern Sigmaringen — tatăl domnitorului — observa într-o scrisoare către fiul său : *„Chestia Strousberg nu este dealtminteri decît un prilej de agitație împotriva ta, căci întreaga mișcare română are ca notă fundamentală dușmănia împotriva dinastiei germane...“*

Reacția opiniei publice era atît de vehementă încît, la 21 noiembrie / 7 decembrie 1870, Carol, înspăimîntat, a adresat puterilor garante, *** cu excepția Franței, o scrisoare, în care cerea sprijin pentru stabilirea unui regim autoritar. Primul ministru Ion Ghica aflînd conținutul scrisorii nu s-a

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 9/1972.
** Sume dintr-un capital împrumutat, înapoiate prin plăți periodice.
*** Este vorba de cele șapte țări europene : Marea Britanie, Franța, Austria, Prusia, Rusia, Turcia și Regatul Sardiniei care, prin Convenția de la Paris (august 1858), garantau statutul politic social și administrativ al Principatelor Române.

sfiit să-i declare răspicat că ţara *„pusă în necesitatea de a opta între Prinţ şi Constituţie, Constituţia ar fi preferată“*.

Dar pentru că tot făcuse primul pas, Carol l-a făcut şi pe al doilea. La începutul anului 1871, a publicat în ziarul *Augsburger Allgemeine Zeitung*, o scrisoare deschisă adresată unui personaj fictiv, Auerbach, în care critica regimul constituţional din România, „Constituţia quasirepublicană“, care îl împiedica să guverneze, punîndu-l în situaţia să se gîndească la abdicare. Era o manevră menită să deruteze şi să înfricoşeze forţele politice care i se opuneau în ţară şi, totodată, un balon de încercare în vederea instaurării unui regim autoritar.

Reproducerea scrisorii în presa românească a stîrnit după cum era firesc un nou val de proteste.

...şi provocarea lui Radowitz

În seara zilei de 10/22 martie 1871, Radowitz a organizat în sala „Slătineanu“, cunoscutul restaurant „Capşa“ de mai tîrziu, un fastuos banchet în cinstea zilei de naştere a lui Wilhelm I împăratul Germaniei. Era totodată o sărbătoare mascată a triumfului militar al Prusiei împotriva Franţei. Gestul era în complet dezacord cu simpatiile opiniei publice româneşti faţă de lupta poporului francez, simpatie sporită mai ales după proclamarea Republicii în Franţa.

Cînd petrecerea era în toi, o ploaie de pietre s-a abătut asupra geamurilor localului. Felinarele au fost stinse şi localul luat cu asalt de către o mulţime înfuriată. În încăierare mai mulţi participanţi la banchet au fost răniţi.

Clopotele începuseră să sune alarma. Îngrămădindu-se pe Podul Mogoşoaiei (Calea Victoriei de azi) şi umplînd străzile centrale ale Capitalei mulţimea striga : „La Palat ! Trăiască Republica !“ Primul mi-

Calea Victoriei la sfîrşitul sec. XIX

nistru Ion Ghica, găsit cu multă greutate pentru a fi convocat la palat, i-a declarat domnitorului că „poporul Capitalei s-a revoltat, iar guvernul nu mai poate fi stăpîn pe revoltă". Radowitz, dealtfel, l-a bănuit că știa dinainte de această mișcare, ba chiar că ar fi făcut parte din grupul celor care o organizaseră, bănuială în parte nu lipsită de temei.

„Monstruoasa coaliție" ezită

Evenimentele luaseră o întorsătură care depășea cadrul stabilit chiar de organizatorii acțiunii. Din proprie inițiativă, generalul Solomon, speriat de proporțiile manifestației, a dat ordin colonelului Costaforu să scoată în stradă unitățile de infanterie și cavalerie. „Se proceda acum — scria ziarul *Românul* — la somațiuni în formă, îmbrînceli, paturi de pușcă, goniri, căderi etc... Oștirea în tot largul stradelor și procurorii în cap somează în numele legii, mulțimea se retrage căci, zice unul, rebeliunea a luat un caracter grav".

Între timp, la palat, după ce l-a demis în termeni aspri pe Ion Ghica, pentru „vina" de a nu fi fost capabil să prevadă cele întîmplate, Carol s-a hotărît să abdice și i-a convocat în acest scop pentru a doua zi, pe membrii fostei locotenențe domnești, care în 1866 îi predaseră domnia.

În dimineața de 11/23 martie, la 11,30, Lascăr Catargiu și Nicolae Golescu (colonelul Haralambie lipsea din București) au fost primiți în audiență, în timp ce armata ocupa străzile și piețele pentru a interzice accesul mulțimii spre palat. Comunicîndu-le hotărîrea de a abdica, „fiind în neputință de a guverna țara în mijlocul dezordinii", Carol i-a însărcinat să anunțe Adunării decizia luată. La insistențele lui Catargiu și Golescu care se temeau de urmările pe care le-ar fi putut avea o criză dinastică în condițiile radicalizării maselor precum și de eventualele complicații internaționale, domnitorul și-a schimbat hotărîrea, cu condiția ca cei doi să-i prezinte *„un minister care să-i convină și dacă se va vota bugetul cu anuitatea Strousberg și legile financiare"*.

La aproape jumătate de oră după această întrevedere D. A. Sturdza a comunicat deputaților ultima hotărîre a domnitorului. Potrivit relatărilor din *Românul*, *„Cîmpineanul** reprobă asemeni cutezătoare cereri și urcîndu-se la tribună zice că *Adunarea trebuie să profite de declarațiunea principelui ca de o bună ocasiune de a scăpa de o dinastie care de la început n-a adus țării decît nenorocire"*. Tot Ion Cîmpineanu a apreciat că „propunerile Domnitorului urmăresc sfărîmarea Constituției".

Eugeniu Ghica ** s-a pronunțat de asemenea pentru abdicare. Elemente conservatoare și liberal-moderate, precum L. Catargiu, Dimitrie Ghica, D. A. Sturdza ș.a. au fost însă pentru formarea unui guvern care să convină dinastiei. Constantin Bosianu *** a refuzat să formeze guvernul. Seara, Catargiu, Golescu și Sturdza s-au întors la palat, înștiințîndu-l pe Carol că Adunarea „foarte surescitată" așteaptă totuși „ca prințul să constituie un minister". Atunci domnitorul l-a însărcinat pe Catargiu să formeze un guvern, dar precizîndu-i să „încredințeze portofolii unor bărbați energici, fără a se opri la considerații insuflate de compoziția Camerei sau a partidelor".

Noul guvern s-a prezentat în fața Camerei Catargiu declarînd de la tribună că „va respecta Constituțiunea". Fuseseră luate și măsuri speciale: „Adunarea era înconjurată de puterea armată; infanteria, cavaleria și toată poliția erau așezate în vederea deputaților supt ferestrele Camerei și artileria din altă parte îndrepta tunurile spre Dealul Mitropoliei". Cu toate acestea, Lascăr Catargiu n-a putut obține un vot de încredere și în ședința din 16/28 martie, la orele 13, a citit decretul de dizolvare a Camerei.

Există și o serie de ecouri internaționale ale evenimentelor antimonarhice din martie 1871. Astfel consulul englez la București își informa guvernul, la 24 martie / 4 aprilie 1871, că reprezentanții diplomatici ai Germaniei și Austro-Ungariei în România primiseră ordine categorice „să dea prințului Carol tot ajutorul posibil și să-l îndepărteze de intenția sa de a abdica". O telegramă de la Constantinopol, sosită la 14/26 martie, anunțase o probabilă intervenție militară a Porții, „în cazul în care la București se vor ivi noi tulburări..."

Apreciind însemnătatea evenimentelor de la București, într-o scrisoare din 25 martie/6 aprilie 1871, Marx îl îndemna pe Wilhelm Liebknecht să acorde *„atenție la cele ce se întîmplă în partea aceasta"*.

---

* Ion I. Cîmpineanu (1841-1888), fiul lui Ion Cîmpineanu (1798-1863); vezi *Magazin istoric*, nr. 10/1970.

** Vezi *Magazin istoric*, nr. 7 și 12/1970.

*** Constantin Bosianu (1815-1882), om politic, liberal moderat, deputat, prim ministru și ministru de Interne în anul 1865.

Februarie 1866

COMPLOTUL ÎMPOTRIVA ŢĂRII

AL. V. BELDIMAN

La sfirşitul anului 1865 şi începutul celui următor, reprezentanţii burgheziei şi moşierimii, nemulţumiţi de reformele democratice efectuate de Cuza, au pus la cale răsturnarea lui. O societate secretă creată în acest scop, condusă de mai mulţi fruntaşi liberali radicali şi liberali moderaţi (D. A. Sturdza, I. C. Brătianu, Ion Ghica, C. A. Rosetti etc.), speculînd şi exagerînd unele greutăţi din ultima perioadă a domniei lui Cuza, şi-a intensificat acţiunile de combatere a domnitorului atît în ţară, cît şi în străinătate. Numeroase publicaţii editate de conspiratori îl prezentau pe Cuza sub numele de „Alexandru Ioan cel Mare" (aluzie evidentă la unele măsuri autoritare ale domnului, pe care-l acuzau de „cezarism") şi-l ameninţau făţiş cu detronarea. Pentru a fi siguri de reuşită, conspiratorii au atras de partea lor pe şefii principalelor corpuri de oaste din Capitală, şi, în noaptea de 10 spre 11 februarie 1866, şi-au pus în aplicare planul, silindu-l pe domnitor să semneze actul de abdicare dinainte redactat de ei. A fost un complot urzit de reprezentanţii claselor conducătoare în folosul lor, fără a avea asentimentul poporului.

Amintirile din care publicăm fragmentele de mai jos dezvăluie cititorului amănunte revelatoare asupra acestui moment dramatic. Publicîndu-le în zilele cînd se împlinea un sfert de veac de la detronarea lui Cuza, autorul lor, Alexandru V. Beldiman, nu-şi exprima numai protestul împotriva celor care-l alungaseră pe domnitorul Unirii, ci realiza, în acelaşi timp, una dintre cele mai vehemente pagini ale publicisticii româneşti îndreptate împotriva dinastiei de Hohenzollern. Pentru că, atunci cînd vîrfurile burgheziei şi moşierimii îl sileau pe Cuza să abdice, „monstruoasa coaliţie" netezea calea aducerii pe tron a unei dinastii străine, ruptă de sufletul şi năzuinţele poporului român.

Prin publicarea acestor pagini, Beldiman nu făcea, de fapt, decît să continue seria articolelor antimonarhice apărute în 1873 în coloanele revistei Adevărul * **pe care o înfiinţase la Iaşi. Sînt amintirile unui contemporan aflat în mijlocul evenimentelor petrecute în acea noapte a trădărilor din iarna anului 1866 ; autorul lor era pe atunci prefect al Poliţiei Capitalei şi unul dintre colaboratorii credincioşi ai lui Cuza. Lăsînd la o parte unele nuanţe subiective, mai ales cînd vorbeşte despre propria sa persoană şi despre răspunderea ce-i revenea, amintirile zugrăvesc o bogată galerie de portrete, făcînd o subtilă disecţie a moravurilor politiciniste ale burghezo-moşierimii.**

Textul din care am reprodus fragmentele de mai jos a fost publicat în ziarul Adevărul **din februarie-martie 1891, sub titlul** 11 februarie 1866. O pagină de istorie.

Unele din faptele prezentate de Beldiman nu corespund relatărilor unor istorici specialişti ai perioadei ; le-am marcat prin note de subsol. Menţionăm şi faptul că unii termeni sînt folosiţi într-un mod cu totul impropriu, spre pildă „revoluţiune", „denunţător" etc. (Titlul şi subtitlurile de faţă aparţin redacţiei revistei Magazin istoric ; **ca şi altădată în astfel de cazuri, s-a păstrat ortografia din original).**

Ion ILINCIOIU

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 8/1972.

„Revoluție“ sau asasinat?

Mîine vor fi douăzeci și cinci de ani de cînd Alexandru Ioan Cuza, marele domn român, a fost răsturnat printr-un complot nocturn fără seamăn în istorie.

Adevărul în privința acestui fapt nu-l cunosc mulți, de aceea îmi propun a-l da astăzi la lumină în toate amănuntele sale.

Un pătrar de veac ne desparte de acest eveniment care va rămîne pagina cea mai tristă a vieții mele. Un număr atît de mare de ani exclude ori ce pasiune. Scopul acestor rînduri este dar numai de a nimici clevetirile răspîndite cu rea credință și de a restabili adevărul în toată goliciunea lui

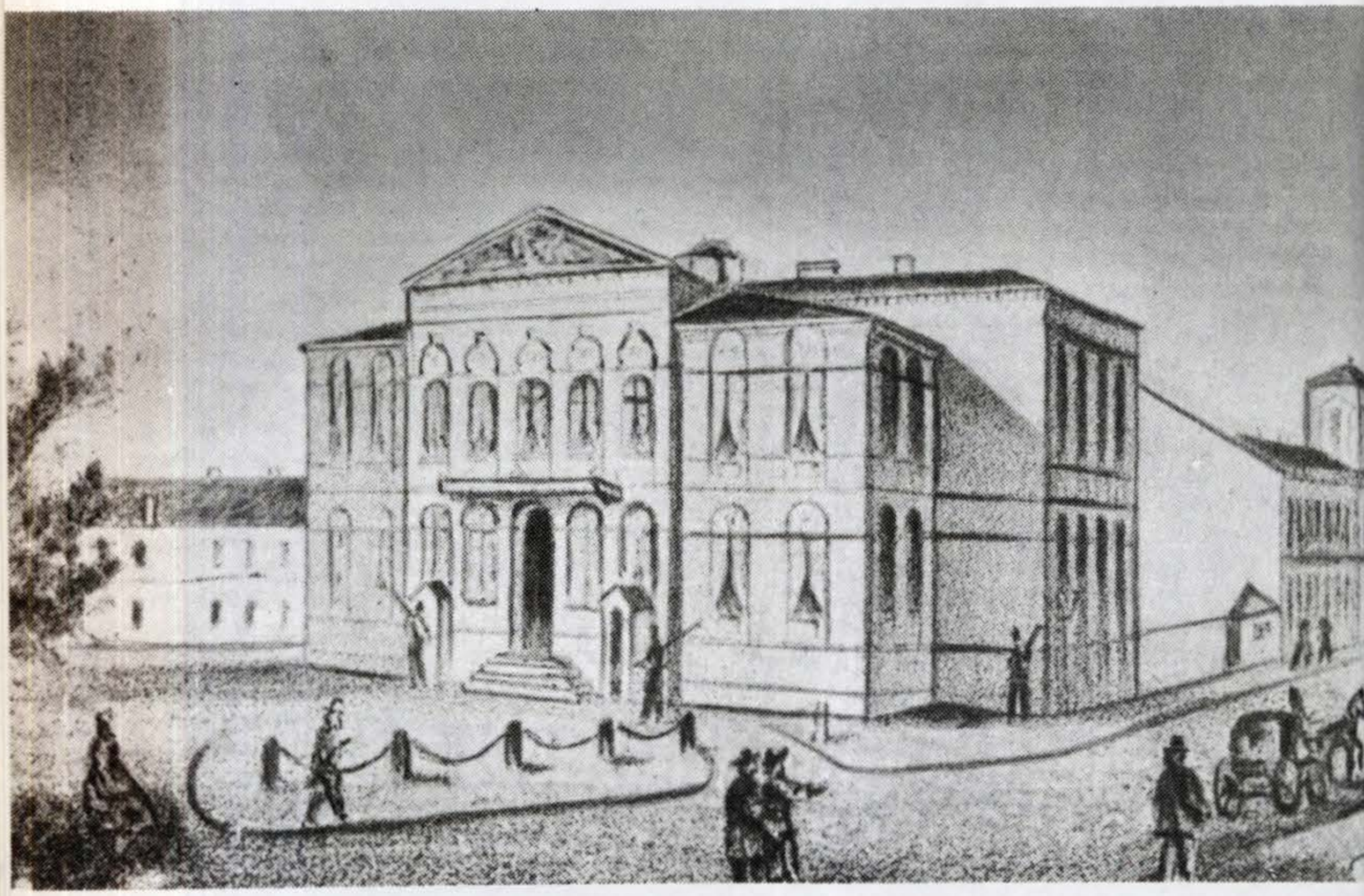

Palatul domnesc, așa cum arăta pe vremea lui Cuza

Multe scopuri antipatriotice s-au atribuit de clevetitori lui Cuza Vodă, atît în politica sa internă cît și în cea externă [...]

Lovitura de stat de la 2 mai 1864 *, fără de care nu s-ar fi putut deschide calea cea mare a reformelor socialo-democratice, a fost punctul de plecare al acestor insinuațiuni răuvoitoare [...]

* E vorba de dizolvarea Adunării — cu majoritate reacționară — care se opunea reformelor preconizate de Cuza — *n.r.*

Toată lumea cunoștea pe șefii conspirațiunii. Nu era nevoie a fi prefect de poliție pentru a ști că Lascăr Catargiu și Ion Brătianu, beizadea Dimitrie Ghica și C.A. Rosetti, prințul Ion Ghica și Petre Mavrogheni, Nicolae Golescu și Dimitrie A. Sturdza hotărîseră detronarea lui Cuza Vodă prin orice mijloc [...]

Ce cale voia să apuce această conspirațiune?

Iată întrebarea ce mi-am pus de multe ori, și pe care am pus-o chiar și în desele convorbiri ce aveam cu domnitorul.

Revoluțiunea? Încercarea de la 3 august 1865 **, zi în care sîngele a curs pe străzile Bucureștilor, dovedise cu prisosință conspiratorilor că armata era devotată șefului său suprem și că domnitorul, cu toate că era absent din țară, conta pe ea.

Asasinatul? Iată ideea la care mă opream și care pe Cuza Vodă îl făcea să surîză. El îmi răspundea:

** La acea dată, cînd Cuza se afla în străinătate, o încercare de a-l răsturna fusese repede reprimată de armata credincioasă domnitorului — *n.r.*

— *Românul nu e asasin.*

Într-o zi, ostenit de această nepăsare i-am răspuns :

— *Măria Ta ! Nu uita pe Barbu Catargiu !* Românul care l-a ucis nu era un asasin, ci un fanatic. Fanatici sînt la toate popoarele.*

Iată cum stăteau lucrurile în toamna anului 1865, înaintea deschiderii Corpurilor legiuitoare, în faţa cărora marele domn democrat a declarat încă odată că *el nu se consideră decît ca un depozitar al coroanei României şi că este gata a o remite unui prinţ străin ales de naţiune, conform dorinţei exprimate de Divanurile ad-hoc.*

Cîteva săptămîni înaintea convocării Corpurilor legiuitoare, Cuza Vodă adresase împăratului Napoleon III o scrisoare în care îl ruga să desemneze un prinţ străin căruia să-i încredinţeze tronul României. Prinţul Alexandru Cantacuzino (consilier la Curtea de Casaţie şi amic intim al domnitorului) a fost însărcinat să remită acea scrisoare împăratului Franciei.

Napoleon III a răspuns, dar acest răspuns, dovada cea mai strălucită a patriotismului lui Cuza Vodă, în loc de a figura în Arhivele statului, se găseşte şi astăzi în biroul unuia din conspiratori.

În acel răspuns, suveranul Franciei *ruga pe Cuza Vodă să stea la postul de onoare ce poporul român i-a încredinţat. El zicea că momentul nu era oportun pentru realizarea dorinţei exprimate în scrisoarea domnitorului. Evenimente grave se pregăteau în centrul Europei, Cuza Vodă, trebuia să dea românilor exemplul răbdării.*

Dacă conţinutul răspunsului împăratului Napoleon III nu este întocmai după cum îl descriu, acela care îl deţine nu are decît să-l publice spre a mă desminţi.

În faţa evenimentelor grave ce se pregăteau în Europa, suveranul Franciei lăsa viitorul României la voia întîmplării ; mai mult încă, el pretindea lui Cuza Vodă să urmeze sfaturile ce le va primi la un moment dat din Paris.

Cuza Vodă ştia că o ciocnire grozavă între Prusia şi Austria era iminentă. El voia cu orice preţ ca România să profite de acest rezbel, dar Cabinetul din Paris era contra acestor aspiraţiuni. Atunci domnitorul căuta a se apropia de Rusia pentru a obţine cel puţin încurajări din partea ţarului. Prezenţa lui Alex. Const. Moruzi în capul ministerului trebuia să fie o garanţie dată Rusiei că vom urma sfaturile sale [...]

În asemenea împrejurări s-a pregătit răsturnarea săvîrşită în noaptea de 10 spre 11 februarie.

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 2/1970.

Avertismentul de la ora 7

Conspiratorii, văzînd că pe calea revoluţiunii nu vor putea izbuti, hotărîseră de a întrebuinţa alte mijloace.

În luna lui decembrie 1865 coruperea unor ofiţeri superiori era hotărîtă.

Eu, preocupat fiind cu ideea unui asasinat, conjuram în zadar pe Cuza Vodă a nu ieşi seara pe jos din Palat.

Scrisori anonime, avertismente verbale curgeau droaie, atît la Palatul domnesc cît şi la Prefectura Poliţiei.

În ziua de 10 februarie, pe la 7 ore seara, un individ ** s-a prezentat la Palat, cerînd a vorbi cu Vodă, care tocmai în acel moment se cobora la masă. Domnitorul îl întrebă ce are a-i spune.

— *Măria Ta !* răspunse el, *o revoluţie e gata a izbucni la noapte...*

Şi fără a-l lăsa să termine, Cuza Vodă, deprins cu asemenea denunţuri, puse mîna în buzunar şi scoţînd o liră, o oferi băiatului, mulţumindu-i. Lira fu refuzată şi denunţătorul adăugă :

— *Nu am venit să cer pomană. Voiesc a-ţi spune că la miezul nopţii patru mii de oameni sînt gata a suna clopotele de la toate bisericile, a se arunca asupra cazarmei Malmaison, a lua puşte, şi a veni la Palat pentru a sili pe Măria Ta să abdice.*

Domnitorul impresionat, nu atît de denunţare, cît de refuzul băiatului de a primi bani, îl invită a sta în odaia aghiotantului şi dădu ordin ca să se cheme pe prefectul poliţiei şi pe comandantul garnizoanei.

La opt ore, colonelul Alex. Zefkari, comandantul garnizoanei, şi eu, eram introduşi în cabinetul lui Vodă. Eu vorbisem cu băiatul denunţător care îmi repetase ceea ce spusese cu un ceas mai înainte.

— *Cum se mişcă în Bucureşti,* mă întrebă domnitorul, *patru mii de oameni gata a se întruni la noapte pentru a se arunca asupra cazarmei Malmaison, fără ca poliţia să simţă ceva?* Şi întorcîndu-se către colonelul Zefkari, adăugă : *Cum e păzită cazarma din care este a se lua aşa uşor puşte ?*

Eu mărturisii lui Vodă Cuza că nu ştiu nimic, dar că acest început de revoluţiune mi se pare straniu. Aveam pozitive informaţiuni că conspiratorii părăsiseră cu totul planul unei revoluţiuni.

Plecai cu comandantul garnizoanei, vestind pe domnitor că voi reveni înainte de miezul nopţii să-i raportez.

Las pe colonelul Zefkari, astăzi general, să spue, dacă o va crede necesar, ce a făcut în acea nefastă noapte şi dacă a inspectat toate căzărmile din Capitală. Dom-

** Este vorba de trasilvăneanul Gheorghe I. Dogărescu, colaborator al lui Cezar Bolliac ; fusese trimis de poet să-l anunţe pe Cuza că se pregătea un complot împotriva sa — *n.r.*

nia sa avea poliţia garnizoanei, eu aveam pe aceea a uliţei. Mă voi mărgini a povesti lectorilor mei ce am făcut eu pînă în momentul arestării mele.

Politeţea căpitanului Mălinescu

După ieşirea mea din Palat, m-am dus drept la Prefectură unde am dat ordin ca la zece ore tot personalul superior pus sub ordinele mele să se afle la poliţie.

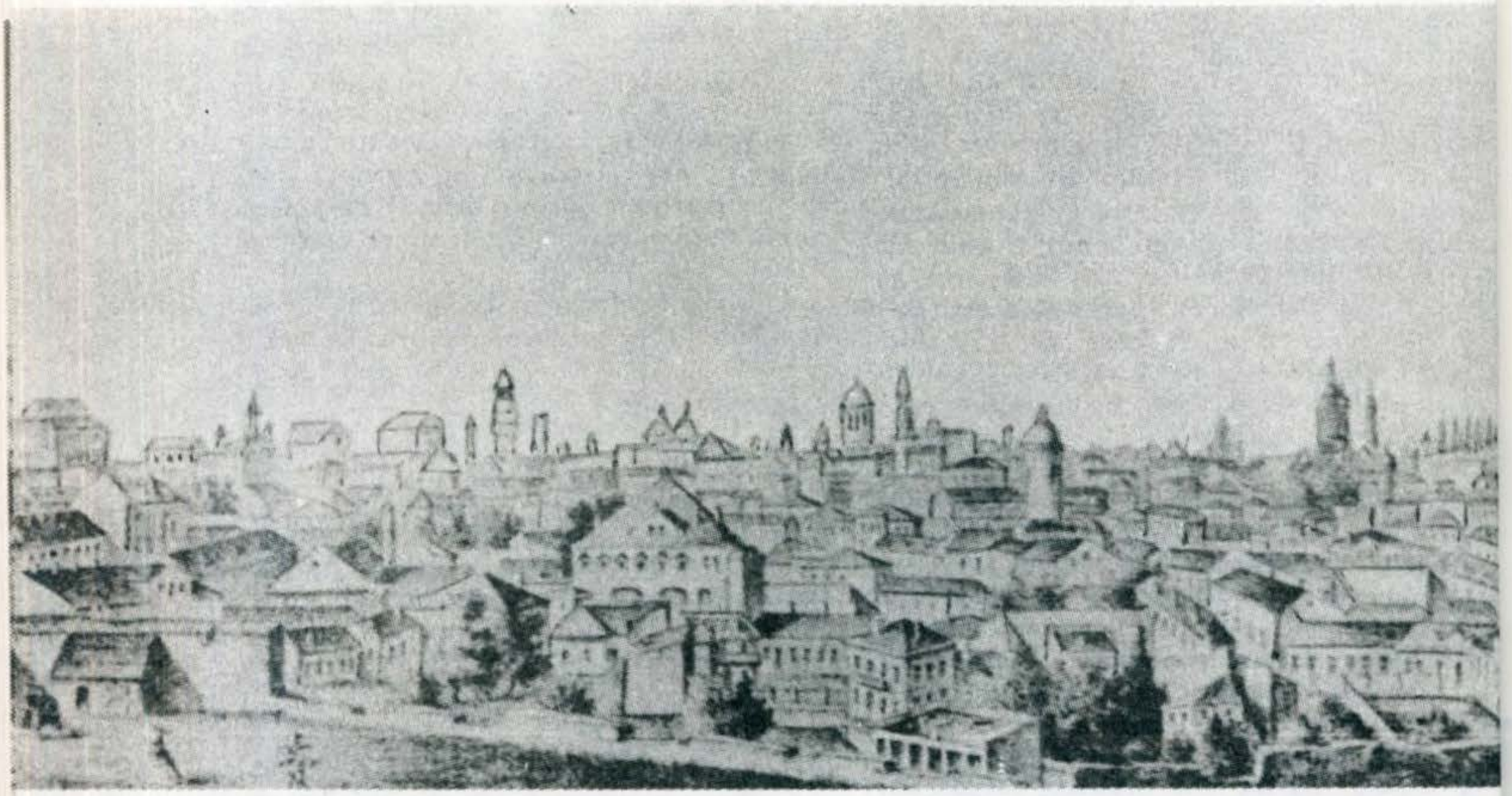

O vedere a Bucureştilor, într-o stampă de epocă

Pînă atunci am colindat mahalalele cele mai populate, unde am găsit liniştea cea mai mare. La zece ore m-am întors la poliţie, unde mă aşteptau toţi comisarii şi şefii de sergenţi. Le-am comunicat tot ce aflasem de la tînărul denunţător şi le-am recomandat a se mai întîlni cu mine în acea noapte pe la orele 11, căci aveam a vedea pe Vodă înainte de a mă întoarce acasă. Întîlnirile erau hotărîte la „Hugues", [restaurant — *n.r.*], pe Piaţa Teatrului, pe Piaţa Palatului sau pe Piaţa Episcopiei.

Toate raporturile ce-mi soseau mă asigurau că Capitala era liniştită. A doua zi am aflat că în cazarme nu domnea acea linişte.

La 11 şi jumătate am avut ultima întrevedere cu mult regretatul meu suveran. În acea convorbire i-am reînoit vecinica mea frică de asasinat, asigurîndu-l că o revoluţiune în Bucureşti sau în ţară este imposibilă. Parcă îl aud zicîndu-mi :

— *Nenorocită zi pentru revoluţionari, dacă vor ataca Palatul în această noapte. Ei nu ştiu, se vede, că sînt astăzi păzit de dragii mei vînători.*

Batalionul de vînători era una din creaţiunile lui Vodă Cuza, în armată.

Căpitanul Mălinescu m-a văzut suind scările Palatului şi m-a însoţit pînă la trăsură, cînd am plecat pentru a merge acasă.

A doua zi am aflat motivul acestui act de politeţă exagerată din partea căpitanului Mălinescu.

Văzîndu-mă intrînd la ora 11 şi jumătate noaptea la Măria Sa, conspiratorii se îngroziră, crezînd că am venit să scot pe Vodă din Palat. Cînd am ieşit, îmi ridicasem gulerul mantalei, fiindcă ploua şi era frig şi căpitanul Mălinescu venise să se încredinţeze dacă nu cumva domnitorul îmbrăcase mantaua şi şapca mea cea albă.

Pe drum mă întîlnii cu unul din sergenţi care îmi raportă că liniştea domneşte pretutindeni dar că, spre mai bună precauţiune, a tăiat toate funiile de la clopotele bisericilor. În adevăr, a doua zi, nici la o biserică nu s-au putut trage clopotele pentru chemarea creştinilor la liturghie.

Ajuns acasă, la miezul nopţii, dădui ordin birjarului meu să se afle la mine la şase ore dimineaţa, stătui mai bine de un ceas pe gînduri şi, îmbrăcat, mă aruncai pe pat pentru a fi gata la orice întîmplare.

La două după miezul nopţii, mă pomenii cu căpitanul Ipătescu, din Regimentul 7 de linie, comandat de colonelul Dimitrie Creţulescu, că intră în odaia mea cu 20 soldaţi. El mă deşteptă şi îmi zise :

— *D-le prefect ! Din ordinul domnitorului sînteţi arestat !*

Nu m-am putut opri de a-l întreba :

— *Ce vorbeşti ? d-le căpitan ! Eu am văzut pe domnitor acum cîteva ore.*

— *Vă repet : din ordinul lui Cuza Vodă,* îmi răspunse căpitanul.

Mă sculai îndată pentru a-l urma. Am fost dus la corpul de gardă de la Palat şi pus sub paza unei santinele.

Trecînd sub escortă pe Piaţa Teatrului, am văzut pe colonelul Nicolae Haralambie strigînd, dar în mijlocul zgomotului nu am putut auzi cuvintele rostite de el. A doua zi am aflat că întreba pe C. A. Rosetti : *Unde e poporul care promiseseşi că va veni să ia parte la răsturnarea lui Cuza Vodă ?*

Aci sfîrşeşte rolul meu. Am fost silit să vorbesc de mine căci faptele sînt cel mai bun răspuns la toate clevetirile care mi s-au aruncat de 25 ani * [...]

Sub ameninţarea a şapte pistoale

În momentul în care căpitanul Ipătescu îndeplinea ordinul colonelului D. Creţulescu, arestîndu-mă, şapte ofiţeri inferiori intrau în odaia domnitorului şi, cu revolverul în mînă, îl sileau să iscălească abdicarea sa.

Actul de abdicare scris de mai înainte, fu iscălit pe umerele căpitanului Lipoianu **. A doua zi, fiecare din aceşti eroi, salvatori ai patriei, se lăudau că pe umerile sale a iscălit tiranul (?) abdicarea sa [...]

După iscălirea actului de abdicare, domnitorul se îmbrăcă repede şi ieşi din Palat. La scară aştepta o trăsură pe capra căreia se afla dl. Const. Ciocîrlan. Vodă Cuza se urcă în trăsură cu căpitanul Costiescu, şi, în momentul plecării, auzind o împuşcătură de pistol, întrebă pe temnicerul său Costiescu :

— *Ce însemnează acest foc ?*

— *E un semnal, Măria Ta !*

În adevăr, maiorul Lecca, care aştepta în mijlocul Pieţii Palatului, văzînd pe domnitorul plecat, dădu un foc care însemna că membrii guvernului provizor pot veni să ia în posesiune Palatul domnesc.

Cuza Vodă fu condus la domiciliul d-lui Const. Ciocîrlan, în Piaţa Sf. Gheorghe, şi Nicolae Golescu, Lascăr Catargiu şi Nicolae Haralambie fură proclamaţi *locotenenţi domneşti* de către armata care umplea piaţa şi împrejurimile Palatului.

Zic de armată, căci de popor nici nu putea fi vorba. Cu noaptea în cap, Bucureştii se pomeniră cu răsturnarea la care atît ţara cît şi Capitala nu luaseră absolut nici o parte.

De aceea colonelul Haralambie, întîlnind pe C. A. Rosetti, pe Piaţa Teatrului, îi strigă cu amărăciune :

— *Unde ţi-e poporul ?*

Am stat arestat la corpul de gardă al Palatului aproape întreaga zi de 11 februarie. Timp de cîteva ore am asistat la cel mai dezgustător spectacol. Am văzut oameni care datorau poziţiunea lor lui Vodă Cuza, pe care, cu şapte sau opt zile înainte, îi auzisem jurînd domnitorului eternă credinţă şi veşnică recunoştinţă, arătînd un entuziasm prefăcut şi aruncînd pălăria lor în aer, ca semn de entuziasm ; i-am auzit strigînd : *Jos Cuza ! Trăiască guvernul provizor !*

Pe unul care nu era departe de fereastra odăii mele, l-am apostrofat cu violenţă, scuipîndu-l. A plecat rîzînd şi făcîndu-mă nebun. Norocul lui că eram arestat.

Pe la 11 ore dimineaţa am avut fericirea a vedea în curtea Palatului pe amicul meu Gh. Rîşcanu (prefect de Covurlui) ; l-am chemat şi el mi-a spus că Vodă Cuza a fost dus la dl. Ciocîrlan, unde este arestat. Mai mult nu ştia [...]

Pe la patru ore un ofiţer a intrat la mine invitîndu-mă a-l urma. M-am dus cu el în Palat, unde m-am găsit în faţa prinţului Dimitrie Ghika, numit ministru de Interne, care cu multă amabilitate mi-a zis că, nefiind nici un motiv pentru a prelungi arestarea mea, eram liber.

Am coborît în fugă mare scările acestui Palat pe care de atunci nu le-am mai urcat, m-am suit într-o birjă şi m-am dus drept la dl. Tyllos, consulul general al Franciei ; o surprindere mare mă aştepta acolo. Dl. Tyllos văzuse pe Cuza Vodă.

Iată ce se petrecuse :

Consulul general al Franciei, aflînd de abdicarea domnitorului, şi mai ales de modul odios cu care i se smulsese această abdicare, graţie indiscreţiunii unui agent poliţienesc, aflase casa unde era deţinut Cuza Vodă. Dl. Tyllos se duse la locuinţa d-lui Ciocîrlan, sui scările şi ceru să vadă pe domnitor ; santinela îi puse baioneta în piept, tăindu-i calea. Atunci consulul general începu a striga în gura mare că în calitatea sa de reprezentant al suveranului Franciei, voeşte numaidecît să vază pe domnitorul României.

Temnicerul, căpitan Costiescu, auzind strigătele d-lui Tyllos şi temîndu-se de un scandal care ar face să se adune lumea

---

* În lucrarea sa *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966, la p. 375, C.C. Giurescu — citînd un ziar al vremii — face următoarea precizare : „Între timp, complotiştii puseseră la punct ultimele detalii ale acţiunii. Pentru a îndepărta orice bănuială, se organizează în casă la C.A. Rosetti o recepţie care durează toată noaptea, luminile arzînd continuu, iar prefectul Poliţiei Capitalei, Beldiman, este antrenat la un joc de cărţi şi lăsat să cîştige spre a i se distrage atenţia — *n.r.*

** În lucrarea amintită, C.C. Giurescu menţionează în această postură pe căpitanul Pilat — *n.r.*

împrejurul casei, lăsă pe consulul general al Franciei să pătrundă în odaia unde se afla Vodă Cuza.

— *Luaţi braţul meu,* îi zise el, *şi să mergem împreună la Cameră. Drapelul Franciei va proteja pe domnitorul României.*

— *Pentru nimic în lume*, răspunse Cuza Vodă, *nu voi consimţi a urca încă odată treptele tronului. Îţi mulţumesc, d-le consul, de amicala d-tale vizită, dar te rog înlesneşte cît poţi sarcina ce şi-au luat locotenenţii domneşti, căci mă tem ca Unirea să nu fie compromisă.*

Acest dialog mi-a fost povestit de dl. Tyllos, cîteva ore după ce părăsise pe domnitor. Bătrînul consul era foarte emoţionat şi nu găsea cuvinte destul de puternice pentru a exprima admiraţiunea ce-i inspirau înaltul patriotism şi abnegaţiunea lui Cuza Vodă.

Nicolae Haralambie: „Sînt un trădător"

În acea zi pe la şase ore seara, Vodă Cuza a fost dus la Cotroceni unde i se pregătiseră două odăi. Locotenenţii domneşti se temeau a lăsa pe fostul domnitor în Capitală, cu toate că ei pretindeau că poporul l-a detronat şi că prin voinţa poporului erau în capul ţării.

Întorcîndu-mă acasă, am aflat purtarea nedemnă a deputaţilor şi senatorilor, care cu cinci săptămîni înainte (la 6 decembrie 1865) primiseră cu aclamaţiuni mesajul de deschidere a Corpurilor legiuitoare, citit de domnitor.

Aceşti lachei au primit cu o slugarnică supunere locotenenţa domnească — cu ministerul numit de ea. Un singur deputat (să-i fie ţărîna uşoară şi memoria eternă) Nicu Catargiu, a protestat cu indignaţiune contra insultelor ce deja se aruncau fostului domnitor.

Dar de ce să mă mir de purtarea acestei turme? N-am văzut oare în urmă pe un bărbat cult, cumnat al domnitorului, primind, cîteva săptămîni după 11 februarie 1866, o funcţiune de la acei care detronaseră pe Cuza Vodă?

Tot în acel moment mi s-a povestit că colonelul Alex. Solomon, în fruntea regimentului său, refuzase să recunoască noua stare de lucruri stabilită într-un mod ilegal, şi cu preţul onoarei armatei. Acest tip al militarului fără prihană care nu consideră jurămîntul ca un contract sinalagmatic *, nu a cedat decît în faţa votului nedemnilor reprezentanţi ai naţiunii.

În mijlocul acestui nămol de turpitudini o veste îmbucurătoare îmi alinase durerea de care eram cuprins. Marea majoritate a corpului ofiţeresc din Bucureşti, nevoind a fi solidară cu scîrboasa purtare a trădătorilor în uniformă, a protestat cu indignaţiune şi a înfierat pe militarii februarişti (aşa au fost numiţi trădătorii şi cu acea poreclă au rămas).

Mă întorsei acasă, sufletul îmi era plin de durere şi amărăciune. Astăzi, după

* Care impune obligaţii reciproce — *n.r.*

Peste numai patru ani, unii dintre ei aveau să-şi calce jurămîntul..

douăzeci și cinci de ani, cînd mă gîndesc la acea zi, mă mir că nu am înebunit.

Un ofițer mă aștepta pentru a-mi destăinui că corpul ofițeresc din Capitală, care nu fusese amestecat în acel odios atentat, era hotărît a readuce pe domnitorul în Palat în orice loc el s-ar afla. Generalul Florescu și colonelul Solomon erau, mă asigura el, în capul acestei mișcări.

Neputînd să controlez această veste, mulțumii ofițerului și căzui zdrobit de osteneală.

Dar, după plecarea lui, mă gîndii mult la cele destăinuite de tînărul militar ; ideea că o mișcare s-ar putea face pentru salvarea suveranului meu iubit, fără ca să iau parte la ea, mă tortura.

Eram hotărît a mă duce să aflu adevărul, cînd deodată se deschise ușa și văz intrînd pe unul din locotenenții domnești.

Acest locotenent domnesc, care intrase pe neașteptate în odaia mea, era vechiul meu camarad de școală, *Nicolae Haralambie*.

— *Am fost înșelat ! Sînt un trădător !*, iată primele cuvinte rostite de el.

Și, într-adevăr, am adînca convingere că Nicolae Haralambie a fost înșelat. I se promisese, precum am zis, dovezi (negru pe alb) că Vodă Cuza trădează țara, și după ce s-a deschis biroul detronatului domnitor, inamicii săi cei mai înverșunați nu au îndrăznit a da la lumină hîrtiile găsite.

— De ce ? — pentru că ele erau cea mai strălucită apărare și totodată cea mai flagrantă dezmințire aruncată calomniatorilor.

Cu toate defectele lui Cuza Vodă, cu toate greșelile ce el a putut comite, istoria imparțială va recunoaște desăvîrșita sa abnegațiune și patriotismul său cel mai luminat [...]

A doua zi (12 februarie 1866), întregul corp ofițeresc al garnizoanei București — care nu fusese amestecat la odiosul atentat săvîrșit cu 24 de ore înainte — grupat în jurul generalului Florescu și al colonelului Solomon, era hotărît să pătrundă cu forța în Palatul de la Cotroceni pentru a readuce pe Cuza Vodă în București.

Acest generos avînt era împărtășit de ambii șefi.

Căpitanul Constantin Silion, secretar și amic al lui Cuza Vodă, fu trimis la Cotroceni pentru a obține consimțămîntul domnitorului, fără de care demersul hotărîtor ar fi fost o imprudență.

Silion plecă la Cotroceni, străbătu cu mare greutate în Palat, dar găsi pe Cuza Vodă nestrămutat în hotărîrea sa. Toate rugămințile fură zadarnice.

Cînd Cuza Vodă văzu pe Silion plîngînd la picioarele sale, îi zise :

— *Ce vrei ? Să încep o nouă domnie în sînge ? Cum nu înțelegi că prezența mea pe tron nu mai e posibilă? Să iscălesc eu condamnarea la moarte a ofițerilor trădători ? Aceasta nu o pot face. Nimenea nu mi-o poate pretinde. Spune ofițerilor, spune generalului Florescu și colonelului Solomon, spune la toți acei care s-au asociat la acest demers că le mulțumesc. Asigură-i pe toți de recunoștința mea. Gîndul meu și inima mea vor fi pururea cu ei.*

În acest moment dureros atît pentru Cuza Vodă cît și pentru căpitanul Silion, intră în odaie dl. Strambio, consulul general al Italiei, singurul membru al corpului consular care putu străbate în Palatul de la Cotroceni *.

Căpitanul Silion se întoarse în București cu răspunsul negativ al lui Cuza Vodă [...]

În zorul zilei de 13 februarie, Cuza Vodă plecă din Cotroceni și fu condus sub paza temnicerului — căpitanul Costiescu — pînă la Predeal, granița austro-română. După cîteva ore sosi la Brașov de unde se îndreptă direct spre Viena.

Moldovenii, în dragostea lor pentru domnitorul detronat, s-au măgulit vreo cinci zile cu speranța că Cuza Vodă va intra în Moldova pe la Mihăileni și-i pregăteau o entuziastă primire. Bieții moldoveni ! Ei uitaseră, se vede, că Cuza Vodă ținea mai mult la unirea țărilor surori, decît la o coroană pe care a considerat-o totdeauna ca un depozit sacru.

În adevăr, prezența lui Cuza Vodă în Moldova ar fi putut compromite Unirea.

Marele domn nu putea distruge opera sa.

Singura teamă a lui Cuza

Nu trecură multe zile și părăsii Bucureștii pentru a mă duce la Viena, unde aflasem că scumpul meu domnitor se instalase pentru mai multă vreme.

La Giurgiu mă aștepta o plăcută surpriză, deoarece dl. Strambio, consulul general al Italiei, pleca cu același vapor pe care îmi oprisem locul.

Am făcut această călătorie pînă la Baziaș cu dl. Strambio, care mi-a povestit amănuntele întrevederii lui Cuza Vodă cu credinciosul său prieten Silion.

— *Nimic mai mișcător !* îmi zicea dl. Strambio. *Intrînd în odaia domnitorului, am găsit pe căpitanul Silion la picioarele prințului, plîngînd și rugîndu-l a reveni în București. După stăruințele căpitanului am unit rugămințile mele cu ale sale, însă nu am insistat, căci înțelegeam foarte bine că demnitatea lui Cuza Vodă nu-i permitea să accepte propunerea ce i se făcuse. Timpul ce l-am petrecut în București*, a adăugat consulul Italiei, *mi-a permis a cunoaște bine pe Cuza Vodă,*

* Dimpotrivă, C.C. Giurescu arată că vizitatorul a fost consulul Franței, Tyllos — *n.r.*

care a ştiut să-mi inspire o adîncă afecţiune. Astăzi am o mare admiraţiune pentru fostul vostru domnitor. A putea urcaiarăşi treptele unui tron ; a putea să-ţi răzbuni de nişte trădători ingraţi şi a renunţa fără regret la mulţumirea vendetei, nimic mai sublim !, nimic mai măreţ ! Orice greşeli ar fi comis principele Cuza purtarea sa, după complotul din 11 februarie, va rămîne în veci o aureolă frumoasă care va lumina amintirea sa.

În tot timpul acestei plăcute călătorii, nu am vorbit cu dl. Strambio decît de faptele mari săvîrşite sub domnia lui Cuza Vodă şi de progresele dobîndite în acei şapte ani din urmă.

Ajuns la Viena, am fost îndată primit de Cuza Vodă cu care am petrecut toată seara.

I-am povestit asupra odiosului atentat din noaptea de 10 spre 11 februarie mai multe amănunte pe care nu le cunoştea.

În tot timpul de trei ore ce am convorbit împreună, nu am auzit pe scumpul meu domnitor pronunţînd un cuvînt de mînie sau de ură, sau chiar de mustrare contra conspiratorilor militari. Mi-a zis numai, vorbind de armată :

— *Ai avut şi tu, Beldimane, naivitatea de a crede în credinţa şefilor de regiment. Nu ştie nimeni cîte stăruinţe s-au întrebuinţat pe lîngă mine pentru mutarea în garnizoana de la Iaşi a lui Creţulescu şi a lui Haralambie. Nu am admis un moment ideia acestor mutări pe care le socoteam nedrepte. Cum le-aşi fi putut admite ?*

Şi cu o emoţiune ce nu o putea ascunde a adăugat :

— *Dacă aşi fi putut ieşi liber din Palat, m-aş fi dus drept acasă la Haralambie.*

Singura preocupare, singura frică ce cuprindea pe mult regretatul meu suveran era periclitarea Unirii. El se temea ca partidul separatist din Iaşi (pe atunci existau încă separatişti) să nu provoace turburări pentru a rupe pactul încheiat la 1859, într-un mod definitiv la 1862. M-a însărcinat a spune numeroşilor săi amici din Moldova că, pentru a dovedi amiciţie şi devotament, le cere să combată cu înverşunare orice încercare de separatism [...]

Termin cu naraţiunea mea. Conchid dar, şi zic :

Astăzi, după 25 ani, este dovedit că răsturnarea de la 11 februarie 1866 n-a fost o mişcare naţională, ci un complot politic urzit în afară de naţiune, de o mînă de politicieni.

Domnia nefastă a lui Carol I a dovedit că dinastia străină este antinaţională şi antidemocratică.

Ţara a învăţat la şcoala suferinţii. Ea ştie că reacţiunea nu există astăzi decît la Palat şi la palatişti.

Ea îşi cunoaşte *duşmanul* şi va şti să-l doboare, nu prin comploturi şi trădări infame, ci prin lupta deschisă, la lumina zilei [...]

Carol I a făcut totdeauna ce a voit, cînd interesul său sau un interes german a fost în joc.

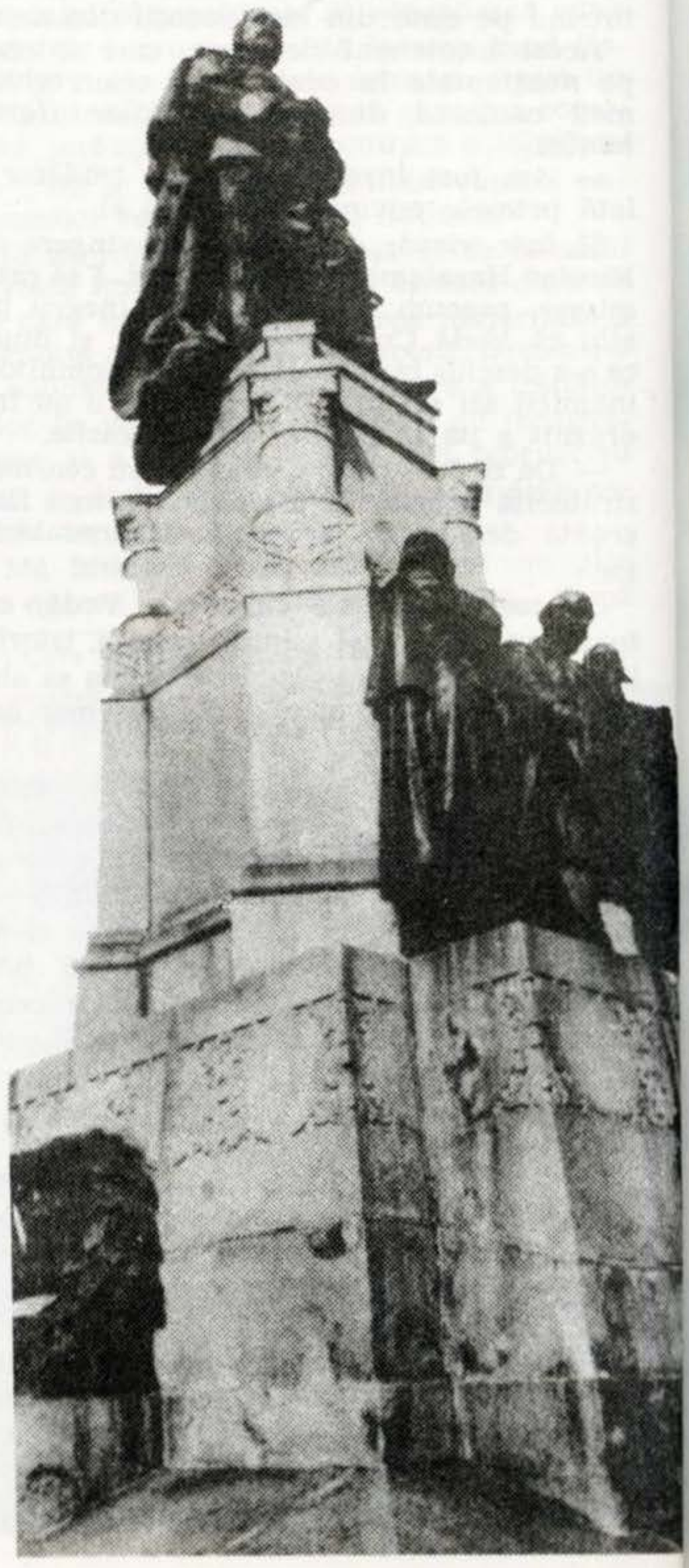

Statuia lui Alexandru Ioan Cuza (Piaţa Unirii din Iaşi) este opera cunoscutului sculptor italian Romanelli şi a fost inaugurată în mai 1912. Pe soclu M. Kogălniceanu, C. Negri şi generalul Emanuel Florescu

Un editor italian în vizită la MAGAZIN ISTORIC

Cu prilejul unei recente vizite în țara noastră, Roberto Bonchio, directorul Editurii Riuniti, a avut amabilitatea să ne răspundă la cîteva întrebări legate de activitatea casei editoriale pe care o conduce. Interlocutorul nostru, născut la Roma în anul 1924, și-a început activitatea editorială la vîrsta de 24 ani. Din vasta lui experiență în munca de editură și ziaristică relevăm activitatea sa în cadrul Comisiei de presă și propagandă a Comitetului Central al Partidului Comunist Italian, colaborarea la numeroase ziare și reviste, coordonarea lucrărilor Documente privind revoluția chineză **(1951) și** Istoria revoluțiilor secolului XX **(1968).**

Ne răspunde, așadar, Roberto Bonchio.

— Care este istoria fondării Casei editoriale Editori Riuniti din Roma, al cărei director sînteți ?

— Editura Riuniti a fost fondată în 1953 prin fuzionarea a două case editoriale ale Partidului Comunist Italian: Editura Rinascita, care se afirmase prin publicarea principalelor lucrări ale clasicilor marxismului în Italia (o acțiune culturală și ideologică foarte importantă, traducerile tipărite în primii douăzeci de ani ai secolului avînd frecvente și serioase lacune) și Editura Cultura Socială, care încă din ilegalitate a publicat numeroase texte de literatură politică și documente asupra politicii partidului.

Noul obiectiv al casei editoriale a fost de a se afirma în viața editorială națională, de a pătrunde cu propria-i producție în toate straturile sociale, de a face cunoscute pozițiile marxismului — în Italia și peste hotare — nu numai pe tărîmul politicii, ci în confruntare cu diferite alte discipline științifice. În acest sens, credem că am adus o contribuție substanțială la „deprovincializarea" și „întinerirea" culturii italiene, prejudiciată de fascism, apelînd, pe tărîm politic, la personalități ca Antonio Labriola, Gramsci, Togliatti, pe cel filozofic — la Dello Volpe, Bamfi, Cerroni, pe cel istoric — la Ernesto Ragioneri, Giuliano Procacci, Emilio Sereni, Enzo Santarelli, în sfîrșit, pe tărîm economic — la Antonio Pesenti, Vicenzo Vitello. Pe de altă parte, ne revine meritul de a fi făcut cunoscute, pentru prima dată, italienilor, operele complete ale lui Lenin, Gorki, Maiakovski, ale unor autori contemporani ca Tarlé, Lukacs, Althusser, Lange, Inpold, Kaleski, Dobbi Lusia, Landan.

Abordînd probleme dintre cele mai variate, casa noastră editorială acordă o importanță deosebită rubricii **Biblioteca de istorie,** condusă de Ernesto Ragioneri, în cadrul căreia apar numeroase lucrări de istoriografie italiană și străină. Printre autorii de peste hotare amintim, între alții, pe Rudé de Sara, care a scris special pentru Editori Riuniti o **Istorie a războiului civil spaniol,** inedită în Spania. Alături de aceste lucrări, în aceeași rubrică apar și mari opere ilustrate : o monumentală **Istorie a revoluțiilor secolului XX,** la care au colaborat istorici italieni și străini, și **Istoria Rezistenței italiene,** de Pietro Secchia și Filippo Frasatti, din care ați publicat un fragment în revista **Magazin istoric.**

— Care este ecoul producției dv. editoriale în Italia ?

— În primul rînd faptul că producția noastră a știut să cîștige, în confruntare cu alte case editoriale naționale, un loc important. Astăzi, Editori Riuniti are o activitate înfloritoare, editînd anual două milioane de volume și asigurînd aproximativ 30 la sută din producția națională de carte. Publicul nostru este, desigur, foarte variat. Predomină muncitorii, mili-

tanții stîngii, studenții, în general tinerii. În școală — care în Italia se îndreaptă tot mai mult, în ciuda tuturor dificultăților, spre o școală de masă — Editori Riuniti a obținut în ultimii ani succesele cele mai semnificative, cărțile noastre fiind citite și studiate în special în licee și în universități ; cu începere din anul viitor vom trece de la o producție extrașcolară, la o producție de școală propriu-zisă.

Un mare ecou în rîndul publicului italian l-au avut două ample acțiuni editoriale : una, dusă pînă la capăt, a **Operelor complete** ale lui V. I. Lenin, în 45 volume, alta, începută, privind **Operele complete** ale lui Marx și Engels (prima ediție integrală care apare în Europa Occidentală).

De asemenea, sîntem pe cale de a realiza publicarea operelor lui Palmiro Togliatti (primele două volume au și apărut). Cu acest prilej vor fi scoase la lumină numeroase documente inedite. Lucrarea, coordonată de Ernesto Ragioneri, prezintă un interes deosebit pentru istoria recentă a mișcării muncitorești din Italia ; mai mult decît atît, ea are o importanță internațională, făcînd posibilă cunoașterea mai amplă a orientării noastre fundamentale, înțelegerea mai clară a liniei politice a Partidului Comunist Italian.

— Care este atitudinea cititorului italian față de producția editorială românească tipărită în Italia ?

— La noi, cartea românească este încă — și pe nedrept — puțin cunoscută. Dacă literatura clasică română — de la Eminescu la Caragiale, de la Creangă la Rebreanu — are o meritată faimă, cartea românească contemporană abia începe a se afirma, dar, subliniem, are perspective foarte bune. Deși nu au apărut la Editori Riuniti, ci la Edizioni del Calendario, cele două volume de **Scrieri alese** ale lui Nicolae Ceaușescu, spre exemplu, au permis cititorilor italieni cunoașterea directă, din sursa cea mai autorizată, a liniei politice de excepțional interes în construcția socialismului contemporan pe care o promovează Partidul Comunist Român. La rîndul ei, casa noastră editorială a publicat lucrări de Zaharia Stancu, Mihail Sadoveanu, Titus Popovici ; **Istoria poporului Român** a ajuns, în cîteva luni, la cea de-a doua ediție.

Casa Editori Riuniti va continua și în viitor, această rodnică activitate. Sîntem convinși că o mai bună cunoaștere a istoriei României, a culturii sale și a problemelor ei actuale va contribui la întărirea tradiționalelor legături de prietenie între țările noastre.

Interviu consemnat de Maria COVACI

PLANȘELE NOASTRE

① Mănăstirea Plumbuita era, în sec. XVI, un important lăcaș de cultură românească **(Cînd s-a tipărit prima carte bucureșteană ?,** p. 46)

② Cel mai important muzeu al Istanbulului — Topkapî, (planșa III sus) păstrează pe

③ lîngă multe dovezi ale istoriei și artei turcești, precum această miniatură din sec. XVIII (planșa II) și multe obiecte amintind de istoria țării noastre : (planșa III) săbii românești din secția de istorie a muzeului **(Istanbul : eterne valori ale trecutului,** p. 66)

④ Un vechi palat în stil baroc adăpostește bogate și semnificative mărturii istorice **(Muzeul Țării Crișurilor la un veac de la înființare,** p. 82)

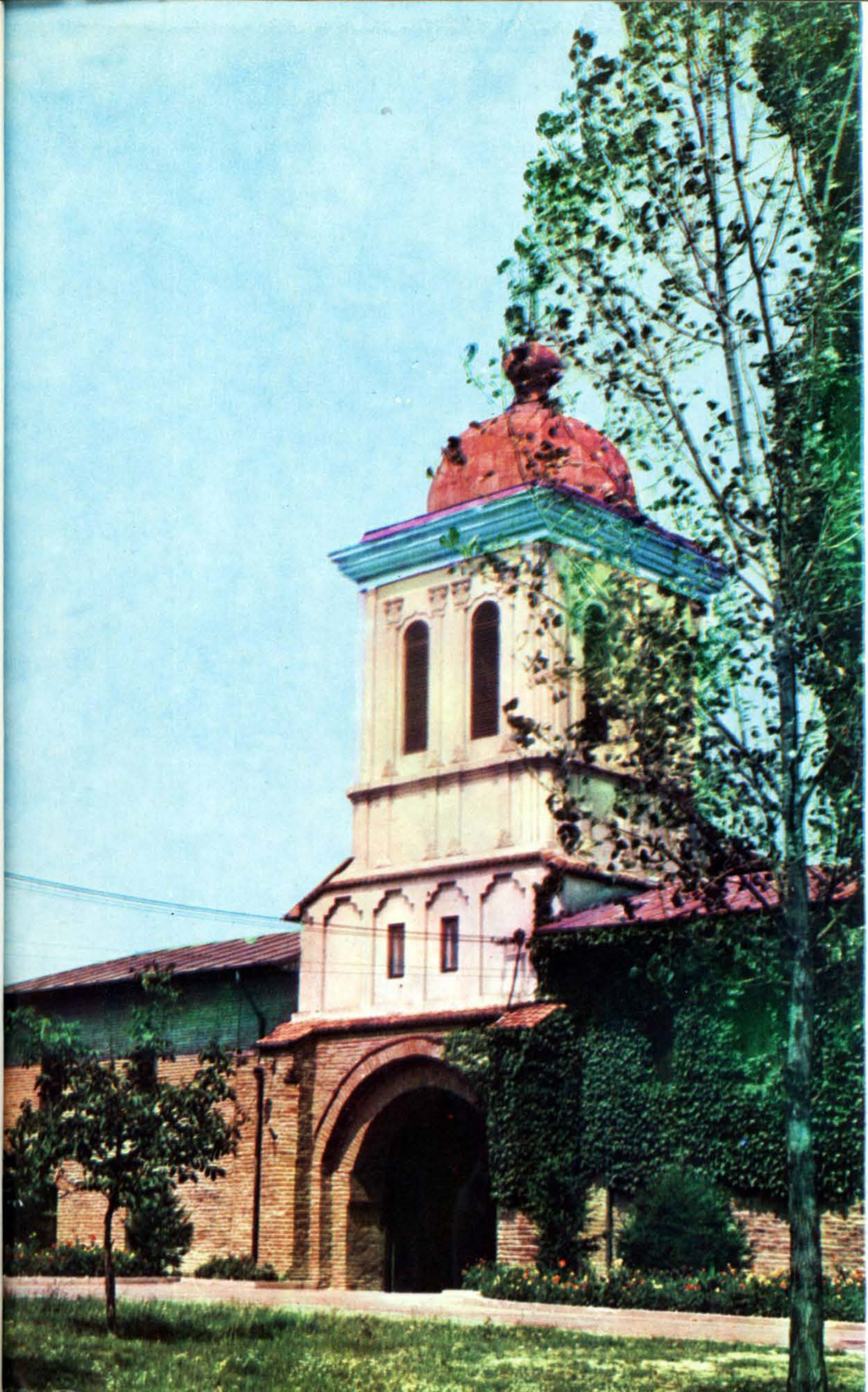

کوئی

ENIGMISTICĂ

CETATEA LUI BUCUR

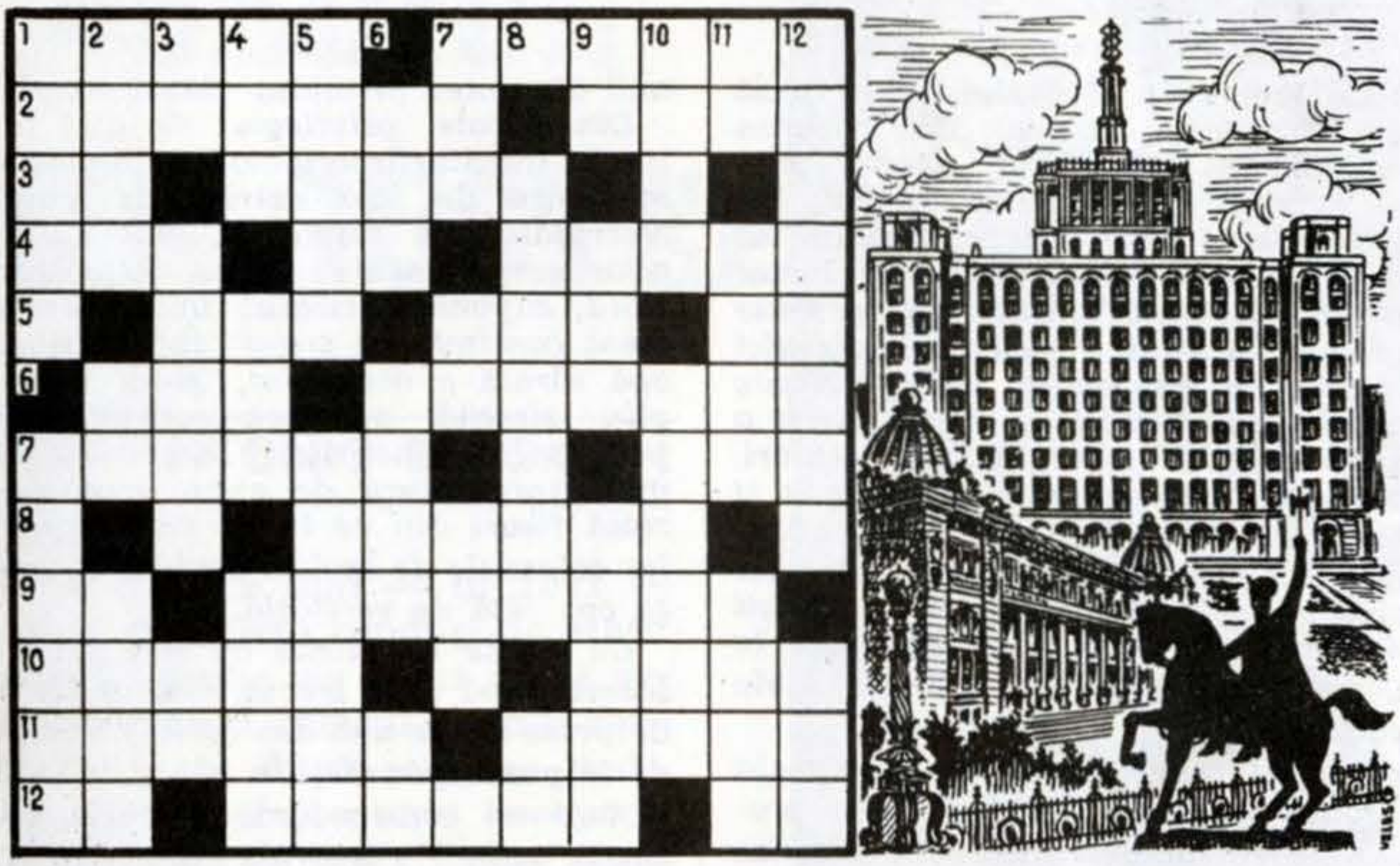

ORIZONTAL : 1),,...domnească", aflată în faţa fostei băi a Mitropoliei, pe malul stîng al Dîmboviţei. — Palatul construit în 1776, ca reşedinţă pentru înalţii demnitari ai Porţii la Bucureşti. 2) Lord şi scriitor englez, care, în sec. XVIII, a descris viaţa de la Curtea domnească. — Sub domnia lui, oraşul Bucureşti a devenit capitala statului naţional român. 3) Neon. — Cunoscută grădină de vară, cu spectacole apreciate de bucureştenii de altădată. 4) Rîu în Austria, afluent al Innului. — Notă muzicală. — Dîmboviţa, Dîmbovicioara, Bucureştioara, Colentina... 5) Vreme urîtă. — Acesta (pop.). — Ana Tomescu. 6) Incendiu, cum bîntuiau multe în vechii Bucureşti. — Formă de organizare a meşteşugarilor. 7) Subordonaţi, — Ţesătură fină de mătase. 8) „Curtea veche", „Curtea arsă", „Curtea nouă" etc. 9) Curse ! — Şi-a legat numele de Regulamentul Organic şi de o arteră a Capitalei. 10) Legendarul cioban, „naşul" oraşului. — Prăjină ce se pune pe claia de fîn în Oltenia. 11) Cunoscut lăcaş de cultură, construit în 1888. — Camera superioară a Parlamentului burghez. 12) Negaţie. — Gazdă a diferitelor manifestări cultural-artistice. — A oferi.

VERTICAL : 1) Han celebru, construit în 1808. — Domn din familia Cantacuzino, iniţiatorul celui dintîi mare hotel din Bucureşti. 2) Bucur, de pildă... — Florea Udrescu. — Familie boierească în al cărei palat funcţionează Muzeul de Istorie al Municipiului. 3) 1459. — Locuri joase şi insalubre din oraşul de altădată. — Întrebare. 4) Republica Socialistă România. — Veche monedă franceză. — Orăşel în Austria. 5) Materie primă pentru instrumentele de suflat. — Mănăstire din vechiul Bucureşti, dărîmată şi reconstruită doar ca simplă biserică. 6) Reflexiv. — Unul din cei şapte înţelepţi ai Greciei antice (sec. VI î.e.n.). — În capul uliţei ! — 7) Sursă de lumină. — În ţarină ! — Monument închinat memoriei ostaşilor geniştı din primul război mondial (neart.). 8) Uzină militară. — Seleniu. 9) Pană. — Fir. — Domnul care a emis primul act oficial cu menţiunea oraşului Bucureşti. 10) Voievod al Moldovei (1634-1653), care a încercat să înscăuneze pe fiul său în Ţara Românească. — Şi un mare domn moldovean, care, în lupta împotriva invaziilor otomane, a ocupat de mai multe ori „cetatea Dîmboviţei". 11) Ion Zaharia. — Fiica lui vodă Caragea iniţiatoarea primului teatru românesc la Cişmeaua Roşie. — I s-au opus cu îndîrjire, în septembrie 1848, masele populare şi pompierii din Dealul Spirei. 12) Oraş de reşedinţă. — A rămîne în repaus.

I. PĂTRAŞCU

SOLUŢIILE CAREULUI DIN Nr. 9

S	E	C	U	L	A	R	I	Z	A	R	E
C	L	A	C	A	■	U	M	I	L	I	T
O	E	T	A	■	A	■	O	D	E	S	A
A	N	A	■	P	R	U	S	A	C	A	■
L	A	R	G	I	M	I	■	R	S	■	A
A	■	G	A	L	A	T	I	■	A	R	M
■	M	I	I	■	T	A	R	A	N	■	A
N	E	U	T	R	A	■	A	■	D	C	N
E	T	■	E	A	■	U	N	I	R	E	■
G	R	I	■	C	O	D	■	M	I	R	I
R	I	P	E	■	V	O	D	A	■	T	A
I	C	■	P	L	E	B	I	S	C	I	T

Furtunile Atlanticului împotriva monumentului viking

Piatra de temelie a lăcaşului a fost pusă în 1137, povesteşte cronica, „din porunca preaputernicului stăpîn al acestor meleaguri, măritul şi temutul Rongvald". Biserica trebuia să imortalizeze memoria lui Magnus, unchiul ctitorului proclamat „martir al credinţei", deşi îşi pierduse viaţa într-o încăierare care nu avea nici în clin nici în mînecă cu religia. Nimic nu putea fi mai banal, pe atunci, decît o asemenea ciocnire între nobilii seniori, mai ales cînd erau vikingi, ca Magnus şi Rongvald. Chiar dacă îşi părăsiseră Scandinavia natală, stabilindu-se pe litoralul Scoţiei şi pe insulele din apropiere, aprigii războinici ai Nordului rămîneau iuţi la mînie, gata în orice clipă să tragă sabia din teacă.

In ciuda energiei sale, însă, Rongvald nu a izbutit să-şi ducă la îndeplinire proiectul. Construcţia Catedralei Sf. Magnus din actualul oraş Kirkwall (Insula Orkney) a necesitat nu mai puţin de trei secole. Arhitectura ei, o fericită îmbinare a stilurilor romanic şi gotic, se caracterizează prin folosirea gresiei roşii pe o scară rar întîlnită la acea epocă.

Considerat actualmente drept cel mai important monument viking de pe teritoriul Marii Britanii, catedrala nu şi-a păstrat, de-a lungul întregii sale existenţe, destinaţia care îi fusese hărăzită. Dăruită în 1486 primăriei din Kirkwall de către Iacob III, regele Scoţiei, ea a servit, rînd pe rînd, drept temniţă, grajd, atelier de tîmplărie sau antrepozit pentru pînze de corăbii. Intre zidurile sale, un neînduplecat tribunal a judecat şi osîndit zeci şi zeci de femei, acuzate de vrăjitorie. Abia la începutul secolului XIX, clădirea şi-a recăpătat vechea menire.

Spre deosebire de alte opere arhitectonice ale evului mediu, cărora repetatele şi masivele restaurări le-au alterat enorm din înfăţişarea iniţială, Catedrala Sf. Magnus arată şi astăzi aproape la fel ca în sec. XV, atunci cînd schelele zidarilor au fost în sfîrşit demontate. Singura excepţie o formează dispariţia frescelor interioare, o dată cu înlocuirea tencuielii, în anii dinaintea primului război mondial.

Din păcate, privilegiul de a-şi fi conservat trăsăturile originale se dovedeşte în momentul de faţă extrem de costisitor. Necruţătoarele rafale de vînt ale furtunilor care bîntuie iarna Atlanticul de Nord, supunînd uscatul unui bombardament continuu cu stropii infinitesimali de apă sărată a oceanului, şi-au făcut din plin simţită acţiunea corosivă. Corpul principal al construcţiei se apleacă tot mai mult spre latura de apus, arcadele prezintă fisuri din ce în ce mai pronunţate, iar coloanele de sprijin deviază cu aproape 20 cm faţă de verticală.

De aceste simptome nu şi-a dat nimeni seama, pînă anul trecut, cînd o piatră s-a desprins de pe una din bolţi, zdrobindu-se de lespezile podelii. Un grup de arhitecţi şi ingineri constructori din Glasgow au supus atunci catedrala unui amănunţit examen, ajungînd la concluzia că dacă nu se vor lua măsuri urgente, toată aripa de apus a clădirii se va nărui în cel mult cinci ani. S-a recomandat, în primul rînd, injectarea cu beton a coloanelor şubrezite şi consolidarea cu centuri de oţel a zidurilor ameninţate cu prăbuşirea. Intr-o a doua etapă, ar urma să se înlocuiască, piatră cu piatră, întreaga faţadă a bisericii.

Dată fiind modestia resurselor locale (Kirkwall are doar 4 600 locuitori, în majoritate pescari şi marinari, care trudesc din greu pentru a-şi agonisi traiul), primăria a apelat la sprijinul autorităţilor centrale. Dar de la Londra s-a primit răspuns că lucrările de restaurare nu vor putea beneficia de nici o subvenţie guvernamentală.

In disperare de cauză, un comitet cetăţenesc, format ad-hoc, a deschis o listă de subscripţie. Mai toate familiile din Kirkwall au făcut donaţii, fiecare pe măsura mijloacelor sale. Tot ce s-a reuşit pînă acum a fost strîngerea unei sume de aproximativ 4 000 lire sterline. Iar pentru salvarea catedralei sînt necesare cel puţin 300 000 lire sterline!

Doina MOTAŞ

Aşa vă place istoria?

ASEDIUL FAMAGUSTEI

MARC' ANTONIO BRAGADIN

Vreme de zece luni — în 1571 — o mînă de veneţieni conduşi de Marc' Antonio Bragadin au ţinut piept armatei otomane. Urmaşul acestui condotier — care, după cum se vede, poartă exact acelaşi nume — evocă, după patru sute de ani, sfîrşitul crunt pe care turcii l-au hărăzit strămoşului său.

Căpitanul Roberto Malvezzi coborî în goană scările spre subterana cea mai adîncă a fortului Rivellino. Bubuitul tunurilor zguduia zidurile. Se auzeau răcnetele combatanţilor, trosnetul neîntrerupt al împuşcăturilor. Pe platoul din faţa fortăreţei, turcii cuceriseră tranşeele săpate de veneţieni şi erau gata să-i înfrîngă. Malvezzi alergă spre ultima galerie, unde, orbit de molozul ce curgea de pe pereţi, găsi pe pipăite butoaiele cu praf de puşcă şi capătul fitilului pe care, împreună cu colonelul Alvise Martinengo, îl pregătise pentru cazul cînd s-ar fi ajuns la o situaţie disperată. Mîinile îi tremurau ; pierdu clipe preţioase. Apoi, hotărîndu-se brusc, Malvezzi tăie din fitil, lăsînd doar un capăt foarte scurt, şi îl aprinse. Privi o clipă flăcăruia şerpuitoare, apoi se năpusti în sus, pe scări, ca să iasă la loc deschis.

După cîteva secunde, pulberea explodă, şi din adîncul fortului Rivellino ţîşni cu bubuit vulcanic un potop de bolovani şi bulgări de pămînt. Combatanţii fură aruncaţi în aer, iar fortăreaţa zguduită şi dislocată de explozie se scufundă într-o surpătură care tîrî de-a valma turci şi

veneţieni *, îngropîndu-i vii sau morţi. Abia atunci, sub norul imens de praf care întunecase cerul, valul impetuos al asediatorilor dădu înapoi. Era amiaza zilei de 9 iulie 1571.

În tăcerea de moarte care se aşternu după aceea, puţinii apărători scăpaţi cu viaţă începură, vlăguiţi, să se adune dintre dărîmături ; numărul morţilor se ridica de ambele părţi la cîteva mii. Colonelul Martinengo, care dăduse ordinul de a arunca în aer pulberăria fortului Rivellino, îl căută în zadar pe Malvezzi : abia după patru secole, săpăturile făcute în ruinele fortificaţiilor din Famagusta, portul principal al Insulei Cipru, au scos la lumină groaznicul mormînt al unui îngropat de viu : o porţiune de galerie pe care explozia şi veacurile o lăsaseră neatinsă, fiind blocată la ambele capete de surparea de teren. Pe jos zăceau rămăşiţele descompuse ale unui trup omenesc, un inel de aur şi o cataramă de ofiţer al Republicii veneţiene...

Un destin tragic şi glorios

Ajuns în culmea uriaşei sale puteri, Imperiul otoman „poruncise“ Veneţiei, în februarie 1570, pe baza unor pretexte insidioase, să-i predea Insula Cipru, ultimul teritoriu din Levant ** rămas în posesia europenilor. Răspunsul negativ al Republicii dogilor a dat naştere războiului ce avea să se încheie cu celebra bătălie de la Lepanto, cea mai dramatică dintre nenumăratele lupte susţinute pînă atunci de Veneţia pentru a zăgăzui impetuoasa invazie otomană spre Europa şi Marea Mediterană.

Imensa armată turcească a început, la 1 iulie, operaţiile de debarcare pe ţărmul lipsit de apărare dintre Larnaca şi Limasol. Capitala insulei, Nicosia, bine întărită, a fost cucerită după două luni de lupte. Turcii i-au exterminat pe apărătorii rămaşi în viaţă şi, o dată cu ei, şi populaţia civilă : 20 000 victime. În faţa acestei pilde înfricoşătoare, Kirenia, unul dintre cele două bastioane maritime ale Ciprului, a nesocotit ordinele primite, predîndu-se duşmanului fără luptă. Veneţienii mai rămăseseră doar cu Famagusta. Era limpede pentru toţi că — dacă nu primea imediat ajutoare — o aştepta o moarte sigură. Turcii au împresurat-o cu trupe tot mai numeroase, care au ajuns, treptat, la 200 000 oameni, în timp ce garnizoana veneţiană număra abia 7 000.

* Le spunem „veneţieni“ pentru că luptau sub steagul leului lui San Marco, dar de fapt, ca întreaga armată a Republicii, garnizoana din Famagusta era alcătuită din trupe de mercenari recrutate în cea mai mare parte din regiunile centrale şi meridionale ale Italiei, întocmai ca şi căpitanii şi însuşi generalul lor, peruginul Astorre Baglioni — *n.a.*

** Coastele răsăritene ale Mării Mediterane — *n.r.*

La adăpostul unor fortificaţii foarte puternice...

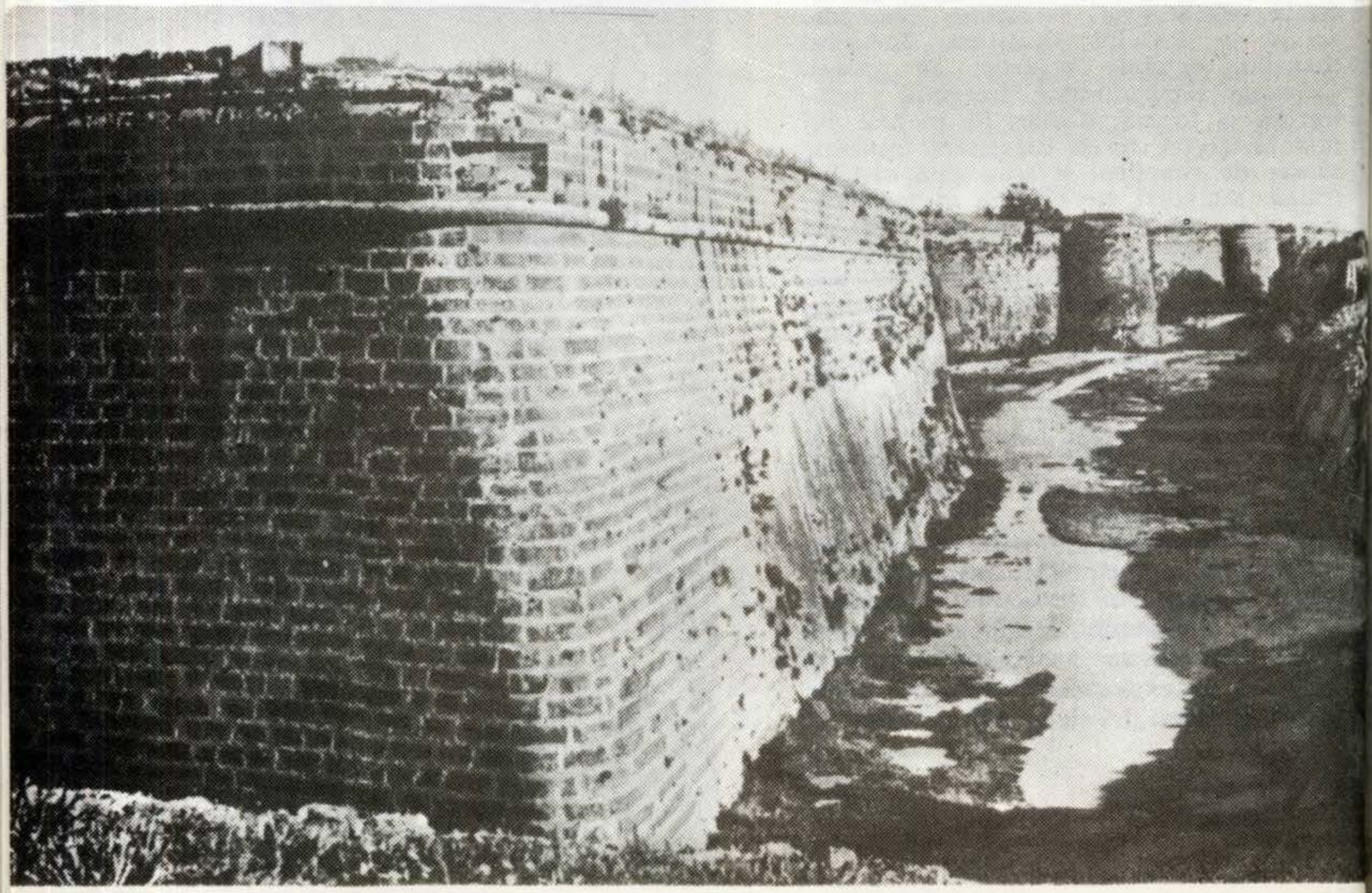

... conduşi de un viteaz căpitan veneţian, pe nume Marc' Antonio Bragadin...

Guvernul veneţian a izbutit să încheie o alianţă cu Spania, Statul Papal şi alte cîteva stătuleţe italiene. Flota navală a acestei „Ligi" s-a întrunit la Suda, port în Insula Creta — pe atunci tot posesiune veneţiană — la începutul lui august, pentru a porni către Cipru. Dar alianţa era mai mult formală decît reală, căci spaniolii năzuiau să pună ei stăpînire pe Mediterana, lăsîndu-i mai întîi pe turci şi veneţieni să-şi vlăguiască reciproc forţele. De aceea, după îndelungate discuţii între comandanţi, flota aliată a pornit spre Famagusta abia la 20 septembrie 1570, iar la jumătatea drumului, comandantul navelor spaniole, sub pretext că anotimpul era prea înaintat, s-a întors în patrie pentru a aştepta trecerea iernii. Ceilalţi i-au urmat exemplul, amînînd operaţiile pentru primăvara următoare. Îndată după întoarcere, Girolamo Zane, care comanda flota veneţiană, a fost destituit, dar, pentru moment, Famagusta a fost lăsată în voia soartei, cu toate că guvernul veneţian continua să îndemne cetatea la rezistenţă, făgăduindu-i solemn ajutoare grabnice şi îndestulătoare.

Între timp, turcii, care strînseseră încercuirea cetăţii pînă la distanţa unei bătăi de tun, au trecut la asediul propriu-zis, începînd să bombardeze poziţiile veneţiene şi incinta locuită de populaţie ; atacanţii erau convinşi că Famagusta, deşi respinsese de două ori somaţiile de a se preda, va cădea în scurt timp, fie prin forţa armelor, fie prin înfometare.

Famagusta acelor timpuri — prosper centru comercial al Levantului — fusese construită cu trei secole înainte de venirea cruciaţilor francezi* ; era bogată în palate şi biserici clădite în cel mai pur stil gotic, pe care veneţienii s-au grăbit să le apere de bombardamente cu traverse de susţinere şi parapete din saci de nisip. Pe zidurile de fortificaţie ale oraşului erau aliniate peste cinci sute de tunuri de diverse calibre, dar inamicul amplasase cam de trei ori mai multe pe colinele ce împrejmuiesc cetatea. În plus, turcii se pregăteau să folosească o cantitate de exploziv fără precedent, depăşită ulterior doar în ultimele războaie mondiale.

Fortificaţiile Famagustei, reconstruite de celebrul arhitect al timpului, Sammicheli, erau rodul celor mai înaintate concepţii de artă militară. Perimetrul dreptunghiular al zidurilor exterioare, lung de aproape 4 km, şi întărit sus cu metereze puternice, includea zece turnuri de apărare şi avea în vîrf platforme de pămînt late pînă la 30 metri ; pe ele se înălţau numeroase redute şi bastioane. Îndărătul acestor ziduri, se aflau vreo zece forturi numite „cavaleri", de la înălţimea cărora erau supravegheate marea şi cîmpia înconjurătoare ; pe dinafară, zidurile erau înconjurate de un şanţ lat şi adînc, legat de tranşeele avanposturilor. În sfîrşit, punctul principal de atac era apărat de impunătorul şi masivul fort Andruzzi, în faţa căruia se afla, mai scund, fortul Rivellino.

Inamicul dispunea, la rîndul său, de o armată cu mari resurse, condusă cu multă energie şi pricepere de însuşi Mustafa paşa, şeful suprem al oştirilor sultanului, hotărît să facă din cucerirea „invincibilei" Famagusta cea mai strălucită dintre victoriile sale. Existau, aşadar, toate premisele pentru o luptă îndîrjită, mai cu seamă că şi Veneţia îşi alesese bine „căpitanul general" (guvernatorul, cum i-am zice astăzi), căruia îi era încredinţată toată puterea militară şi civilă de pe teritoriul oriental al Ciprului, deci şi în Famagusta. Cobora dintr-o familie străveche şi renumită încă de la începuturile Veneţiei şi avea să intre în istorie printr-un destin deosebit, tragic şi totodată glorios. Se numea Marc' Antonio Bragadin.

---

* Sub conducerea francezului Guy de Lusignan, Insula Cipru a devenit regat în anul 1191 ; trei secole mai tîrziu a trecut în posesia Veneţiei (1489) — *n.r.*

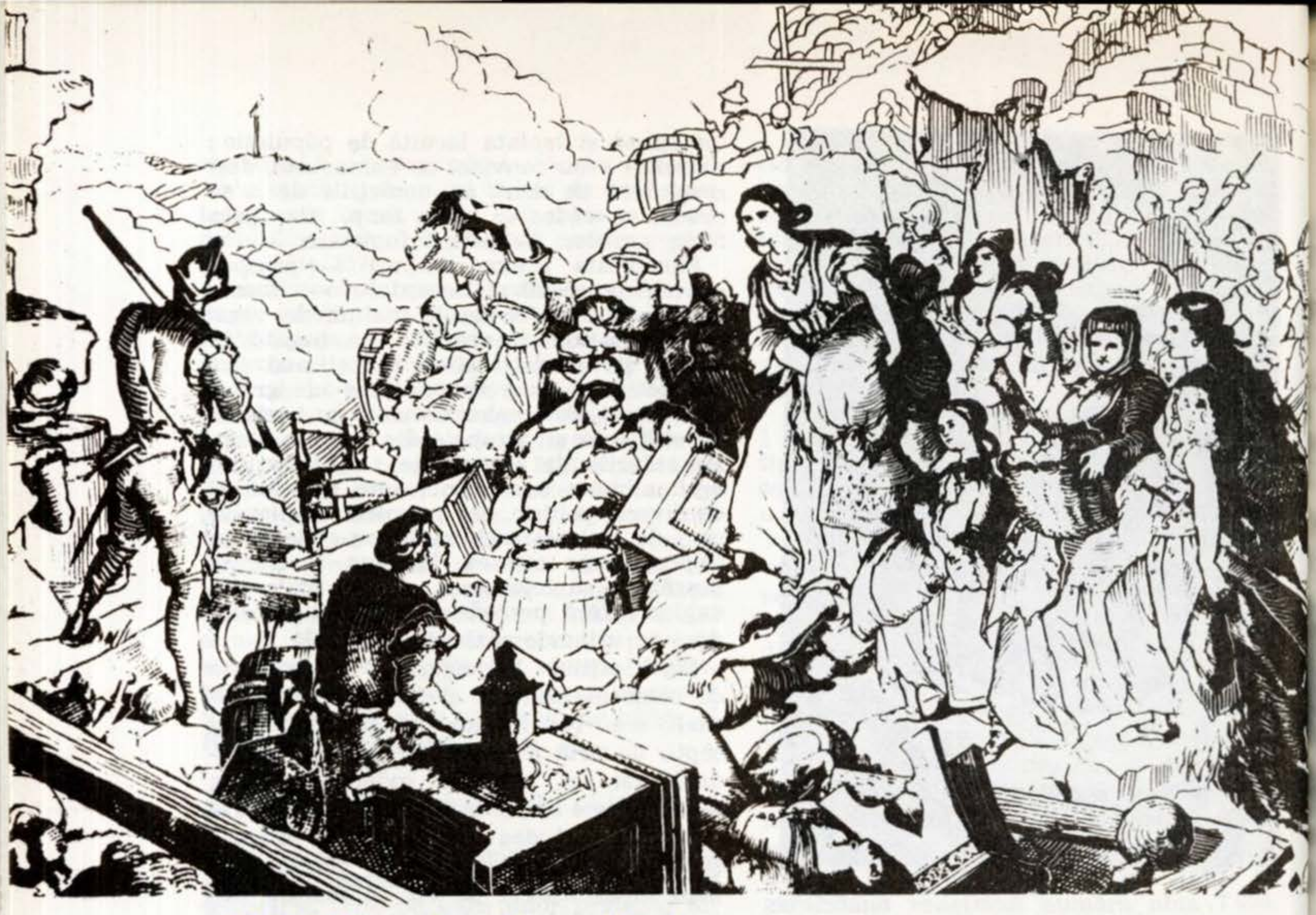

... locuitorii Famagustei s-au apărat cu disperare, ajutați și de femei, și de bătrîni

170 000 salve de artilerie

În timpul iernii, pe cînd Mustafa încerca zi de zi rezistența fortificațiilor venețiene, iar cetatea își consuma treptat proviziile, mici ambarcații rapide plecate din Suda răzbăteau prin blocajul naval, continuînd să aducă din partea guvernului venețian mesaje ce reînnoiau făgăduielile de ajutor și îndemnurile la rezistență. Bragadin a făcut toate pregătirile necesare pentru o apărare îndelungată, convingînd atît garnizoana cît și populația să lupte pînă la capăt.

La 24 ianuarie 1571 a sosit pe neașteptate de la Suda un mic detașament de soldați, condus din proprie inițiativă de colonelul Martinengo. Asediații au fost fericiți, deși ajutorul era neînsemnat față de nevoile reale și de marile rezerve de trupe și armament care stăteau degeaba în Creta. Mărinimosul voluntar i-a dezvăluit lui Bragadin faptul că, în ciuda ordinelor date de guvern, șefii militari venețieni — Sebastiano Veniero, conducătorul flotei, și Sforza Pallavicino, conducătorul armatei — se opuneau în toate felurile trimiterii de întăriri la Famagusta, nevrînd să înfrunte nici un risc pentru a-i ajuta pe asediați. Această destăinuire gravă n-a zdruncinat totuși fermitatea guvernatorului, rămas la convingerea că patria-mamă n-avea să-l părăsească.

Cum flota venețiană nu se clintea din Insula Corfu, în cursul lunilor martie și aprilie numeroase convoaie de vase turcești au putut transporta nestingherite zeci de mii de oșteni și armament de tot felul (printre care cîteva bombarde uriașe). După aceasta, Mustafa, plictisit să tot aștepte capitularea Famagustei prin înfometare, a hotărît să treacă la ofensivă, convins că va cuceri cetatea în cîteva zile. Așadar, în zorii zilei de 19 mai, 1 500 tunuri turcești au deschis focul, dezlănțuind un bombardament de o forță nemaipomenită, care a durat 72 zile, fără întrerupere, totalizînd 170 000 salve.

Populația terorizată din Famagusta s-a refugiat în fortificațiile militare, îngreunînd situația și așa dificilă a combatanților ; noaptea, cînd bombardamentul slăbea, civilii (inclusiv femeile și copiii) ajutau cu curaj la astuparea breșelor, la săpatul tranșeelor și la consolidarea posturilor de artilerie. Între timp, frumoasele clădiri, bisericile gotice și fastuoasele palate ardeau și se năruiau iremediabil.

Pe de altă parte, cu prețul a mii de morți, turcii au umplut porțiuni din șanț cu rampe de pămînt care se înălțau pînă la meterezele fortărețelor, dezlănțuind asalturi din ce în ce mai violente pentru

a pătrunde în cetate. Dar Bragadin izbutea să menţină treaz în sufletele oamenilor săi curajul, în ciuda oboselii, a speranţelor înşelate şi a lipsurilor crîncene. Asediaţii au continuat să respingă fiecare asalt, aducînd inamicului pierderi sîngeroase.

Mustafa paşa a trecut la folosirea minelor. Săpînd galerii pe sub şanţul din jurul zidurilor, otomanii au ajuns pînă la temelia forturilor, pe care au minat-o cu mari cantităţi de explozibil. Porţiuni întregi din poziţiile de apărare au sărit pe neaşteptate în aer, sub picioarele veneţienilor; turcii s-au năpustit imediat printre dărîmături, atacînd sălbatic în valuri succesive.

Cele 5 000 salve de tun care s-au abătut asupra Famagustei în cursul zilei de 8 iulie au prevestit apropierea unui atac general: într-adevăr, el a fost declanşat de Mustafa a doua zi, asaltul concentrîndu-se asupra breşelor produse cu cîteva zile înainte la Rivellino şi Arsenal. Năvala turcilor a fost oprită, dar pentru a-i împiedica să treacă dincolo de Rivellino, a trebuit — după cum am văzut — să se arunce în aer întregul fort, sacrificînd, o dată cu căpitanul Malvezzi, aproape 300 soldaţi veneţieni.

Răzvrătire în consiliu

Famagusta ajunsese la limita puterilor. Îi rămăseseră mai puţin de 2 000 soldaţi, majoritatea răniţi sau bolnavi şi cu toţii slăbiţi de luptă şi foame. Cîtva timp, isprăvindu-se rezervele de alimente, civilii şi militarii au primit doar o raţie de pîine neagră şi de apă tulbure amestecată cu cîteva picături de oţet. Încă din primele zile ale lui iulie a devenit limpede pentru toţi că nu mai exista nici o speranţă. Deprimarea a luat proporţii, mai ales după ce s-a dovedit că vestea potrivit căreia flota Ligii ajunsese în apele Ciprului era o minciună amarnică. În realitate, forţele navale veneţiene, împreună cu galerele pontificale şi ale altor aliaţi, se transferaseră la Messina, aşteptînd cu pasivitate flota spaniolă care avea să sosească, însă, abia la sfîrşitul lui august. Din ordinul lui Sebastiano Veniero, un convoi cu trupe şi provizii, trimis în sfîrşit de guvernul veneţian către Famagusta, a fost abătut din drum în timpul escalei la Suda. Famagusta a fost, aşadar, definitiv abandonată.

La 14 iulie a fost respins un nou asalt şi mai îndîrjit asupra fortului Rivellino, dar populaţia, ajunsă la capătul răbdării, a început să ceară predarea cetăţii. La 19 iulie Bragadin a întocmit ultimul raport către guvernul Republicii, arătînd situaţia. A scris apoi ultima scrisoare familiei sale, conştient de iminenta sacrificare a Famagustei şi a propriei lui vieţi.

Dar cînd din fastuoasele palate şi biserici n-au rămas decît jalnice ruine, s-au predat...

În seara zilei de 29 iulie, zeci de mii de turci au dezlănțuit un atac general, care a durat 48 ore fără oprire. Dar, lucru de necrezut: asediații — înfometați, zdrențuiți și rămași aproape fără muniții — au izbutit să stăvilească impetuoasa maree a trupelor sultanului. În aceeași noapte de 31 iulie, Mustafa a pus să se arunce în aer întregul bastion al Arsenalului și o bună parte din zidurile înconjurătoare. Toți luptătorii venețieni din acel sector au fost înghițiți de uriașa surpare; ceilalți, veniți în fugă, prin beznă, peste dărîmături, și bătîndu-se „nu ca oamenii, ci ca uriașii" — cum i-a scris apoi

... nebănuind la ce înfiorător supliciu avea să fie supus Bragadin

Mustafa suveranului său — au respins încă o dată invazia inamicului. În zorii zilei de 1 august, turcii s-au retras vlăguiți, lăsînd cîmpul de luptă acoperit cu morți. Pentru prima oară după șaptezeci și două de zile, tunurile lor au amuțit. În tăcerea de necrezut care s-a așternut asupra cetății, venețienii au rămas uluiți: cîștigaseră și bătălia aceasta.

În tabăra vrăjmașă, Mustafa, îngrijorat de neverosimila înfrîngere și gravele pierderi suferite, departe de a-și închipui condițiile grele în care se aflau apărătorii, s-a gîndit să le ofere condiții excepțional de onorabile și generoase: cruțarea vieții și a bunurilor tuturor asediaților, fără deosebire, onoruri militare și transportarea lor la Suda.

La 1 august 1571, un sol a adus în cetate propunerile turcilor. Bragadin a regretat că trimisul turc fusese lăsat să intre și n-a vrut nici măcar să se uite la documentul adus. Dar generalul Baglioni l-a avertizat fără înconjur că, după ultima bătălie, mai rămăseseră muniții doar pentru o singură zi de luptă, și numai șapte sute de soldați, inclusiv răniții. În consecință, generalul i-a solicitat guvernatorului să convoace ofițerii, magistrații, episcopul și fruntașii populației pentru a li se cere părerea.

În consiliul care a avut loc, Martinengo și alți cîțiva ofițeri au declarat că era mai bine să piară într-o luptă pe viață și pe moarte, deoarece — mai mult ca sigur — turcii aveau să încalce pactul; dar marea majoritate a celor convocați, în frunte cu

Baglioni, s-au pronunţat împotrivă, susţinînd că în acele împrejurări, în care Famagusta fusese abandonată de patria-mamă, aveau datoria să salveze măcar populaţia şi pe soldaţii rămaşi în viaţă. Această majoritate aproape răzvrătită a frînt, în sfîrşit, tenacitatea de fier cu care Bragadin purtase războiul vreme de un an : de altfel, viteazul comandant nici nu mai dispunea de mijloace pentru a impune o altă hotărîre. El personal n-a vrut să se plece în faţa duşmanului, dar i-a îngăduit lui Baglioni să semneze capitularea

„Ucideţi-mă imediat!“

În ziua de 4 august, turcii au intrat în cetate fără nici un incident, iar veneţienii s-au îmbarcat pe navele ce le fuseseră destinate pentru a fi transportaţi la Suda : totul părea să-i dea dreptate lui Baglioni. Mustafa a cerut chiar, cu multă politeţe, ca Bragadin şi ofiţerii lui să-i facă o vizită înainte de plecare, fiindcă dorea să-i cunoască şi să-i felicite pentru curajoasa lor purtare ostăşească. Dar în cursul vizitei şi-a schimbat brusc atitudinea : veneţienii au fost dezarmaţi, legaţi şi masacraţi, începînd chiar cu Baglioni. În seara aceea, Mustafa n-a lăsat în viaţă decît pe intendentul Tiepolo — cu care fusese prieten pe vremuri la Cairo — pe Martinengo şi pe Bragadin : acestuia, însă, a pus să i se taie pe loc urechile, procedeu aplicat de turci răufăcătorilor. În acelaşi timp — fapt ce dovedea un plan dinainte pregătit — soldaţii care aşteptau la bordul navelor au fost făcuţi prizonieri, pentru a fi duşi ca sclavi la Constantinopol.

După trei zile, chiar şi bătrînul Tiepolo, în vîrstă de şaptezeci de ani, a fost spînzurat în faţa generalului turc care intra în cetate. Martinengo a fost şi el spînzurat, cu toate că soldaţii turci îi admiraseră atît de mult curajul, încît botezaseră un mare bastion cu numele lui.

Lui Marc' Antonio Bragadin, Mustafa i-a rezervat un supliciu atît de înfiorător, încît — pentru cruzimea sa — a fost blamat şi la Constantinopol. Istoricii moderni au căutat explicaţia acestei comportări nu atît în refuzul răspicat al lui Bragadin la repetatele solicitări de a trece în slujba Imperiului otoman, cît în mînia pe care i-o stîrnise lui Mustafa întîrzierea cuceririi Famagustei. Mînie transformată în ură de moarte, cînd generalul turc a putut să constate cît de modest fusese numărul celor ce i se împotriviseră, mai ales în comparaţie cu enormele pierderi pe care le suferise oastea otomană în lupta pentru cucerirea cetăţii (în total 80 000 oameni).

În dimineaţa de 17 august, după treisprezece zile şi nopţi de torturi atroce şi necontenite, Marc' Antonio Bragadin a fost tîrît în mijlocul trupelor turceşti pe străzile Famagustei, prin forturi, pe metereze şi bastioane. Demnitatea şi stoicismul cu care a îndurat toate chinurile au sporit cruzimea zbirilor ; dar în faţa trupelor înşirate în piaţa catedralei, a mai găsit puterea să-l insulte cu dîrzenie pe generalul turc, reproşîndu-i barbaria comportării sale şi trădarea convenţiei încheiate.

Avertizat pentru ultima oară că dacă nu-şi pleca fruntea avea să piară de o moarte cumplită, el a răspuns simplu : „Ucideţi-mă imediat !“. Atunci a fost legat de coloana (existentă şi astăzi) de pe care fusese doborît leul Veneţiei, iar călăii l-au jupuit cu încetul de viu. A murit către sfîrşitul îndelungatei torturi, rămînînd în picioare, sprijinit de coloană. Martiriul acesta, care ar fi trebuit să fie pentru învingători o sărbătoare barbară, s-a încheiat în tăcerea înfiorată a mii de oameni, subjugaţi de demnitatea acelei morţi.

Zece ani mai tîrziu, pielea lui Marc' Antonio Bragadin — îmbălsămată şi dusă ca trofeu la Constantinopol — a fost furată de un soldat din Famagusta, fost sclav la turci, şi şi-a găsit odihna veşnică la Veneţia, într-un monument din basilica Santi Giovanni e Paolo. Acolo i-a văzut rămăşiţele autorul acestor rînduri, într-o cercetare efectuată în 1961, care a confirmat mărturiile asupra acelui martiriu. La Famagusta s-a confirmat apoi mărturia încă vie a unui epilog ce părea legendar : potrivit unei tradiţii, trupul lui Bragadin fusese răscumpărat de un prieten şi îngropat pe ascuns în împrejurimile cetăţii. Acolo, pe şoseaua de la nord de Famagusta, am regăsit mormîntul într-o capelă mică, ridicată nu se ştie de cine, în timpul ocupaţiei turceşti, pentru a păstra tainic amintirea eroului.

Bătălia de la Famagusta şi jertfa apărătorilor ei n-au fost zadarnice : ele au diminuat forţele otomanilor, lăsînd timp flotei aliate a Ligii să se pună în sfîrşit de acord pentru a porni către răsunătoarea victorie de la Lepanto, care a marcat începutul declinului puterii otomane. În ziua de 7 octombrie 1571, galerele veneţiene s-au aruncat în bătălie cu strigătul : „Amintiţi-vă de Famagusta !“

In româneşte
de Oana BUSUIOCEANU

Anul internațional al cărții

1972

Cînd s-a tipărit prima carte bucureșteană?

L. DEMÉNY

Cînd a fost tipărită prima carte în București?

Răspunsul dat pînă acum de specialiști părea limpede și definitiv: în 1678, prin truda și strădania lui Varlaam, om de cultură remarcabil al secolului XVII. Despre această primă lucrare, intitulată Cheia înțelesului, **Varlaam mărturisea că „apucatu-m-am, și cu multă usărdie am nevoit, și dascăli de tipografie am adus" la București, pe care „i-am așezat și de izncavă tipografie, adecă tipariu de tipăritul cărților am rădicat, cu toate meșteșugurile căte au trebuit... Socoteală și cercetare am făcut — scria el — ce carte ar fi deocamdată mai de folos întru neamului nostru românesc a se tipări". Oprindu-se asupra operei lui Iaanachie Galeatovski** (Cheia înțelesului) **tipărită la Lvov în limba rusă, „cu multă cheltuială am tocmit — spunea Varlaam — dascăli învățați și le-am dat această carte de o au scos di pre limba rusească pre limba noastră direct românească". Predecesorul lui Constantin Brîncoveanu în scaunul domnesc, Șerban Cantacuzino (1678-1688), figurează pe copertă drept cel care a sprijinit apariția cărții.**

În mod firesc, toate aceste informații, precum și lipsa oricărei știri despre o tipografie care să fi funcționat la București sau despre vreo carte care să se fi tipărit aici înaintea anului 1678 duceau la concluzia — aparent sigură — că abia ultimul sfert al sec. XVII marchează începutul tiparului bucureștean.

Specialiștii au continuat însă să se întrebe: cum se explică faptul că în orașul de pe Dîmbovița (care încă din vremea lui Vlad Țepeș a cunoscut o ascensiune continuă, intrînd cu timpul, în rivalitate cu alte puternice centre orășenești din Țara Românească), tiparul s-a încetățenit atît de tîrziu? Pentru că, dacă aruncăm o privire asupra hărții țării noastre, vedem că în sec. XVI au funcționat tipografii în numeroase localități: Tîrgoviște (1507), Sibiu (1529), Brașov (1539), Cluj (1550), Oradea (1565), Alba-Iulia (1567), Abrud (1569), Sebeș (1580) și Orăștie (1582). S-au tipărit, pînă la 1600, peste 400 cărți, în frunte plasîndu-se Clujul cu o producție de 208 cărți, apărute între anii 1550 și 1600. Din această listă destul de impunătoare pentru sec. XVI, orașul București, deci, lipsea. Faptul părea oarecum verosimil, cunoscînd istoria frămîntată a Țării Românești, sub suzeranitatea otomană.

Tiparul bucureștean este, însă, mult mai vechi. Dispunem acum de suficiente date, verificate în mod sistematic, pentru a face o rectificare fundamentală în problema discutată. În București, încă în a doua jumătate a sec. XVI, mai precis din anul 1573, se depuneau eforturi pentru tipărirea cărților, iar în 1582 această strădanie a adus la lumină prima carte tipărită în capitala noastră. Prin urmare, începuturile tiparului bucureștean trebuie împinse înapoi cu aproape un secol față de cele ce se știau pînă acum *.

---

* Cercetarea, precum era și firesc, s-a dezvoltat, adunîndu-se noi date; a fost identificată și prima carte tipărită. Prin strădania unor cercetători consacrați, ca profesorii Sigismund Jakó, Dan Simonescu, regretatul Mircea Tomescu și a altora din generația mai nouă de istorici și filologi, s-a realizat și la noi o reînnoire, o modernizare a metodelor de cercetare. S-a lărgit, totodată, cîmpul de investigare și prin colaborarea cu specialiștii din alte țări.

Pe urmele tipăriturilor lui Lavrentie

Revista *Societatea de mîine* publica în anul 1925 o scurtă notă a bibliotecarului clujean Ioan Roşu despre un *Tetraevanghel* slavon necunoscut, pe care autorul îl considera o tipăritură coresiană. Nicolae Iorga, cu vastele sale cunoştinţe şi cu o extraordinară intuiţie, a făcut o rectificare, afirmînd că această carte, „produs necunoscut al tiparului pentru români în sec. XVI", în realitate, a văzut lumina zilei datorită ieromonahului Lavrentie, pe la 1570. N. Iorga a crezut că poate identifica pe acest Lavrentie cu diaconul Lorinţ, alt tipograf de cărţi chirilice din Transilvania. S-a considerat o vreme că ipoteza lui N. Iorga rezolvă problema *Tetraevanghelului* nou descoperit.

Existenţa unor exemplare incomplete ale, aceluiaşi *Tetraevanghel* „ungrovlah", nedatat, era semnalată în literatura de specialitate rusă încă din secolul trecut, de către I. Karataev, A. F. Bîcikov şi A. I. Iaţimirski. Oamenii de ştiinţă bulgari E. Sprostranov, B. Ţonev şi I. Goşev, iar mai tîrziu Gh. P. Hristov, anunţau şi ei în lucrările lor existenţa altor exemplare, menţionînd chiar şi numele tipografului Lavrentie.

Figura acestui tipograf din sec. XVI şi cartea tipărită, sau mai precis cărţile tipărite de el, au început să preocupe în anii din urmă pe mai mulţi cercetători din România. Mai întîi, profesorul clujean Francisc Pall, urmărind această problemă, a constatat unele lacune în cercetările anterioare. Pe de altă parte, filigranologul braşovean Gebhard Blücher a încercat să dateze *Tetraevanghelul* lui Lavrentie printr-un examen minuţios cu izotopi, efectuat asupra exemplarului păstrat la Biblioteca Universităţii din Cluj.

O analiză detaliată a caracteristicilor poligrafice ale cărţii, comparate cu cele ale tipăriturilor lui Coresi şi ale diaconului Lorinţ, a arătat însă că ea are trăsături specifice, care puneau la îndoială ipoteza identităţii dintre Lavrentie şi Lorinţ. Părea destul de evident că era vorba despre doi tipografi diferiţi, care, după cum credeam şi noi cu cîţiva ani în urmă, şi-au desfăşurat activitatea în cea de-a doua jumătate a sec. XVI numai *în Transilvania*.

O carte vîndută cu şase ani înainte de apariţie?

Pentru limpezirea completă a lucrurilor, rămînea de urmat o singură cale, anume depistarea şi examinarea comparativă a tuturor exemplarelor *Tetraevanghelului* slavon tipărit de Lavrentie, inclusiv a celor păstrate peste hotare, la Moscova,

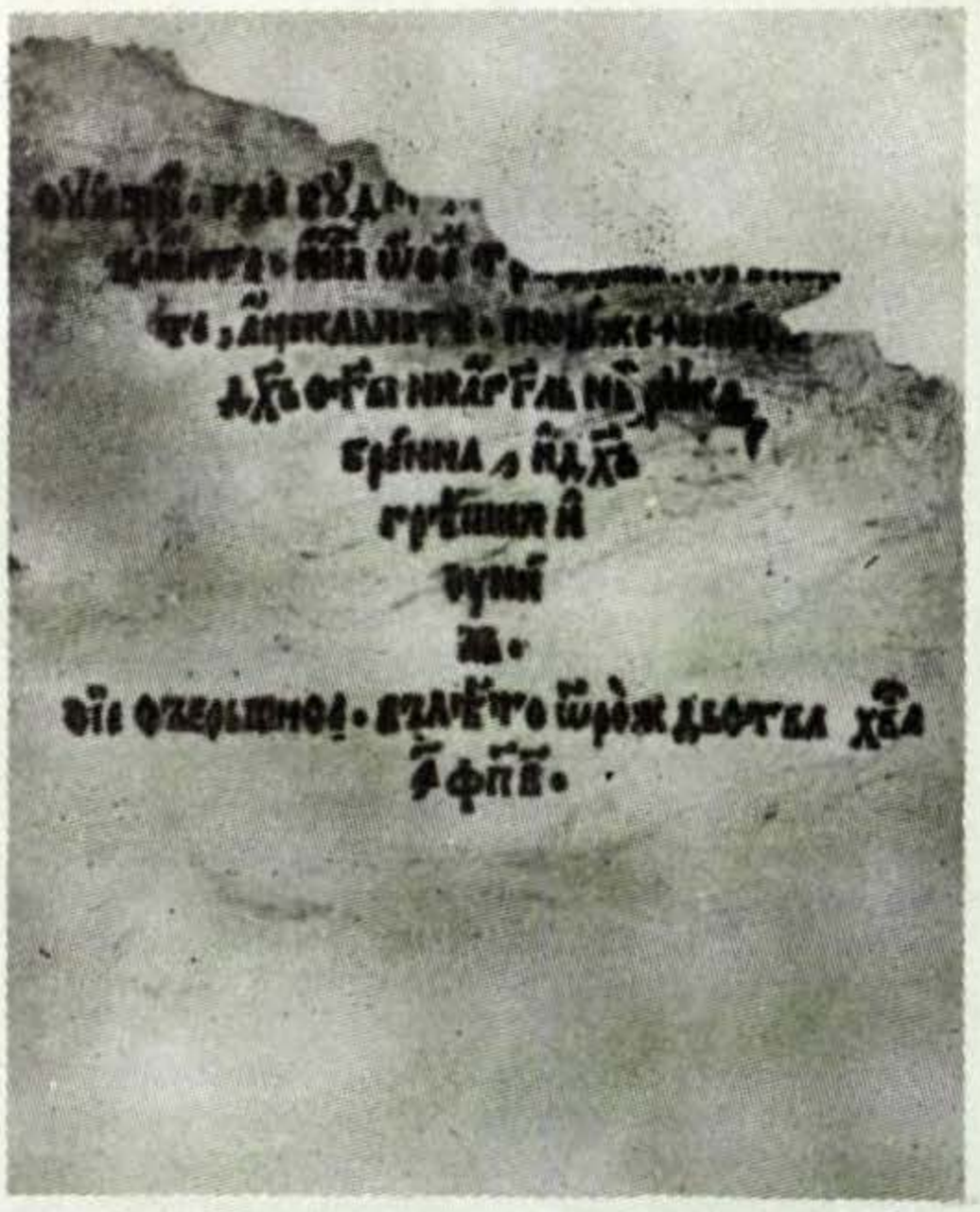

Insemnarea de pe exemplarul de la Biblioteca Universităţii din Cluj a pus în încurcătură pe toţi specialiştii...

Leningrad, Sofia, Plovdiv şi Svişţov. Un prim rezultat al acestor investigaţii a constat în aceea că s-a putut dovedi existenţa a două tiraje diferite din această carte. Între cele două tiraje există o evidentă deosebire de culegere a textului şi a aşezării lui în oglinda zaţului. Acest lucru ni l-a dovedit compararea exemplarelor păstrate la noi (la Biblioteca Academiei R.S.R. şi la Biblioteca Universităţii din Cluj) şi la Leningrad, cu exemplarul aflat la Biblioteca „V. I. Lenin" din Moscova. Ultimul face parte din cel de-al doilea tiraj.

Studiind exemplarul din Leningrad, care a păstrat un fragment de epilog, adică un fragment al textului care în sec. XVI ţinea locul foii de titlu, rezultă că *Tetraevanghelul* a fost tipărit în 1582. Astfel, primul tiraj al cărţii lui Lavrentie a putut fi datat precis.

Acestei datări atît de precise i se opuneau însă, concomitent, unele informaţii furnizate de însemnările aflate pe unul din exemplarele de la Biblioteca Universităţii din Cluj. Din ele reieşea că la 1576, Lavrentie ieromonahul a vîndut exemplarul respectiv *fostului staroste de Putna Broştog* şi soţiei acestuia Candachia. Era firească nedumerirea: cum se putea vinde o carte în 1576 cînd ea abia în 1582 a ieşit de sub teascurile tiparniţei? O serie de specialişti români, bazîndu-se şi pe cercetarea filigranelor hîrtiei pe care a fost imprimată cartea, au pus la îndoială data

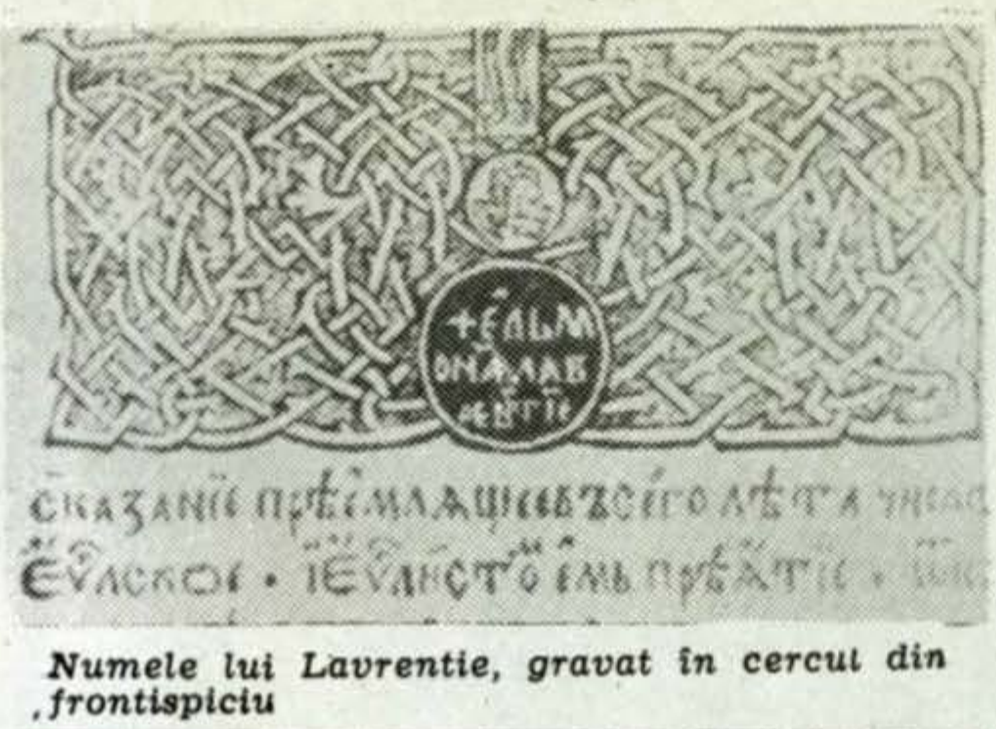

Numele lui Lavrentie, gravat în cercul din frontispiciu

de 1582. Deşi recunoşteau faptul că anul 1576 nu a fost scris în textul propriu-zis al însemnării, ci mai jos de acest text şi de către o altă mînă, ei au preferat totuşi această dată anului 1582 tipărit pe fragmentul de epilog al exemplarului din Leningrad.

Cercetarea documentelor moldoveneşti dezleagă însă enigma, după părerea noastră. Astfel, la data de 18 aprilie 1584 domnul Moldovei, Petru Şchiopul, emitea un act de danie prin care întărea lui Broştog *„staroste de Putna"* stăpînirea unui loc pustiu „în ţinutul Putnii, între Vrancea şi între Şuşiţa pre amîndoo Vizăuţile, din muntele Gherghelău păn în dealul Şuşiţii, cît iaste loc domnesc". Vedem deci că la 1584 Broştog era încă staroste de Putna, deci numai după această dată putea să aibă loc vînzarea cărţii de către Lavrentie lui Broştog *„fost staroste de Putna"*. Prin urmare nu anul 1582 este greşit, ci anul 1576 scris de cineva ulterior.

S-a mai ridicat şi o altă obiecţie cu privire la anul 1582. În exemplarul de la Sviştov se vorbeşte de Alexandru II Mircea, domnul Ţării Româneşti, care sprijinise tipărirea cărţii. El însă a murit în toamna anului 1577, deci cu aproape cinci ani înaintea terminării tipăririi cărţii. Nici această obiecţie nu poate fi luată în seamă, deoarece munca la pregătirea tiparniţei, a matriţelor — după cum vom vedea mai jos — începuse în 1573, într-o mănăstire care a fost patronată şi înzestrată cu noi danii tocmai de Alexandru II Mircea. De altfel, acest domn a mai sprijinit editarea şi a altor cărţi chirilice, în afara Ţării Româneşti, inclusiv unele din tipăriturile lui Coresi.

Mănăstirea Plumbuita şi ctitorii ei

Au urmat noi confruntări de păreri, noi ipoteze. Încet-încet, însă, ştirile şi informaţiile s-au înmulţit. Ceea ce a adus o lumină deplină în problema tipografului Lavrentie şi a locului unde a activat el a fost semnalarea pe care a făcut-o nu de mult cercetătorul bulgar Peter Atanasov. După sistematice şi competente cercetări asupra exemplarelor de carte românească din sec. XVI aflate în diferitele biblioteci şi muzee din Bulgaria, Atanasov a publicat pentru prima dată în întregime acea parte a epilogului cărţii lui Lavrentie care lipseşte din exemplarul de la Leningrad. Un scurt studiu semnat de el a apărut nu de mult şi în limba română în *Revista bibliotecilor*.

Epilogul, tipărit pe două file, *poate fi acum reconstituit în întregime*. În ordine, prima filă se păstrează la Biblioteca „Elenka şi Kiril Avramovi" din Sviştov, iar cea de-a doua în exemplarul de la Biblioteca publică „M. E. Saltîkov-Şcedrin" din Leningrad. Este interesant amănuntul că ultimul cuvînt care începe pe fila exemplarului din Sviştov se termină pe cea a exemplarului din Leningrad, ceea ce confirmă că au aparţinut aceleiaşi cărţi.

Examinarea la faţa locului a exemplarelor aflate în Bulgaria din cărţile tipărite de Lavrentie ne-a furnizat însă şi date de altă natură.

Pînă acum doar se presupunea că tipograful se chema Lavrentie, deoarece numele acesta figurează în două frontispicii din carte. Observaţia că Lavrentie era doar gravor trebuie, de asemenea, definitiv abandonată. În fragmentul de epilog păstrat în exemplarul de la Sviştov se precizează că Lavrentie ieromonahul a tipărit *Tetraevanghelul* aflat în discuţie.

Pe de altă parte a trebuit să renunţăm pentru totdeauna la ipoteza că Lavrentie ieromonahul ar fi fost tipograf transilvănean. Acelaşi fragment de epilog precizează fără echivoc că Lavrentie a tipărit cartea sa lîngă cetatea Bucureşti, „pe rîul Colentina". Tipograful arată în continuare că tiparniţa lui funcţiona „la mănăstirea unde este hramul Sfîntului prooroc înainte mergătorul şi Botezătorul Ioan". Ştim pe de altă parte din documentele vremii că această mănăstire era Plumbuita. Astfel locul care pentru tipograful din sec. XVI se afla „pe lîngă cetatea Bucureşti", este astăzi inclus în însuşi oraşul Bucureşti.

Nu pot exista dubii nici în ce priveşte locul de tipărire, adică Mănăstirea Plumbuita din Bucureşti. Acest lăcaş de cultură feudală românească, înfiinţat de domnul Ţării Româneşti Petru cel Tînăr (1559-1568), înzestrat cu noi danii şi privilegii de Alexandru II Mircea şi de fiul acestuia Mihnea Turcitul, reclădit şi sprijinit de Matei Basarab, apoi de Constantin Brîncoveanu, a fost singura mănăstire din Bucureşti care în acea vreme avea „hramul lui Ioan Botezătorul". Într-un document din 21 octombrie 1585 se precizează că la „mănăstirea numită de la podul Colentinei", adică Plumbuita, este „hramul sfîntului şi slăvitului prooroc înainte

mergătorul și Botezătorul Ioan". Vedem deci că titulatura acestei mănăstiri era pe atunci aceeași, atît în postfața tipografului Lavrentie, cît și în actul de danie a lui Mihnea Turcitul.

Lavrentie ieromonahul este deci primul tipograf bucureștean cunoscut pînă acum și nu un tipograf oarecare din Transilvania sec. XVI. El avea și un ucenic pe care în același epilog îl numește Iovan și împreună cu care a lucrat.

Munca grea de înființare a unei noi tipografii și de tipărire a primei cărți, destul de voluminoasă, a durat — o spune singur Lavrentie în epilogul amintit — timp de 10 ani. În această trudă și strădanie el a fost sprijinit de domnul Țării Românești, Alexandru II Mircea și de arhiereul Eftimie, ale căror nume le pomenește în postfață. Știm, pe de altă parte, că încă din 1573 un „diaconus Buchdrucker" (diacon tipograf) a fost trimis din Țara Românească la Brașov pentru a achiziționa o presă. Socotelile orașului Brașov, care menționează lapidar vizitele din Țara Românească prilejuite în 1573 de intenția de a înființa o tipografie, nu ne dezvăluie dacă afacerea s-a perfectat sau nu. Se știe însă că Alexandru II Mircea și Eftimie l-au sprijinit și pe diaconul Coresi în tipărirea cărților, au patronat și au și finanțat probabil unele dintre tipăriturile coresiene.

În fragmentul de postfață păstrat la Leningrad, Lavrentie precizează că a terminat tipărirea cărții în 1582. Cu 10 ani înainte de a termina tipărirea cărții, deci tocmai prin 1573 s-a apucat Lavrentie de lucru. „Am lucrat — scrie el — 10 ani, timp în care am făcut forme și matrițe". S-ar putea deci ca într-adevăr acel „diaconus Buchdrucker" de care vorbesc socotelile Brașovului, atestînd că a venit din Țara Românească în acest oraș, să fi fost tocmai Lavrentie.

Acestea sînt deci principalele concluzii care se pot trage dintr-o cercetare destul de lungă și de multe ori anevoiasă. Lavrentie rămîne în istoria culturii române, în istoria tiparului și cărții de la noi, ca primul tipograf bucureștean. El a tipărit, după investigațiile de pînă acum, trei cărți: două *Tetraevanghele* și o *Psaltire*, toate în limba slavonă. Totodată, harta centrelor cu tiparnițe existente pe teritoriul țării noastre în sec. XVI trebuie completată cu un nou centru: orașul București, unde tipărirea primei cărți s-a terminat în 1582.

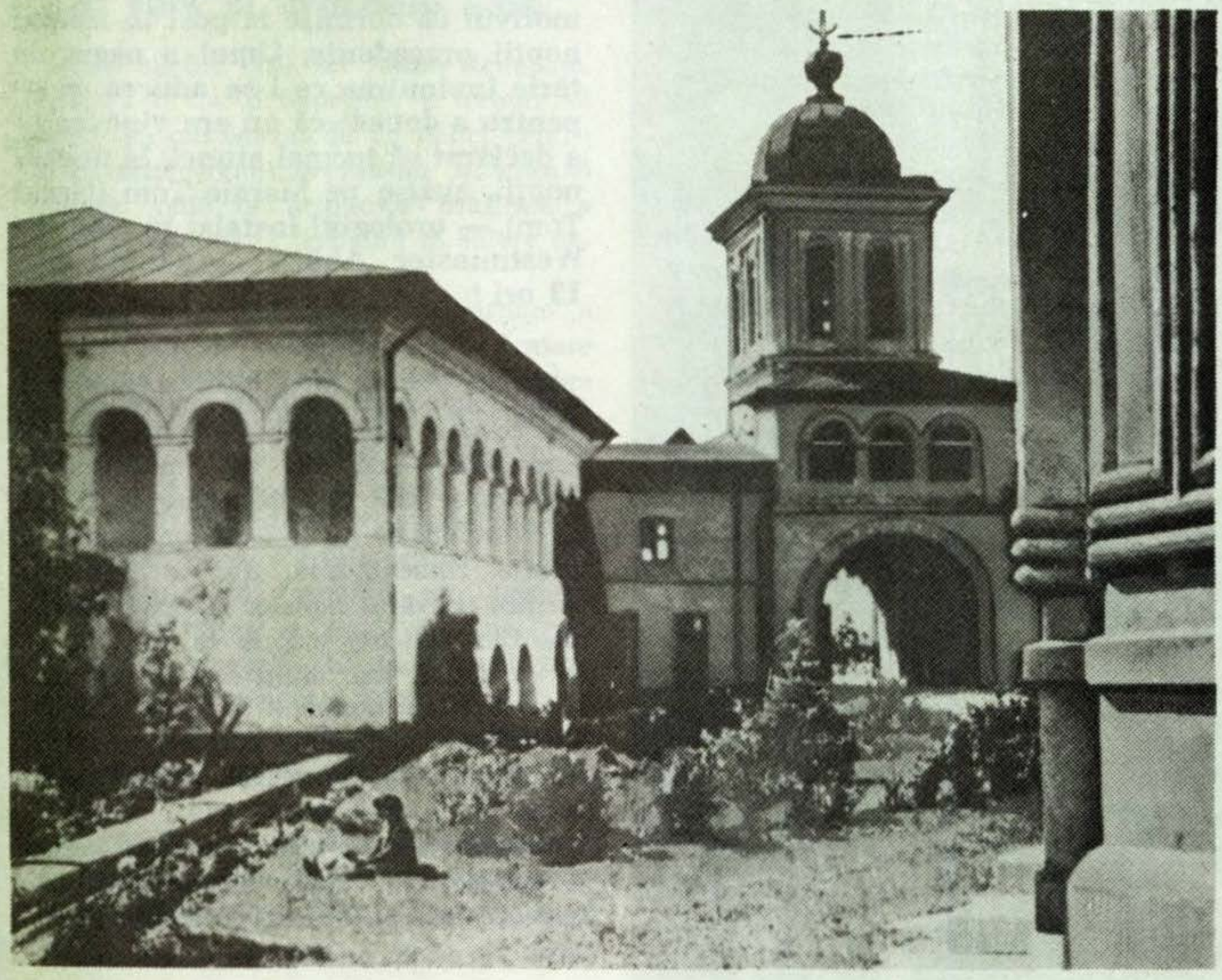

Mănăstirea Plumbuita, locul în care a funcționat cea dintîi tiparniță bucureșteană

Peripețiile unui orologiu istoric

EDWARD KIMBO

În zorii unei zile cețoase a anului 1689, în timpul domniei în Anglia a regelui Wilhelm III de Orania, o santinelă a Castelului Windsor a fost adusă în fața Curții Marțiale pentru motivul că dormise la post în timpul nopții precedente. Omul a negat cu tărie învinuirea ce i se aducea, și — pentru a dovedi că nu era vinovat — a declarat că tocmai atunci, la miezul nopții, auzise pe Marele Tom (Great Tom) **— orologiul instalat în clădirea Westminster Abbey — sunînd de... 13 ori !**

Cum învinuitul nu era decît un simplu soldat, judecătorii militari au refuzat să dea crezare unei asemenea istorisiri neverosimile — cu atît mai mult cu cît Windsor se află la o depărtare de 37 km de Westminster — și l-au condamnat la moarte. Nimeni, însă, nu s-a gîndit să verifice adevărul faptelor invocate de soldat. Din fericire, înainte ca sentința să fie executată, mai mulți cetățeni de vază ai Londrei au intervenit pe lîngă autoritățile militare, depunînd mărturie în favoarea soldatului : la miezul nopții, ceasul bătuse, în adevăr, de 13 ori !

Noile dovezi au fost transmise urgent la Windsor, și, după examinarea lor, regele a dispus eliberarea și iertarea soldatului.

Dar dacă ciudăţenia bătăilor orologiului londonez a salvat viaţa unui om, ea a fost, în schimb, cauza „condamnării la moarte“ a vestitului ceas : la 1 august 1698, paraclisierul parohiei respective a primit, din partea Cancelariei Ministerului de Justiţie, ordinul de a se debarasa de ceasul cu mecanism prea zgomotos, fiind liber a dispune de el după cum ar crede de cuviinţă.

Cîţiva ani mai tîrziu, turnul orologiului era în întregime demolat de celebrul arhitect londonez Cristopher Wren. **Marele Tom** s-a mutat la Catedrala St. Paul, reconstruită de acesta după distrugerea provocată de marele incendiu care pustiise Londra în anul 1666 *. În timpul transportului, însă, străbătînd o străduţă îngustă, carul pe care se găsea enorma maşinărie s-a răsturnat, iar **Marele Tom** a căzut pe caldarîm, deteriorîndu-se într-atît, încît a trebuit refăcut complet.

Astăzi, **Marele Tom,** renovat, este acela care-şi face auzite bătăile din turnul vestic al Catedralei St. Paul.

Un fals şi urmările sale

La 24 aprilie 1723, Sir Ralph Hengham, membru al Curţii Supreme, a trebuit să judece un om acuzat de un delict pentru care legile vremii prevedeau o amendă enormă, pînă la achitarea integrală a sumei condamnatul trebuind să sufere detenţia.

Examinînd atent dosarul, Hengham a constatat că, în cazul respectiv, o atare amendă ar fi echivalat cu o condamnare la moarte. Inculpatul nu avea nici un fel de avere ; în schimb, trebuia să-şi întreţină o soţie la fel de sărmană ca şi el şi cinci copii subnutriţi. Niciodată n-ar fi putut să-şi procure banii pentru a achita amenda întreagă, trebuind, prin urmare, să fie întemniţat pe viaţă, sau, mai precis, pentru doi-trei ani (pe atunci, cam aceasta era rezistenţa celor osîndiţi, în cazul unei „îngropări“ între zidurile jilave ale carcerelor subterane, vecine cu Tamisa).

Binevoitor şi înţelegător, judecătorul s-a gîndit că nu poate trimite la o moarte atît de cumplită un om mai curînd demn de plîns decît de blamat. Cum însă codul britanic ignora „circumstanţele atenuante“, singurul mijloc prin care-şi putea arăta generozitatea faţă de vinovat era acela de a-i uşura vina. Aceasta echivala, însă, cu o încălcare a preceptelor oficiale. Dar magistratul nu a ezitat. Şi astfel, din considerente umanitare, Sir Ralph Hengham, cel mai înalt magistrat din întreg regatul Angliei, a comis un fals : a înlocuit delictul real printr-un delict minim, condamnîndu-l pe inculpat doar la o amendă neînsemnată.

Dar afacerea nu s-a încheiat aici. Regele a fost imediat încunoştiinţat de abaterea comisă şi, firește, nu a fost cîtuşi de puţin încîntat de o asemenea generozitate. Pe atunci se socotea că, cu cît numărul celor ce putrezeau în carcerele coroanei era mai mare, cu atît autoritatea regală era mai respectată, mai temută. Ca urmare, judecătorul suprem a fost aspru admonestat şi obligat, totodată, să verse în tezaurul regal o sumă enormă. Conform hotărîrii regelui, banii aceştia urmau să servească instalării, la intrarea în tribunal, a unui orologiu cu clopot mare. Giganticul mecanism de patru tone trebuia să vestească naşterea fiecărei ore, astfel încît să se facă auzită cu autoritate de către toţi magistraţii de la Westminster, amintindu-le ceas cu ceas că dreptatea regelui trebuie respectată mai presus de orice considerente sentimentale.

Turnul a fost înălţat chiar în faţa intrării nordice a Palatului Westminster, ceasul fiind botezat, iniţial, **Edward ;** dar londonezii erau prea obişnuiţi cu vechiul nume — **Marele Tom** — şi au continuat să-l numească astfel.

Un avocat ceasornicar şi un ceas gurmand

Cînd vechea clădire Westminster a fost distrusă de marele incendiu din 1834, Sir Charles Barry a primit însărcinarea de a o reconstrui ; arhitectul a hotărît să păstreze în construcţia noului edificiu ceea ce mai rămăsese din vechiul palat, făcînd din turnul ceasului un detaliu dintre cele mai caracteristice ale planului său.

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 12/1971.

(Continuare în p. 59)

100 ani de la crearea Asociaţiei generale

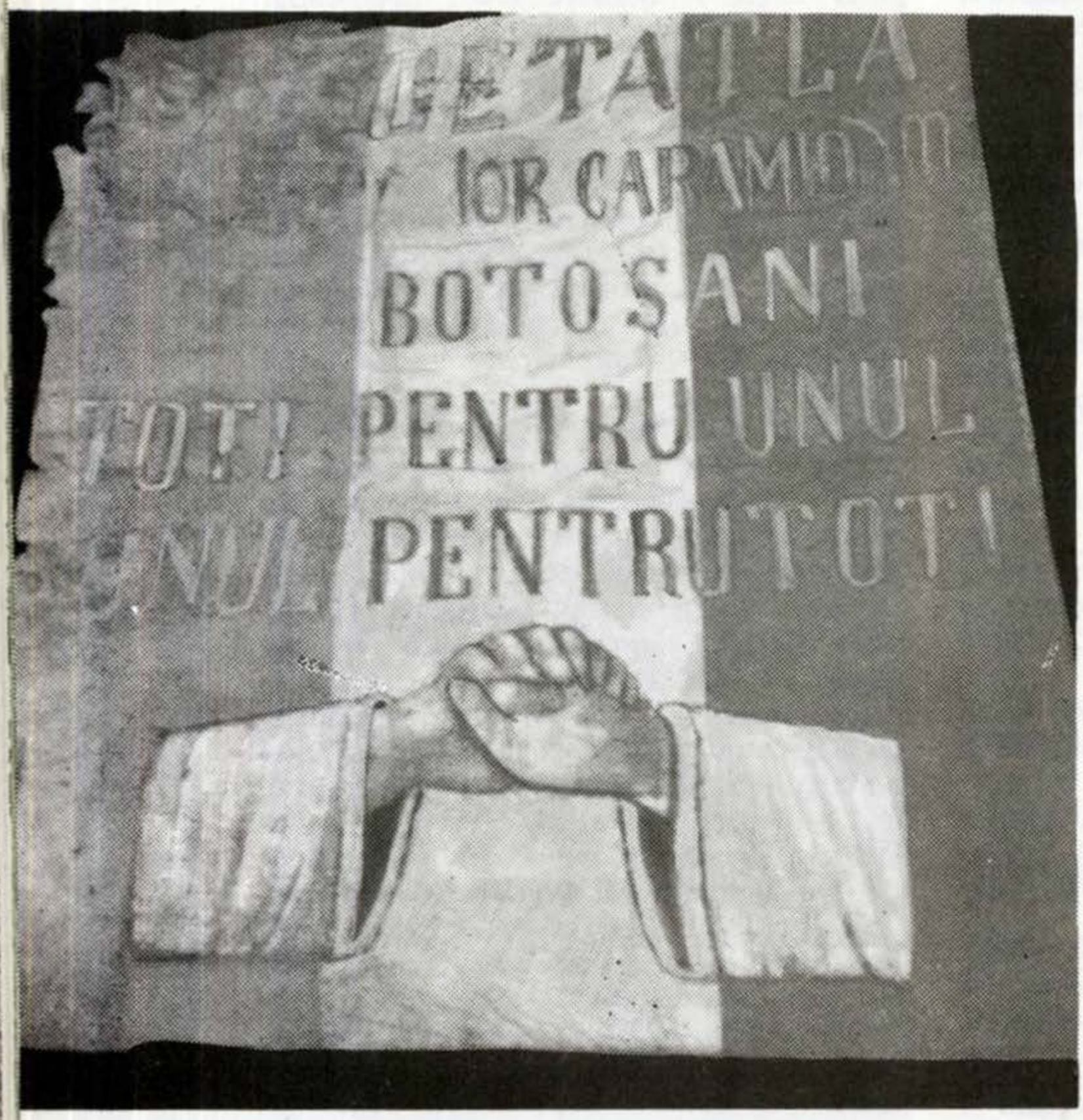

„...Sub un stindard care să reprezinte unirea şi înfrăţirea tuturor lucrătorilor“

N. COPOIU

„Nu uitaţi... ziua cînd pentru prima oară lucrătorii de toate profesiunile îşi întind mîna de înfrăţire şi egalitate.“

(N. Rădulescu)

Aniversarea unui secol de la apariţia primei organizaţii generale muncitoreşti în România este un prilej de a evoca o pagină din istoria clasei noastre muncitoare, subliniind încă odată drumul îndelungat pe care l-a parcurs proletariatul român în lupta sa pentru afirmare, luptă caracterizată prin trăsături proprii, determinate de condiţiile social-economice, naţionale şi spirituale ale societăţii româneşti din epoca respectivă.

a tuturor lucrătorilor din România

Împotriva voinței guvernului reacționar

Ne aflăm, deci, în 1872, la numai șase ani de la abdicarea lui Cuza. După succedarea mai multor guverne liberale, Carol I adusese la putere o echipă conservatoare, condusă de Lascăr Catargiu. Era un guvern reacționar, asemănător multor guverne burgheze europene, solidare în lupta împotriva ideilor comunarzilor și a urmașilor acestora.

Venit la conducere în momentul victoriei Comunei din Paris, dar și al înfrîngerii manifestației republicane organizată la București în 22 martie 1871, noul guvern a avut o atitudine hotărît ostilă față de curentele înnoitoare ale vremii, față de mișcarea muncitorească și de organizațiile acesteia. Lascăr Catargiu a fost — printre altele — autorul unei circulare către prefecți în care ordona cercetări în vederea descoperirii secției (presupuse) a Internaționalei I din România.

Exponent al moșierimii, guvernul Catargiu era refractar oricăror idei de dezvoltare a României pe căi moderne. După cum se știe, acest guvern și-a legat numele, printre altele, de Convenția comercială cu Austro-Ungaria, prin care interesele tinerei industrii românești erau sacrificate în folosul asigurării pieței de desfacere pentru produsele marii moșierimi. Deși această convenție a fost semnată în 1875, orientarea reacționară a guvernului moșieresc Catargiu era evidentă încă de la instalarea sa. Remarcăm acest aspect al situației social-politice al acelei epoci deoarece el are o legătură directă cu unele prevederi cuprinse în statutele **Asociației generale a tuturor lucrătorilor din România.**

Conștiința omeniei

Efortul susținut al muncitorilor români de a constitui o organizație proprie, în care să fie reprezentate toate categoriile de truditori salariați, materializată prin crearea **Asociației generale a tuturor lucrătorilor din România** reține atenția cercetătorului prin două elemente semnificative.

Primul îl reprezintă momentul datei creării organizației : la un an și cîteva luni, deci la puțin timp după înăbușirea în sînge a Comunei din Paris, și la o lună după Congresul Internaționalei I de la Haga. Amîndouă aceste evenimente au marcat, fiecare în felul său, începutul unei perioade de declin a mișcării muncitorești pe plan internațional. Triumful sîngeros al reacțiunii din Franța s-a repercutat și în alte țări, unde guvernele burgheze (printre care și cel românesc) și-au intensificat acțiunile de împiedicare, prin diferite mijloace, a mișcării muncitorești. Internaționala I a tras concluzia corespunzătoare : și-a transferat sediul pe continentul american, marcînd astfel, în mod practic încetarea activității sale în Europa.

În aceste condiții, la București, unde nu existase mai înainte nici o organizație muncitorească afiliată Internaționalei, a apărut **Asociația generală.** Se pune în mod firesc întrebarea : care au fost izvoarele sociale, economice și politice care au alimentat nașterea acestei organizații, într-un chip atît de spectaculos ?

În primul rînd trebuie remarcat că asociațiile anterioare cuprindeau o singură breaslă, cea a tipografilor, categorie de muncitori evident mai ridicată din punct de vedere cultural. Asociația tipografilor bucureșteni a și editat primele gazete muncitorești în țara noastră (cunoscute pînă acum) **Tipograful român** (1865) și **Analele tipografice** (1869). Scopul asociației, ca și al publicațiilor editate de ea, era de a promova spiritul de asociere în rîndul lucrătorilor în vederea într-ajutorării și al apărării intereselor lor în raport cu patronii ; deocamdată, în 1870, acest obiectiv era formulat în termeni generali : „sîntem și noi oameni, avem și noi o lege...“

Evenimentele din Europa Occidentală au avut un ecou puternic și în România. Muncitorii tipografi din București, cei mai bine informați asupra evenimentelor, nu puteau rămîne indiferenți la marea experiență socială și politică ce se realiza în capitala Franței. Unul dintre aspectele Comunei care le atrăsese atenția în mod deosebit fusese cel al organizării proletariatului ca o clasă unitară și nu fracționată pe bresle. Doliul proletariatului internațional după înfrîngerea Comunei a fost resimțit și de muncitorii români : timp de peste un an **Asociația tipografilor** nu și-a mai editat gazeta. Iată însă că în aprilie 1872, cînd a apărut noul organ de presă **Uvrierul ***, care înlocuia **Analele tipografice,** se realiza și trecerea la o nouă treaptă, remarcată de ziarul liberal **Telegraful,** sub titlul semnificativ **Progresul lucrătorilor români.** Progresul consta nu în faptul că apărea o nouă gazetă, ci în optica nouă a acesteia care urmărea, după

* Înclinăm să credem că și numele frantuzit al gazetei exprima o legătură spirituală între Comuna din Paris și preocupările muncitorilor din România — *n.a.*

cum declara în articolul-program „a ne grupa sub un stindard care să reprezinte, de acum și în viitor, unirea și înfrățirea tuturor lucrătorilor".

Uvrierul, din a cărui colecție nu s-a descoperit pînă astăzi nici un număr (cunoștințele noastre despre această gazetă provenind prin intermediul reproducerilor din ziarele **Tipograful** și **Românul**) a avut un rol esențial în pregătirea constituirii **Asociației generale a tuturor lucrătorilor din România.**

„Chestiunea lucrătorilor... este viitorul însuși..."

Al doilea element semnificativ, legat de existența **Asociației** din 1872 îl reprezintă enunțurile ei statutare, care nu se limitează doar la reglementările obișnuite privind ajutorul material, ci fixează rostul organizației în raport cu problemele de interes general ale țării.

Organizațiile muncitorești nu puteau să nu oglindească în preocupările lor problemele mari ale țării, ale poporului. **Asociația** creată în 1872 reflecta astfel fondul realității social-politice românești : statul român nu-și dobîndise încă independența, iar rivalitățile dintre marile puteri puteau să se tranșeze în orice moment cu sacrificarea intereselor tînărului stat român. Elementele cele mai înaintate erau conștiente de necesitatea întăririi României pe toate căile posibile — economic, politic, cultural. De aceea, încă în documentele primelor organizații muncitorești se întîlnesc elemente de ordin mai larg, național. În această privință documentele **Asociației** din 1872 conțin, într-un mod original, prevederi care definesc caracterul de clasă al organizației, dar și altele de interes general, național.

O trăsătură caracteristică a Asociației din 1872, născută într-un asemenea climat, era spiritul ei patriotic, constructiv. Apărînd interesele de clasă ale muncitorilor, documentele făceau apel, totodată, la conștiința patriotică a acestora, îndemnîndu-i să muncească spre binele poporului, al țării. „Să dăm o direcțiune utilă activității noastre, lucrători cu brațele, lucrători cu cugetarea — se spunea într-un apel publicat la 5 noiembrie 1872 în gazeta **Lucrătorul român** — căci numai atunci națiunea românească, marea familie din care facem parte, va prospera, va merge înainte către bine, va trăi și, trăind dînsa, vom trăi si noi..." Autorii apelului citat aveau o anumită conștiință de clasă, înțelegeau clar locul proletariatului în societatea românească. Iată ce spunea în prezentarea făcută de **Lucrătorul român** discursului rostit de muncitorul tipograf N. Rădulescu, la 1 octombrie 1872, cu prilejul constituirii **Asociației** : „Cînd a apărut **Uvrierul,** foaia lucrătorilor români, inima noastră a săltat de bucurie, fiindcă noi credem și sîntem siguri că instrucțiunea și asociațiunea acestei clase vor aduce mari foloase acestei țări. Chestiunea lucrătorilor... este chestiunea viitorului, este viitorul însuși, căci în secolul în care trăim munca este cel mai mare capital. Aceasta au înțeles-o și lucrătorii noștri și la 1 octombrie s-au adunat în sala Ateneului, unde au discutat și au votat statutele unei asociațiuni a lucrătorilor români". Muncitorii se asociau așadar, avînd conștiința importanței istorice a clasei lor, dar nu delimitau interesele lor de clasă de interesele generale ale poporului român, aflat în plin proces de afirmare a statului național.

In p. 52 : *ideea înfrățirii muncitorilor era mai veche ; iat-o exprimată în acest desen de pe steagul „Societății lucrătorilor cărămidari" din orașul Botoșani (1867)*

Tipografii au format unul dintre cele mai active detașamente ale muncitorimii române (Hanul Șerban Vodă, în care o vreme a funcționat Imprimeria Statului)

Idei născute din aceste realităţi se găsesc în remarcabilul discurs al lui N. Rădulescu. El se referea la faptul că lucrătorii, constituind o clasă, „ar fi mai nimerit pentru noi a ne îmbunătăţi soarta prin noi înşine, adică prin mijloacele noastre proprii". În discursul amintit este pusă pe primul plan situaţia materială a lucrătorului : „mai întîi de toate răul care bîntuie clasa noastră în general este lucrătorul devenit [ajuns — **n.r.**] în lipsă".

„...industria... face respectul ţării..."

Ideea rolului lucrătorilor în contextul procesului de dezvoltare a industriei în România apare imediat : „A doua chestiune...este nepăsarea ce am avut cu toţii în ceea ce priveşte dezvoltarea şi înflorirea industriei în ţara noastră". Problema aceasta era aşa de mult în atenţia „uvrierilor" români în anii aceia, încît în statutul noii organizaţii, în articolul 2, care definea „scopul asociaţiunii" era enunţată necesitatea încurajării industriei, „prin ajutoare morale şi materiale".

Sentimentul redeşteptării naţionale, dominant în epocă, se reflecta şi în conştiinţa proletariatului care, aşa după cum reiese din documentele **Asociaţiei,** socotea de datoria sa să contribuie, prin organizaţiile sale, la propăşirea generală a ţării, în special a industriei. N. Rădulescu lansa o chemare vibrantă pentru a pune „...cu toţii stăruinţa în a face din această industrie... o putere a statului român, o onoare a naţiunii noastre..."

Angajamentele acestea sociale erau determinate, firește, în primul rînd de sentimentele patriotice, dar ele îşi aveau sursa şi în concepţia generală pe care o împărtăşeau muncitorii cei mai înaintaţi, cum era cazul lui N. Rădulescu, cu privire la rolul industriei în societatea modernă, concepţie deosebit de pătrunzătoare şi actuală. „Industria naţională este esenţa puternică şi producătoare în averea unei ţări... ea face încă şi respectul ţării în afară prin producţiunea a tot felul de lucrări de diferite specialităţi... încurajarea industriei noastre naţionale trebuie propagată şi susţinută prin toate forţele..."

În ce priveşte compoziţia de clasă a noii organizaţii, N. Rădulescu accepta „să fim cu toţii, lucrători, patroni sau proprietari, să fim puşi alături la marea lucrare ce voim a face în interes general", dar „nu pot face parte sub nici un cuvînt şi sub nici un pretext patronii sau proprietarii ca membri ai comitetului care conduc afacerea şi destinele asociaţiunii." Nu poate fi vorba, prin urmare, de a atribui ideea luptei pentru sprijinirea industriei naţionale prezenţei în conducerea organizaţiei a unor patroni, cum s-a interpretat în istoriografia noastră pînă acum. La o asemenea concluzie ne conduce şi textul apelului citat mai înainte : „Din fericire, se spune în document, această idee mult timp adormită, se deşteaptă în sufletele lucrătorilor, se propagă de dînşii în presă şi în întruniri, se îmbrăţişă de un mare număr, i se dete viaţă prin întemeierea **Asociaţiunii lucrătorilor din România.** Statutele **Asociaţiunii** fură publicate în **Uvrierul,** acea foaie înainte mergătoare care trîmbiţă şi propagă unirea lucrătorilor. În aceste statute se prevede crearea unui jurnal care să reprezinte interesele lucrătorilor, care să lupte pentru întinderea şi împlinirea industriei naţionale. Acest jurnal îşi începe existenţa de astăzi, sub conducerea unui comitet ales din sînul lucrătorilor". Mai departe documentul enumera „tendinţele şi aspiraţiunile acestui organ", care „sînt tendinţele şi aspiraţiunile bunului lucrător român : a) de a strînge legăturile de înfrăţire între meseriaşi ; b) de a combate tot ce e rău şi vătămător lucrătorilor din orice punct de vedere ; c) de a apăra, pe toate căile legale şi drepte interesele bineînţelese ale lor ; d) de a încuraja mersul înainte al industriaşilor români, ca să putem ajunge mai repede la o industrie românească".

Am reprodus pe larg din acest document remarcabil al începuturilor mişcării noastre muncitoreşti, elaborat cu 100 ani în urmă, pentru că el, deşi publicat, a reţinut mai puţin atenţia istoricilor şi economiştilor.

Desigur, ar fi necesar să cunoaştem felul în care **Asociaţia** a transpus în viaţă principiile pe care le-a enunţat în statut, în diferite articole programatice şi apeluri. Din păcate, istoria existenţei sale a rămas destul de puţin cunoscută pînă acum. Gazeta **Lucrătorul român,** care a devenit organul **Asociaţiei,** prin transformarea **Uvrierului,** nu ne este cunoscută decît prin trei numere, deşi ea a apărut pînă în vara anului 1873. Este de presupus că ideile înaintate pe care le promova Asociaţia, idei susţinute parţial şi de către unele gazete liberale de stînga, din opoziţie, au iritat guvernul Catargiu, hotărît să reprime orice încercare de emancipare a proletariatului.

Semnificaţia istorică a creării şi existenţei **Asociaţiei generale a tuturor lucrătorilor din România,** în 1872-1873, constă în marcarea unei faze superioare de materializare a ideii de organizare pe principii de clasă a proletariatului din ţara noastră.

„Chemarea“ a răsunat în pustiu...

NICOLAE BRĂDIȘTEANU

Printre faptele ieşite din comun, care la începutul acestui veac au reţinut multă vreme atenţia locuitorilor bătrînei urbe oltene, a fost şi duelul desfăşurat pe hipodromul din parcul craiovean „Bibescu“, în 1908. Eroii: căpitanul I. Cătuneanu, comandantul Companiei I din Regimentul I Dolj şi fiul primului ministru Dimitrie Sturza, căpitanul Alexandru D. Sturza, pe acele vremuri ataşat militar la Paris. Pe lîngă caracterul de perimată bravadă ce-l putea avea orice duel în acea vreme, substratul politic al înfruntării a zguduit multe conştiinţe şi a trezit pasiuni.

Căpitanul Alexandru Sturza publicase în ziarul Minerva **cîteva articole în care aducea injurii şi critici comandanţilor de companii teritoriale din diverse regimente. Printre altele el îi acuza că sustrag o parte din drepturile băneşti şi raţiile soldaţilor. Indignat, căpitanul I. Cătuneanu a încercat să trimită o telegramă de protest lui Al. D. Sturza. Refuzîndu-i-se primirea de către oficiul poştal, pe motiv că ar conţine insulte la adresa fiului primului ministru, el a expediat telegrama sub formă de scrisoare recomandată şi a somat pe Sturza să divulge pe toţi ofiţerii la care s-a referit în articolele publicate, deoarece afirmaţiile sale compromiteau întregul corp ofiţeresc. Nu a uitat să adauge că, dacă nu va primi, în timp de zece zile, un răspuns satisfăcător, va publica scrisoarea în presă, declarîndu-l pe autorul articolului canalie nerușinată.**

Termenul a trecut, şi neprimind răspunsul aşteptat, Cătuneanu a publicat scrisoarea în marile cotidiene şi chiar în ziarul Minerva. **Deodată, lucrurile au luat amploare. Imediat presa a inserat o mulţime de articole şi scrisori de solidaritate a corpului ofiţeresc cu atitudinea căpitanului Cătuneanu.**

Calomniatorul provoacă la duel

Pentru a linişti lucrurile, oficialitatea a căutat să provoace o diversiune. Toţi ofiţerii superiori pe linie ierarhică căpitanului Cătuneanu, pînă la ministrul de Război, s-au grăbit să-l... pedepsească cu arest, pe motiv că n-ar fi cerut permisiunea regulamentară pentru publicarea scrisorii. În felul acesta, Cătuneanu a primit 66 zile de arest sever, lucru nemaiîntîlnit pînă atunci în armată. În schimb, Sturza a fost... avansat la gradul de maior!?

Socotind favorabilă situaţia creată, Sturza a intrat imediat în acţiune. Mizînd, se pare, pe faptul că adversarul său se afla într-o stare de demoralizare, l-a provocat la duel pentru a spăla pretinsa insultă. A solicitat şi a obţinut un ordin al ministrului de Război pentru suspendarea restului de pedeapsă pe care-l mai avea de făcut Cătuneanu, şi a cerut ca, imediat, să aibă loc duelul, pretextînd că multiplele lui ocupaţii îl împiedică să revină altădată la Craiova.

Sturza trecea drept unul dintre cei mai pricepuţi spadasini; adversarul său era handicapat şi de faptul că starea sa fizică fusese pusă la grea încercare de regimul arestului sever. Deşi împrejurările în care se pregătea duelul erau total dezavantajoase pentru el, Cătuneanu a primit provocarea. Săbiile aduse de la Bucureşti au fost imediat trimise la tocilăria fraţilor Paullon, spre a fi ascuţite. Ieşirea pe teren a avut loc în ziua de 9 iunie 1908, ora şase. Potrivit uzanţelor, martorii, în fracuri şi cu jobene pe cap, au procedat la verificarea armelor şi au dresat cuvenitul proces-verbal.

Sigur de sine, Sturza a atacat cu toată îndrăzneala, dar Cătuneanu a parat şi, fandînd, i-a provocat o tăietură adîncă în obrazul stîng. Martorii au constatat că rana era destul de gravă şi au hotărît încetarea luptei.

La aflarea rezultatului, opinia publică, satisfăcută, a înconjurat cu simpatie pe Cătuneanu care răspundea în acest fel calomniilor aduse ofiţerilor armatei române.

La comandamentul german din Soveja. De la stînga la dreapta : Sturza, generalul german Gentner şi locotenentul Wachmann

Palma prizonierilor

Episodul s-ar fi pierdut poate în scurgerea vremii dacă de numele fiului primministrului liberal de atunci, Dimitrie Sturza, n-ar fi fost legate, ulterior, fapte mult mai compromiţătoare. Pentru că duelistul din 1908 este una şi aceeaşi persoană cu colonelul Alexandru D. Sturza, care în 1917 a fugit la inamic, într-un moment în care armata română, cu mari sacrificii, rezista eroic în Moldova. Fiind comandantul Diviziei 8 din Armata 2 ce lupta la Măgura Caşinului, din Munţii Vrancei, Sturza a trădat, încercînd să creeze o defecţiune în linia noastră de apărare, pentru a permite infiltrarea inamicului în spatele armatei române. Prin ordinele date, a căutat să provoace încercuirea cîtorva plutoane româneşti, dar manevra nu i-a reuşit. Fiind bănuit de trădare, a aruncat totul în seama locotenentului Ciulei, căruia i-a imputat că s-a retras de pe poziţie, fără ordin, împreună cu subunitatea sa. În realitate, acesta fusese trimis intenţionat pe acea poziţie, tocmai pentru a fi încercuit şi capturat de inamic. Pe baza acestor învinuiri, locotenentul Ciulei a fost condamnat la moarte şi executat.

După ce în ziua de 2 februarie 1917 primise în gara Oneşti o decoraţie, patru zile mai tîrziu, drept recunoştinţă, Sturza s-a decis să treacă în tabăra inamică. Pentru a-şi ascunde intenţiile a mers în sectorul Regimentului 2 grăniceri, amplasat în jurul satului Răcoasa. Nu întîmplător ; el fusese comandantul acestui regiment şi prezenţa lui acolo nu dădea nimic de bănuit. Sub cuvînt că face o inspecţie a

ajuns în liniile avanposturilor și, de acolo, în cele dușmane. Era însoțit de adjutantul său, locotenentul în rezervă Wachmann, și de ordonanța personală, care îi ducea bagajul de campanie.

Străbătind drumuri și poteci impracticabile, troienite de zăpadă, în noaptea de 6 februarie, dezertorii au fost prinși într-o ambuscadă. Sturza s-a pierdut de adjutantul său, iar ordonanța a căzut răpusă de un glonte rătăcit. A doua zi, descoperindu-i-se cadavrul, printre lucrurile ce avea asupră-i s-a găsit și jurnalul de campanie al lui Sturza. În felul acesta au devenit cunoscute planurile lui de trădare.

După multe peripeții, în dimineața următoare, Sturza a ajuns singur în gara Panciu, unde se afla sediul diviziei inamice, comandată de generalul de Ruiz ; a cerut să fie dus la comandament, spre a face declarații. Spre surprinderea lui, aici și-a întîlnit adjutantul, care sosise cu o oră mai devreme. Prima convorbire a avut-o cu maiorul Valeriu Kapri, căruia a încercat să-i motiveze prezența sa cu totul stranie.

Tocmai în acel timp, generalul von Gerock, care își avea comandamentul la Tîrgu-Secuiesc, făcea o inspecție în sectorul diviziei lui Ruiz. După unele ezitări, von Gerock a acceptat propunerea lui Sturza de a difuza în rîndul armatei române o „chemare", prin care trădătorul să ceară ostașilor să-i urmeze exemplul, pentru „a salva" țara. S-a hotărît să i se pună la dispoziție 180 prizonieri români care urmau să transporte „chemarea" tipărită în liniile române. După aceea, toți trebuiau să revină, împreună cu cei pe care ar fi reușit să-i ademenească. A fost pregătită și întîlnirea pe care Sturza urma să o aibă cu colonelul Crăiniceanu — un alt trădător — pe dealul Cîrlan, la 10 februarie, ora 10. Atunci Crăiniceanu trebuia să primească ultimele instrucțiuni de la Sturza, în vederea desăvîrșirii acțiunii.

Lucrurile păreau foarte bine puse la punct, dar primele dezamăgiri n-au întîrziat să apară. Din cei 180 prizonieri români, numai 30 au primit propunerea făcută. În zorii zilei de 11 februarie, cînd aceștia urmau să plece în misiune, alte deziluzii. Cu toate recompensele făgăduite, încă opt dintre ei au refuzat penibila propunere.

Orele treceau într-o așteptare zadarnică. Din cei 22 plecați nu s-a înapoiat decît un sergent, care a declarat că ostașii au primit cu multă... însuflețire manifestele, iar ofițerii români abia așteptau semnalul pentru a trece la inamic. Dar, cum s-a dovedit mai tîrziu, totul n-a fost decît o minciună sfruntată ; sergentul nici nu îndrăznise să se apropie de linia avanposturilor românești. Și nu s-a găsit nici măcar un singur soldat care să fi dat curs rușinoasei „chemări".

Ostașii români, însuflețiți de nobilul ideal pentru care luptau, au respins cu

Ostașii români, animați de profunde sentimente patriotice, au dat o ripostă hotărîtă cotropitorilor

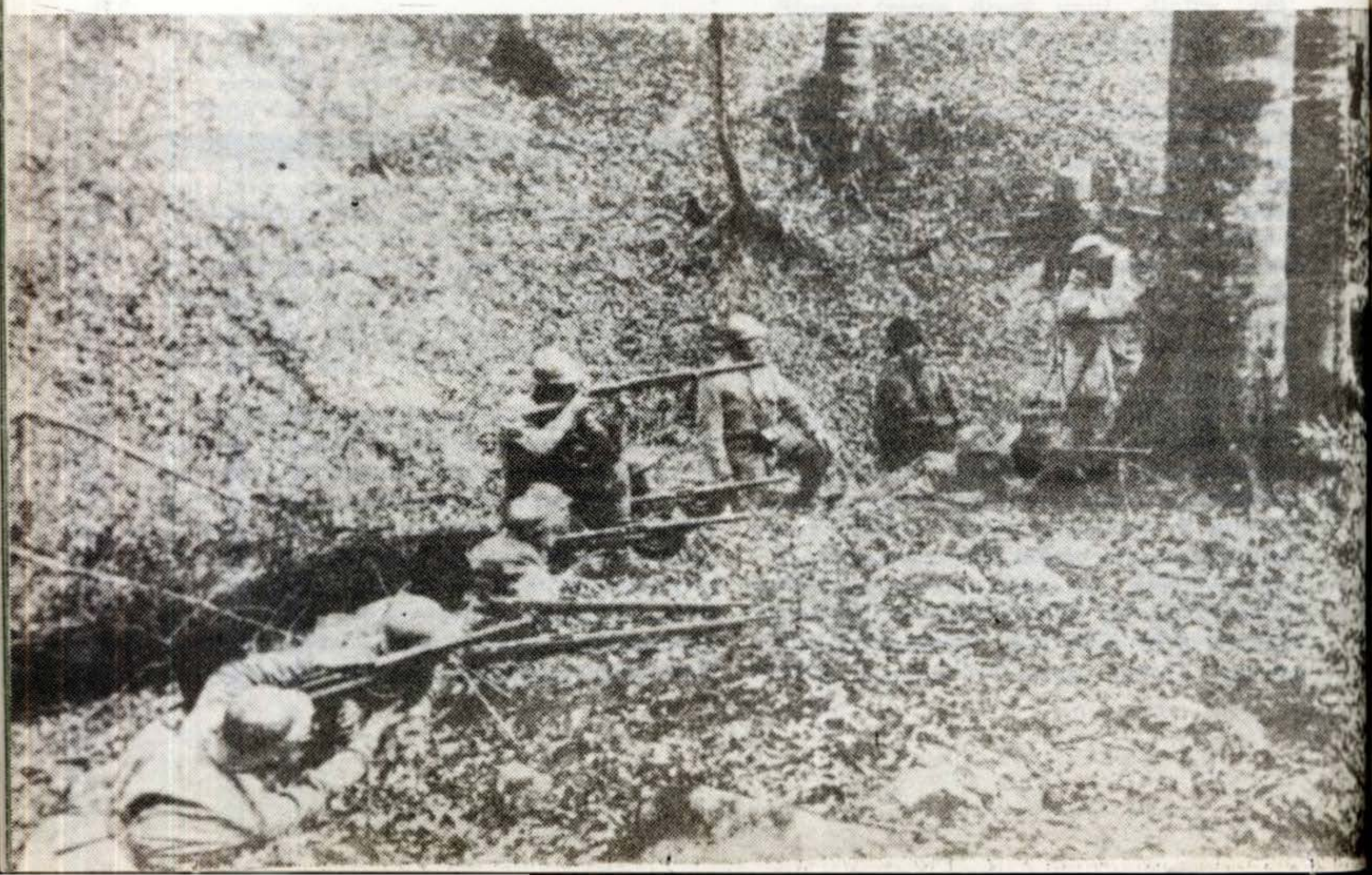

demnitate infamanta propunere pe care le-o făcea trădătorul Sturza. Şi numai după patru luni ei au dat gestului acestuia o replică pe măsura glorioasei noastre istorii : victoriile de răsunet mondial de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz.

Dezaprobat chiar de inamic

Judecat în contumacie pentru trădare şi dezertare la duşman, Sturza a fost condamnat la moarte. Prins în flagrant delict după întîlnirea de pe dealul Cîrlan, unde primise de la Sturza manifeste şi alte documente compromiţătoare, colonelul Crăiniceanu, fost comandant al Regimentului 13 infanterie, a fost judecat imediat de către Consiliul de Război al Corpului 1 armată şi condamnat la moarte. În asistenţa ostaşilor pe care-i comandase şi a cîte doi delegaţi din toate unităţile militare, trădătorul şi-a primit pedeapsa.

Fapta reprobabilă a colonelului Sturza a produs o profundă impresie. În mod paradoxal el era autorul unui tratat de educaţie militară ce se preda în şcolile de ofiţeri, în paginile căruia se glorificau spiritul de sacrificiu şi patriotismul ostăşesc. Dar patriotismul său nu era decît o manifestare de paradă, o avalanşă de vorbe.

Acţiunea lui Sturza a fost privită defavorabil chiar de cei în folosul cărora a trădat. Datele ne-au fost furnizate de mărturisirile unui martor ocular, baronul Valeriu Kapri, originar din Transilvania, fost maior în armata austro-ungară. În 1915, acesta căzuse rănit în Polonia şi, întorcîndu-se pe front, fusese repartizat în cadrul comandamentului Diviziei 1 cavalerie austro-ungară ce acţiona în Moldova, în Munţii Vrancei. Servea ca ofiţer translator pentru limba română. Comandantul Diviziei 1 cavalerie, generalul de Ruiz, surprins de apariţia neaşteptată a lui Sturza în sectorul diviziei sale, i-ar fi declarat lui Kapri : „Colonelul Sturza nu este un ostaş, ci un sperjur care şi-a călcat jurămîntul depus ţării sale...“

Cam de aceleaşi aprecieri s-a bucurat Sturza şi din partea generalului von Gerock. El a declarat ofiţerilor săi : „Cînd un soldat face un pas analog celui al lui Sturza... implicit trebuie să ţină în mîna dreaptă revolverul, gata încărcat, ca să-şi zboare creierii, dacă nu reuşeşte“.

Fapta lui Sturza — străină de năzuinţele şi spiritul poporului nostru — a fost înfierată cu vehemenţă de opinia publică a vremii.

BIG-BEN

(Urmare din p. 51)

Cel care a realizat noua maşinărie — necesară orologiului din turn — n-a fost, însă, cum ar fi fost de aşteptat, un ceasornicar de meserie, ci un... avocat, pe nume Edmund Dennison. Motivul pentru care misiunea i-a fost încredinţată lui Dennison nu e cunoscut ; important este faptul că el s-a achitat în mod desăvîrşit de datoria ce-i revenise, iar pendula nu s-a abătut cu mai mult de patru secunde în cursul a peste 100 ani de existenţă.

Noul ceas de la Westminster, turnat la Stockton-on-Tees, a fost transportat în 1858 la Londra, fiind aşezat mai întîi, pentru cîteva încercări, la baza turnului. Abia atunci s-a descoperit că mecanismul „înghiţise“, la turnare, cu două tone de metal mai mult decît prevăzuseră calculele, devenind, deci, necesară fabricarea unui nou ciocan, cu o greutate dublă faţă de primul. Ciocanul iniţial, rămas inutilizabil, poate fi astăzi văzut într-unul din coridoarele Parlamentului.

În fine, cînd toată „toaleta“ a fost terminată, maşinăria a fost urcată în turn şi fixată definitiv. Orologiul devenea astfel simbolul Londrei contemporane, sub numele de **Big-Ben** („Marele Ben“). De fapt, numai clopotul ar trebui să fie desemnat cu aceste cuvinte : el a fost botezat astfel în onoarea lui Sir Benjamin Hall, înalt comisar al Lucrărilor Publice pe vremea cînd a fost turnat faimosul clopot.

În permanentă funcţionare, începînd de la 31 mai 1859 — ziua inaugurării sale — mecanismul de precizie al avocatului-ceasornicar Edmund Dennison este verificat de două ori pe zi prin linia telefonică directă cu Observatorul Greenwich.

Cîteva date : turnul are o înălţime de 97,50 m, maşinăria ceasului cîntăreşte 13 717 kg, cadranul orologiului are un diametru de 7 m, iar limbile măsoară 4,25 m şi, respectiv, 2,75.

Cînd Parlamentul — al cărui sediu e la Westminster — deliberează noaptea, ceasul este luminat începînd de la apusul soarelui, pentru a arăta londonezilor că deputaţii lor lucrează chiar şi după căderea întunericului. Cînd se deliberează ziua, se înalţă un steag în vîrful Turnului Victoria, care depăşeşte cu şase metri Turnul **Big-Benului.**

1922-1972

50 ani de la constituirea Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice

„Un succes al spiritului de solidaritate“

Dr. GH. I. IONIȚĂ

De-a lungul activității sale semicentenare, Partidul Comunist Român a desfășurat o continuă și variată activitate pe linia apropierii și întăririi legăturilor dintre România și Uniunea Sovietică, pentru popularizarea în țara noastră a realizărilor obținute în cele mai diferite domenii de către primul stat socialist din lume.

Acestor țeluri nobile le-a răspuns și activitatea organizației democratice Societatea pentru întreținerea raporturilor culturale dintre România și Uniunea Sovietică, **înființată în anul 1935.**

„Scopul în care s-a constituit noua societate — raporta Siguranța la 23 mai 1935 — este **identic cu acela urmărit de asociația desființată «Amicii U.R.S.S.»“.**

De la dizolvarea, în 1934, de către guvernul liberal a grupării „Amicii U.R.S.S.“ pînă la data raportării celor de mai sus, comuniștii din România desfășuraseră o amplă activitate pentru inițierea unei alte organizații care să servească întreținerii unui climat de apropiere și colaborare mutuală între România și Uniunea Sovietică. Eforturile depuse în acest sens, din însărcinarea partidului comunist, de o serie de activiști proeminenți și oameni de cultură și artă, printre care: Petre Constantinescu-Iași, Alexandru Sahia, Scarlat Callimachi, Alexandru Mihăileanu, Matei Socor, Octav Doicescu, Ion Iancovescu, Tony Bulandra, C. L. Vîlceanu, Petre Grozdea ș.a. au avut rezultate pozitive.

Sub egida unor personalități marcante

Momentul creării noii organizații a fost marcat prin publicarea, la 22 mai 1935, a unui comunicat care, după ce aprecia că **„unul din cele mai prețioase bunuri ale culturii europene din timpurile moderne este schimbul valorilor spirituale între popoare“,** constata că **„datorită cunoașterii reciproce a popoarelor, cuceririle civilizației au depășit granițele naționale, deve-**

nind patrimoniul umanității". În continuare se arăta că **„recunoscînd aceste adevăruri, oamenii de știință, artiștii și scriitorii români salută cu satisfacție reluarea * raporturilor diplomatice dintre guvernul român și cel sovietic"**, considerîndu-se acest fapt ca **„un succes al spiritului de solidaritate între popoare".**

Noua organizație își propunea tocmai slujirea acestei cauze: **„În speranța că schimbul cultural dintre țările respective nu va avea decît de cîștigat și pentru ca el să fie cît mai activ și așezat pe baze sănătoase, propunem înființarea unei societăți pentru întreținerea raporturilor culturale dintre România și Uniunea Sovietică".**

Comunicatul purta semnăturile unor personalități marcante ale vieții culturale și științifice din țara noastră — profesori universitari, artiști și scriitori — al căror renume depășise de mult granițele țării. Printre aceștia amintim — pe lîngă cei menționați la început — pe marele muzician George Enescu, profesorii universitari Traian Săvulescu, Al. Rosetti, Eugen Heroveanu, C. Sfințescu, pictorii N. N. Tonitza și Jean Nițescu, scriitorii Victor Eftimiu, Alexandru Sahia, Radu Boureanu, Gh. Talaz, compozitorii Matei Socor și Constantin Silvestri, arhitectul Octav Doicescu, doctorul S. Irimescu, conferențiarul universitar doctor Emil Gheorghiu, directorul Operei Române — Ionel Perlea, actorii Tony Bulandra, V. Maximillian, Ion Iancovescu, Gheorghe Timică, Vasile Lăzărescu, soliștii Operei Române Eugenia Babad și Jean Athanasiu, asistentul universitar Alice Aronescu, criticii muzicali E. Ciomac și Traian Șelmaru, regizorul Soare Z. Soare, avocații Radu R. Rosetti, I. Raiciu și G. Spina, ziariștii D. Faur, P. Razopol, Eufem Mihăileanu, C. L. Vîlceanu, Andrei Tudor etc.

In prefața la cartea sa **U.R.S.S. azi,** Alexandru Sahia remarca faptul că înființarea organizației era **„o dovadă sinceră că oamenii de știință, artiștii, scriitorii din România salută cu satisfacție reluarea raporturilor diplomatice dintre guvernul român și cel sovietic în vederea menținerii spiritului de solidaritate între popoare și a schimbului de valori spirituale, care trebuie să existe cît mai frecvent între ele".**

Comunicatul privind înființarea organizației se încheia cu invitația ca acei care doreau să facă parte din ea să-și trimită adeziunea la sediul societății din strada dr. V. Poloni nr. 24, București. În zilele următoare, pe adresa respectivă au început să sosească nenumărate adeziuni atît din Capitală, cît și din provincie.

* La 9 iunie 1934 au fost reluate relațiile diplomatice normale dintre România și U.R.S.S.; ambele guverne își garantau reciproc deplina și întreaga respectare a suveranității și abținerea de la orice amestec direct sau indirect în treburile interne — *n.r.*

Spectacole gratuite pentru muncitori

Principalul obiectiv al societății nou înființate era difuzarea presei, cărții și filmelor sovietice, popularizarea lor în România. În acest scop au fost organizate numeroase simpozioane în care s-au dezbătut operele unor scriitori sovietici. „O consecință directă a reluării relațiilor diplomatice cu Sovietele — nota un raport al Siguranței din 7 ianuarie 1936 — este apariția cărții sovietice pe piața noastră".

La sfîrșitul anului 1935, s-au inițiat o serie de dezbateri pe marginea filmelor sovietice ce rulau în acel timp pe ecranele cinematografelor de la noi (**Furtuna, Locotenentul invizibil, Realitatea sovietică, Toată lumea rîde, cîntă și dansează, Drumul vieții, Frații Golovlev ș.a.**). Organizația s-a preocupat de asigurarea condițiilor pentru vizionarea gratuită de către muncitori a unora din aceste filme. Astfel, după cum aflăm dintr-un raport al autorităților, conducerea societății „a hotărît să angajeze filmul sovietic cu subiectul TOATĂ LUMEA CÎNTĂ, RÎDE ȘI IUBEȘTE, care actualmente [primăvara anului 1935 — **n.r.**] se rulează la cinematograful «Marconi», spre a-l demonstra [proiecta — **n.r.**] gratuit muncitorilor și șomerilor din cartierele municipiului București, în scop de propagandă. Motivul pentru care organizațiile comuniste au luat această hotărîre este că prin acest film se ridiculizează sistemul capitalist, se propagă ideea exploatării muncitorilor și țăranilor și în definitiv filmul are un substrat de propagandă revoluționară, care a scăpat astfel de controlul cenzurii".

„Ploaia" de la „Trianon"

Uneori, vizionarea filmelor sovietice era folosită de către elementele revoluționare și pentru difuzarea de manifeste comuniste. La 2 februarie 1936, de pildă, la Iași, în timp ce la cinematograful „Trianon" rula filmul **Drumul vieții,** din balcoanele sălii a început să cadă o adevărată ploaie de fluturași editați prin grija organizației locale a P.C.R.; pe ei erau înscrise lozincile: **„Luptați pentru strîngerea legăturilor de pace, economice și culturale cu Uniunea Sovietică", „Luptați contra fascismului", „Vrem o Românie liberă și democratică"** etc.

Succesul de care filmele sovietice se bucurau de fiecare dată în sălile de spec-

Filme sovietice la cinematografele bucureştene (1934)

In p. 60 : *coperta cărţii lui Alexanaru Sahia*

tacol din România, simpatiile cu care erau înconjurate aceste solii ale culturii sovietice impresionau chiar şi pe unii politicieni burghezi dintre cei mai reacţionari. Constantin Argetoianu, de pildă, a fost invitat la 17 martie 1935 de reprezentantul diplomatic al Uniunii Sovietice în România, la premiera filmului sovietic **Furtuna.** Premiera a avut loc la cinematograful „Roxy", cu participarea personalului Legaţiei sovietice din Bucureşti. Cu acest prilej, Argetoianu consemna : „Era multă lume şi am fost silit să constat că bolşevicii au cîştigat multe simpatii, în scurtul timp de cînd sînt printre noi". Referindu-se apoi la calităţile artistice ale filmului, scria : „Tehnică impresionantă şi un realism de înfăţişare care mi-a reamintit teatrele ruseşti de dinainte de război. Fiecare rol, oricît de mic, este încredinţat unui artist desăvîrşit".

La 30 mai 1936, la sala „Dalles" din Capitală, cunoscutul publicist comunist antifascist Gheorghe Dinu a înfăţişat celor prezenţi locul ocupat de filmul sovietic în cinematografia europeană.

Salutînd măreţul Octombrie

Societatea a organizat în fiecare an acţiuni speciale consacrate aniversării zilei de 7 Noiembrie — ziua Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie. Cu această ocazie, se desemnau delegaţii care mergeau la Legaţia sovietică spre a prezenta felicitări ; altele erau trimise la Moscova pentru a asista la festivităţile organizate cu prilejul marii sărbători. Cu pregătirea unei asemenea acţiuni, pentru anul 1935, societatea a desemnat pe Alexandru Sahia, Alexandru Mihăileanu şi Matei Socor.

La 21 octombrie 1937, Direcţia Generală a Poliţiei informa pe prefectul Poliţiei Capitalei că „se proiectează plecarea unei delegaţiuni din partea comuniştilor români compusă din Marin Avramescu, David Constantin şi Turcu Ion, foşti luptători la Atelierele C.F.R. «Griviţa», pentru a participa la festivităţile ce vor avea loc la 7 noiembrie a.c. la Moscova, cu ocazia aniversării revoluţiei ruse".

Delegaţii plecau şi cu alte ocazii în U.R.S.S. La 1 Mai 1936, de pildă, societatea s-a preocupat de trimiterea la Moscova a unei delegaţii alcătuită din membri ai săi din Bucureşti, Cluj, Braşov, Iaşi, Piteşti etc.

Organizarea de excursii în Uniunea Sovietică a stat în atenţia permanentă a societăţii. La începutul anului 1936, pentru pregătirea unei asemenea vizite a fost desemnată o comisie alcătuită din : George Enescu, Traian Săvulescu, Ionel Perlea, Alexandru Rosetti, Eugen Heroveanu, S. Irimescu ş.a. În alcătuirea itinerariului, comisia a folosit cartea lui Alexandru Sahia **U.R.S.S. azi,** stabilind ruta : Kiev-Harkov - Moscova - Leningrad - Kiev-Dneproghes. La jumătatea anului 1936, un grup de muncitori români a vizitat Uniunea Sovietică, mergînd în diferite fabrici şi uzine, instituţii de artă şi cultură, luînd legătura cu personalităţi ale vieţii politice şi culturale sovietice. La întoarcerea delegaţiei, societatea a organizat simpozioane prin care erau înfăţişate publicului, aspecte ale realităţilor întîlnite pe pămîntul sovietic.

Societatea pentru întreţinerea raporturilor culturale dintre România şi Uniunea Sovietică a iniţiat şi alte acţiuni. În ansamblu, toate acestea au dat posibilitatea organizaţiei să-şi îndeplinească misiunea asumată, contribuind la atragerea în lupta democratică antifascistă a unor noi categorii de oameni ai muncii, a numeroşi reprezentanţi ai intelectualităţii. Societatea a fiinţat pînă în februarie 1938, cînd, o dată cu instaurarea dictaturii regale şi adoptarea de către aceasta a măsurilor de dizolvare a partidelor şi organizaţiilor politice, a trebuit să-şi înceteze activitatea legală.

De-a lungul existenţei sale, societatea şi-a înscris activitatea pe linia relaţiilor internaţionaliste ale clasei muncitoare şi partidului comunist, ale poporului nostru. Rezultatele dobîndite au îmbogăţit experienţa de muncă cu masele a Partidului Comunist Român, au constituit un sprijin eficient în lupta dusă de comunişti în acei ani în spiritul solidarităţii internaţionaliste.

Originalul „Învățăturilor lui Neagoe Basarab“

RĂSPUNS LA O IPOTEZĂ

Prof. univ., dr. G. MIHĂILĂ

Revista **Magazin istoric** a publicat în nr. 2, din februarie 1972, articolul cercetătorului grec Leandros Vranoussis, **Texte și documente românești inedite din Grecia, Gîndul și fapta marelui domn al Țării Românești** (pp. 6-10), însoțit de o notă introductivă, intitulată **Din nou despre „Învățăturile lui Neagoe Basarab“,** aparținînd istoricului Virgil Cîndea, membru în colegiul redacției. Prin aceasta, redacția revistei a ținut să facă cunoscută cercurilor largi de cititori din țara noastră ipoteza emisă la două congrese internaționale recente, de studii sud-est europene (Atena, mai 1970) și de bizantinologie (București, septembrie 1971), de către istoricul grec amintit, potrivit căreia cel care a redactat **Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie** nu ar fi domnul român, al cărui nume figurează în fruntea celor două părți ale operei și a douăsprezece (din 13) capitole ale părții a doua, ci Manuil din Corint (mort în 1538), mare retor al Patriarhiei constantinopolitane, iar versiunea slavonă ar reprezenta, deci, o traducere după textul grecesc.

Cercetătorul grec nu pune în discuție paternitatea morală (îndemnul), nici pe aceea de idei a voievodului muntean. Așa cum subliniază Virgil Cîndea în nota introductivă din **Magazin istoric,** la cele două congrese amintite, ca și în alte comunicări, în declarații la radio, Leandros Vranoussis a ținut să precizeze că afirmațiile sale despre Manuil din Corint **nu tind să frustreze literatura română veche de cel dintîi giuvaer al său : Învățăturile lui Neagoe Basarab.** El afirmă însă — după părerea noastră fără temei — că nu Neagoe însuși și-a redactat opera.

„Cred că nu ne împiedică nimic — scrie în această ordine de idei L. Vranoussis — să acceptăm ideea că Neagoe Basarab s-a adresat de mai multe ori «marelui retor» al Patriarhiei din Constantinopol, cerîndu-i o dată un tratat asupra unor probleme teologice, altă dată o orație funebră, pe care voievodul voia s-o rostească la reînhumarea rămășițelor pămîntești ale mamei sale la Curtea de Argeș * sau, în sfîrșit, unele învățături pe care domnul le adresa fiului său Theodosie... **Așa îmi explic de ce faimoasele ÎNVĂȚĂTURI ALE LUI NEAGOE s-au păstrat în grecește într-un manuscris autograf al lui Manole** (formă românizată ad-hoc în revistă — **n.n.) din Corint [...] INVAȚĂTURILE LUI NEAGOE,** scrise de mîna lui Manole din Corint **au fost și redactate de acesta din urmă, la cererea expresă a domnului român.** Textul grec al **Învățăturilor lui Neagoe,** considerat pînă acum în mod greșit ca o «traducere prescurtată» a unui original presupus a fi fost în slavonește, nu reprezintă cu siguranță — după opinia mea — o versiune posterioară, ci însăși **forma originală“.**

Pe ce se bazează această ipoteză cu consecințe atît de profunde ? Pe o singură afirmație — neverificată cu toată rigoarea — că manuscrisul 221 de la Mănăstirea Dionisiu (Muntele Athos), care cuprinde versiunea grecească a **Învățăturilor** nu aparține sec. XVII (cum l-a considerat elenistul grec Sp. Lambros, cel dintîi care l-a semnalat, și bizantiniștii bucureșteni D. Russo și V. Grecu, care au avut în mînă

---

* După 15 iunie 1520 — ziua morții micului Petru — Neagoe era bolnav și n-a putut participa la reînhumare ; de aceea a și trimis epistola către „vlădica Macarie“. Cînd să fi prevăzut acest lucru, ca s-o... comande la Constantinopol ? Iată fraze pe care nu le putea concepe decît el : „Iar la aducerea oaselor tale, eu, pentru păcatele mele, iar nu putui veni la tine, ca să mă satur de dorul tău, ci am trimis în locul mieu pe iubitul mieu fiiu, pre Theodosie, și pre dragile mele cocoane, pre Stana și pre Ruxanda [...]. Și încă am mai trimis, o, maica mea, și pre fiu-meu Petru și pre Ioan și pre fie-mea Anghelina, [pe care...] Domnul Dumnezeu [...] i-au luat către cămara cea cerească [...] Iar de nu mă vei crede iată că am trimes și coruna lui Petru și surguciul lui și diadimele...“ (Versiunea românească veche în *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, editate de Florica Moisil, Dan Zamfirescu și de autorul acestor rînduri, București, Editura Minerva, 1970 și 1971, p. 239 ; vezi și *versiunea grecească*, publicată de prof. Vasile Grecu, București, 1942, pp. 44-45).

Poate cineva crede că Neagoe a comunicat prin sol lui Manuil din Corint, la Constantinopol, să includă în text astfel de idei și sentimente izvorîte din iubirea și recunoștința față de mamă și din durerea de părinte, căruia i-au murit trei copii ?

fotocopiile întregului manuscris), ci primelor decenii ale sec. XVI şi este scris de mîna lui Manuil din Corint, ceea ce s-ar deduce din asemănarea lui cu ms. 512 de la Mănăstirea Iviron, semnat de prelatul grec, autorul unui canon inclus în acest manuscris.

Întrucît nu sîntem în măsură nici să confirmăm această afirmaţie (fotocopiile reproduse în revistă, p. 10, sînt micşorate şi nu permit un studiu grafologic edificator, iar iniţialele stilizate ale celor două pagini — dintre care cea din ms. de la Iviron este fără semnătura lui Manuil din Corint ! — diferă net), nici s-o respingem, să vedem dacă ea se susţine prin alte fapte sau, dimpotrivă, dacă este infirmată. Într-o comunicare ţinută la Asociaţia slaviştilor din R.S. România, în ziua de 27 martie a.c. (pe care o tipărim integral în volumul **Contribuţii la istoria culturii şi literaturii române vechi)** am supus întreaga problemă unui nou examen filologic, ajungînd la următoarele concluzii (prezentate, pe scurt, şi în interviul publicat în **România liberă** din 18 aprilie 1972) :

1) După cum au precizat prof. V. Grecu (1942) şi Dan Zamfirescu (1970 şi 1971), versiunea grecească a **Învăţăturilor** nu cuprinde întreaga **Parte întîi** a acestei scrieri, a cărei existenţă în slavonă este dovedită prin păstrarea a trei fragmente din caietele pe care le-am identificat recent ca fiind al 13-lea, al 16-lea (cu signatura originală) şi al 20-lea din manuscrisul 313 al Bibliotecii Naţionale „Chiril şi Metodie" din Sofia (din întreg manuscrisul, care a avut 48 caiete, respectiv, circa 387-390 file, s-au păstrat 17 fragmente dispuse în 19 caiete diverse, unele complete, altele conservate doar parţial, însumînd în total 111 file). De asemenea, versiunea grecească nu cuprinde nici capitolul VI din **Partea a doua,** care, în româneşte, ocupă două pagini (în **ed. cit.**), iar în slavoneşte s-a păstrat pe jumătate, inclusiv titlul aproape întreg, pe două file de la mijlocul caietului al 29-lea : **[Învăţătură lui Ioan Neagoe voievod către fiii săi şi către alţi] unşi ai lui Dumnezeu, cînd vor cîrmui sau vor aşeza pe dregători şi pe marii boieri, ori le vor lua dregătoria, după faptele lor.**

Această scurtă învăţătură, cu sfaturi practice privind activitatea domnului ţării, este profund originală, cu recomandări pe care numai Neagoe le putea da fiilor săi şi altor viitori domni, în slavona specifică Ţării Româneşti din sec. XVI, cu influenţe sintactice şi lexicale ale limbii române, dintre care menţionăm verbul **dvorbiti** (derivat de la **dvorba** „serviciu la curte", cu sensul nou, românesc **„a vorbi",** „a spune", substantivul **credincear** (derivat de la verbul **a credinţa** „a adeveri"), cu sensul de „paharnic", şi altele. Aşa este, de pildă, cuvîntul **curtean** (derivat de la **curte,** cuvînt de origine latină, ca şi cel precedent), tradus în versiunea greacă printr-o expresie cu sensul „servitorii de mai jos ai palatului". Termenul **curtean** e întrebuinţat în cap. VIII, **Despre solii şi războaie** — cheia de boltă a întregii opere, capitol profund original, străbătut de la un capăt la altul de experienţa, ideile şi sentimentele conducătorului politic şi militar, care a fost Neagoe Basarab.

În sfîrşit, din versiunea grecească lipsesc, de asemenea, părţi din cap. I şi IV, precum şi — arată D. Zamfirescu — „un pasaj antiotoman din cap. VIII, care nu putea figura într-o carte copiată pe pămîntul supus direct sultanului". Iată începutul acestui amplu pasaj, păstrat atît în versiunea slavonă (pe care-o reproducem aici în traducerea noastră), cît şi în tălmăcirea veche românească : **„Iar care sînt alte neamuri, ce nu cred în Domnul nostru Iisus Hristos şi în preacurata lui maică,** aceia n-au atîta înţelepciune, nici atîta pricepere" ş.a.m.d. Oare această importantă omisiune din textul grecesc (care ocupă circa două pagini în manuscrisul slavon) — ca şi întreg capitolul VI — poate fi întîmplătoare sau trecută cu vederea ? Ori trebuie să inversăm acum lucrurile şi să considerăm că atît capitolul VI, cît şi acest pasaj au fost introduse ulterior în textul slavon, a cărui contemporaneitate cu Neagoe Basarab am demonstrat-o în mod clar în 1967 ? (Hîrtia, de fabricaţie italiană, are filigrane identificate exact în catalogul lui Briquet, aparţinînd anilor 1518-1519, respectiv 1519-1538).

2) Încă D. Russo a arătat în 1907, că versiunea grecească a **Învăţăturilor** este tradusă după cea slavonă, căci, deşi „traducătorul grec — care, de altfel, a fost un învăţat de seamă pentru timpul şi mediul în care a trăit —, cîteodată nu recunoaşte citaţiile din Sf. Scriptură ca atari şi le traduce (respectiv, le **re-traduce — n.n)** greşit". Şi în alt loc : „Nici traducătorul grec, nici cel român nu ştiau că multe părţi pe care le aveau înaintea lor în limba slavonă, erau traduse din greceşte ; dacă traducătorul grec, cel puţin, ştia acest lucru, nu făcea fel de fel de greşeli de traducere, ci punea pur şi simplu părţile din Efrem Sirul, din **Varlaam şi Ioasaf,** din Simeon Monahul întocmai cum sînt în textele originale".

Pentru a verifica aceste afirmaţii, am examinat din nou cu atenţie două din exemplele citate de cunoscutul elenist, grec de origine. Este vorba de versiunile slavonă şi greacă a două texte bizantine introduse în **Învăţături.** Confruntarea acestor versiuni dovedeşte fără putinţă de tăgadă coincidenţa dintre textul cunos-

cut în slavonă şi versiunea slavonă a **Învăţăturilor,** pe de o parte, şi divergenţe evidente dintre forma în limba greacă a respectivului text şi **re-traducerea** sa în versiunea grecească a **Învăţăturilor.**

La aceleaşi rezultate ne-a dus şi confruntarea altor pasaje din scrieri bizantine, utilizate în **Învăţături** în traduceri slavone ce au circulat în manuscrise copiate în ţările române, şi nu direct în greceşte.

În acest fel am răspuns, credem, defintiv şi categoric aşteptării formulate de Virgil Cîndea, în **Magazin istoric : „Aşteptăm dar, cu senină şi îndreptăţită încredere, rezultatul final al dezbaterii. Nu credem însă că el ar putea înlătura vreodată ÎNVĂŢĂTURILE din literatura română veche, sau numele lui Neagoe Basarab din titlul operei sale".**

Aşa stînd **faptele reale,** ce rămîne din ipoteza lui L. Vranoussis ? Dacă se va dovedi cu argumente sigure grafologice şi paleografice că manuscrisul 221 de la Dionisiu aparţine lui Manuil din Corint, acesta nu poate fi decît **copistul** sau **traducătorul** în greceşte al **Învăţăturilor** (pentru această din urmă probabilitate trebuie însă făcută dovada că ştia slavoneşte). Cele spuse mai sus **răstoarnă definitiv ipoteza Vranoussis,** pentru a cărei susţinere autorul ei ar fi trebuit să se înarmeze cu cunoaşterea raporturilor textologice dintre cele trei versiuni şi cu studierea argumentelor eleniştilor bucureşteni D. Russo şi V. Grecu, dacă nu şi cu a celor aduse de Dan Zamfirescu şi de autorul acestor rînduri, în studiul introductiv la ediţia din 1970 a **Învăţăturilor,** şi a obiecţiilor formulate de Al Duţu, V. Cîndea, I. C. Chiţimia etc. la cele două congrese. În urma unei astfel de studieri, L. Vranoussis ar fi putut constata că ipoteza sa — pe care a avut tot dreptul s-o formuleze ca **ipoteză de lucru** — fusese infirmată de D. Russo... cu peste 60 ani înainte.

Dar, dacă această ipoteză s-a dovedit de la bun început neîntemeiată, nu e mai puţin adevărat că figura lui Manuil din Corint interesează în mod deosebit cultura noastră veche şi raporturile greco-române. Pe bună dreptate, Leandros Vranoussis şi alţi cercetători au arătat că prelatul constantinopolitan este autorul a două scrieri teologice, redactate, se pare, la cererea lui Radu cel Mare şi, respectiv, a lui Neagoe Basarab, scrieri a căror publicare integrală o aşteptăm cu cel mai mare interes.

Trîsteţile muzeí Clío

Un monument în mare primejdie

Colaboratorul nostru Gelcu Maksutovici *din Bucureşti ne scrie: „In urmă cu un an, la Niculiţel, în judeţul Tulcea, s-a descoperit un monument din secolul IV e.n., o veche biserică creştină, în interiorul căreia se află o criptă cu osemintele unor martiri *. Ne aşteptam ca imediat să fie întreprinse toate lucrările necesare pentru ca acest extrem de important obiectiv istoric să intre în circuitul marilor valori naţionale. Dar, spre surprinderea noastră, pînă acum s-au purtat numai discuţii, fără a se întreprinde măsuri hotărîte de restaurare. Un şanţ, prin care, în vremea ploilor, vin şuvoaie de apă, trece chiar prin absidă, întregul perete fiind în primejdie de a se nărui.*

Şi, în paranteză fie spus, tezaurul de la Niculiţel nu e numai de o însemnătate istorică deosebită, ci ar putea deveni şi un punct de atracţie pentru turişti ; el se află în triunghiul format de Mănăstirile Celic-Dere, Cocoş şi Saoni".

Nădăjduim că acest semnal de alarmă n-a fost tras în zadar.

---

* Victor H. Bauman, Bazilica cu „martyricon", din epoca romanităţii tîrzii, descoperită la Niculiţel (jud. Tulcea), în Buletinul monumentelor istorice, nr. 2/1972, pp. 17-26.

ISTANBUL:

eterne valori ale trecutului

Despre farmecele turistice ale Istanbulului s-a scris mult şi cu lux de amănunte. Dar dincolo de asemenea puncte de atracţie, dincolo de exoticul parfum, amintitor de Pierre Loti, al unor cartiere din zona Cornului de Aur, dincolo de încîntarea niţeluş ameţită care te cuprinde atunci cînd parcurgi strălucitorul labirint al Marelui Bazar, dincolo de albastrul omniprezent al mării, de verdele colinelor din imediata vecinătate a oraşului, de caleidoscopica policromie a străzilor, fosta capitală a sultanilor continuă să fie — într-o măsură destul de mare — actuala capitală culturală a Turciei zilelor noastre.

Argumente în acest sens ? O universitate şi cinci institute de învăţămînt superior. Sediul central al Uniunii oamenilor de litere, cu mai bine de două sute de scriitori membri. Un teatru de stat, o operă de stat, o orchestră simfonică de stat, cinci teatre ale municipalităţii, 15 teatre particulare. O staţie de radio şi una de televiziune — în fază încă experimentală. Sediul central al Uniunii oamenilor de artă şi al Cinematecii turce. O editură a Ministerului Educaţiei Naţionale (unde se tipăresc, printre altele, toate manualele şcolare) şi 70 edituri particulare.

Dar asupra iubitorului de istorie, puterea de fascinaţie a Istanbulului se exercită cu o pregnanţă arareori întîlnită. Nu este vorba numai de sutele de moschei, palate, fîntîni şi alte monumente evocatoare ale apogeului otoman, ci şi — sau poate mai ales — de acele lăcaşuri unde se păstrează, cu cuvenitul respect şi cu o ardentă dragoste, nepreţuitele relicve ale trecutului.

Printre aceste „sfinte ale sfintelor", aş cita Arhivele Consiliului de miniştri al Imperiului otoman *(Başbakanli Arşiv)*, care adăpostesc un fantastic tezaur : peste 50 milioane de documente. Graţie ospitalităţii de care au făcut dovadă directorul general Mikhat Sertoglu şi adjunctul acestuia, Fazîl Işîközlü, am putut constata că un număr deosebit de mare din aceste documente privesc ţara noastră, în special *Condicele României*, *Marile Condici* şi *Condicele financiaro-economice*.

După cum ne-au subliniat conducătorii Arhivei — şi aşa cum am putut vedea din cele cîteva zeci de documente pe care ni le-au pus la dispoziţie — un deosebit interes îl prezintă *statutul special de autonomie pe care-l aveau Principatele Române în cadrul Imperiului otoman*. O serie de asemenea documente au fost microfilmate de reprezentanţii Arhivelor de Stat din Bucureşti, printre care prof. A. Decei şi prof. M. Guboglu, şi dezbătute apoi în ample studii de specialitate. Rămîne însă o cantitate enormă de documente referitoare la ţara noastră, care nu au fost încă studiate şi cu atît mai puţin reproduse, pentru a fi valorificate atît în lucrări de istoriografie cît şi pe planul analizei istorice.

La Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Imperiului otoman, directorul Hasan Türüdü ne-a prezentat cîteva din miile de documente ulterioare anului 1829, cînd corespondenţa diplomatică a Turciei a început să fie redactată în limba franceză. Şi această arhivă cuprinde documente de o indiscutabilă valoare pentru ţara noastră, care ar merita să fie atent cercetate.

O instituție particulară, de tip fundație este Institutul de studii turce, cu uriașa bibliotecă și arhivă turcă și străină achiziționată de directorul său, Zekai Ökte, în arhivele din Franța, Republica Federală a Germaniei, Marea Britanie, Statele Unite, U.R.S.S. etc. Acolo am găsit, de exemplu, pasaje din rapoartele miniștrilor și ambasadorilor occidentali la Sublima Poartă care vorbesc pe larg și foarte elogios despre eroismul ostașilor noștri în războaiele din 1877, și 1916-1918. În sute de alte rapoarte există de asemenea numeroase referiri la țara noastră.

La cel mai important dintre muzeele Istanbulului, *Topkapi Sarai*, directorul general Kemal Cig, ne-a acordat de asemenea un larg sprijin în efortul de identificare a săbiilor românești din secția de arme a muzeului. În bogatele depozite ale muzeului există de altfel mari șanse să se descopere încă numeroase arme, scuturi, podoabe etc. de proveniență românească, ca și alte valori direct legate de istoria noastră.

Aceeași primire cordială am întîlnit-o la Muzeul de Artă Turcă și Islamică al cărui director Can Keramatlî (care vorbește curent românește) ne-a întreținut pe larg despre influența scoarțelor asupra covoarelor orientale în general și a celor turcești în special, ca și la muzeele arheologice, al căror director, Necati Dolunay, ne-a furnizat toate datele necesare privitoare la acest complex muzeal și la exponatele sau obiectele din depozit legate de istoria României.

Una dintre cele mai emoționante vizite pe cuprinsul primitorului Istanbul a fost la Patriarhia ortodoxă — păstrătoare și ea a numeroase documente de inestimabilă valoare legate de trecutul nostru. Acolo am avut deosebita cinste de a fi invitații personali ai Patriarhului ecumenic Athenagoras. Pășind pragul cabinetului său de lucru, cu pereții tapisați de volume din cele mai diverse domenii de activitate umană, nu știam pe atunci că venerabilul conducător al Bisericii ortodoxe își trăia ultimele luni de viață și că aveam să fim ultimii săi oaspeți din România. Din România, despre care Patriarhul ne-a vorbit în cuvinte calde, ca despre o țară care a purtat neabătut făclia civilizației în sud-estul Europei, avînd o nobilă și importantă misiune istorică de îndeplinit în această parte a continentului. Cunoscîndu-ne bine

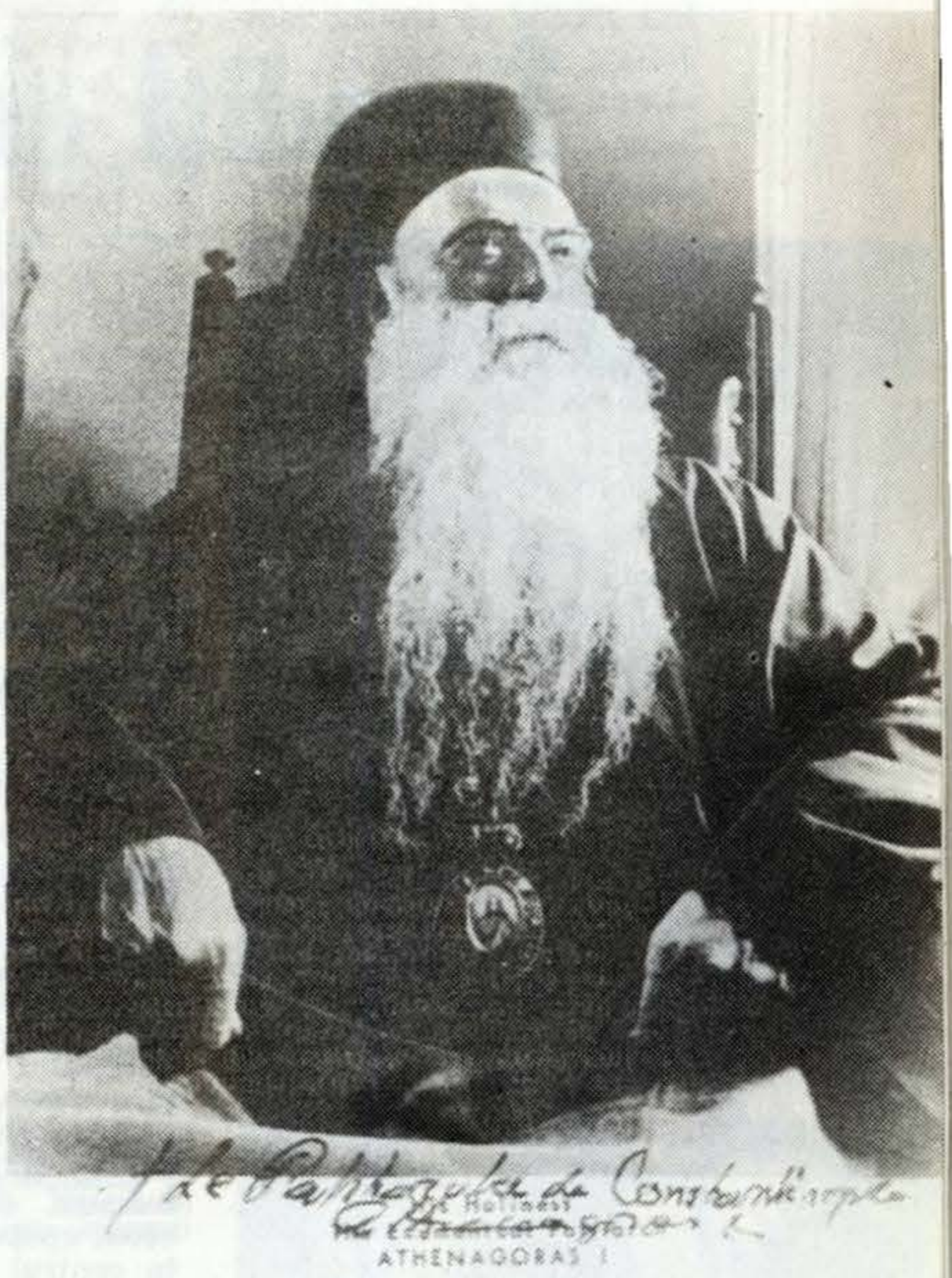

Cu aceleași sentimente de profundă afecțiune pentru țara noastră, Patriarhul ecumenic Athenagoras a oferit alăturata fotografie-autografă pentru cititorii revistei Magazin istoric

meleagurile, Patriarhul Athenagoras le-a evocat cu o voce vibrînd de emoție, așa cum cu emoție a menționat contribuția poporului nostru și a conducătorilor săi de astăzi la instaurarea unui climat de pace și colaborare prietenească în regiunea Balcanilor și în lumea întreagă.

...Sub avionul care lua înălțime, conturul Istanbulului se estompa treptat în vaga încețoșare a amurgului. Dar în mințile și sufletele noastre nu se pierdea nimic din imaginea vie a unui oraș în care ritmul trepidant al vieții cotidiene nu contrazice, ci tinde parcă să scoată și mai mult în relief eternele valori ale istoriei.

Nicolae MINEI

Viteji din 1877-1878, 1916-1918, 1944-1945

Înrudiţi cu Garibaldi

VITALIE STĂNICĂ

A Alessandro Zavanesov
G. Garibaldi

După o îndelungată călătorie, vaporul ancorase în portul Galaţi. Din mulţimea călătorilor de diferite naţionalităţi coborîse pe ţărm şi o tînără şi frumoasă italiancă. Acestea ar fi fost poate singurele elemente, în stare să reţină pentru cîteva momente, atenţia vameşului obişnuit cu forfota cotidiană a pasagerilor. Oricum, numele din paşaport — Maria Bidischini dal'Oglio — n-avea nici o rezonanţă deosebită pentru funcţionarul respectiv.

În ultima vreme, după 1867, sosirea unui număr apreciabil de italieni în ţara noastră nu mai surprindea pe nimeni. În rîndurile opiniei publice româneşti din acea vreme, ecoul epopeii revoluţionare, în centrul căreia se aflase popularul erou naţional al Italiei, Garibaldi, nu se stinsese. Legăturile dintre marele om politic italian şi personalităţi marcante româneşti ale timpului se înscriseseră în efortul general al revoluţionarilor din ţările Europei care — la mijlocul veacului trecut — încercau realizarea unui front comun împotriva absolutismului, pentru justiţie socială şi libertate naţională. Sînt cunoscute relaţiile politice dintre Garibaldi şi C. A. Rosetti. La 12 februarie 1864, de pildă, marele patriot italian îi mulţumea pentru expedierea permanentă a ziarului **Românul** şi îşi manifesta dorinţa de a primi, în continuare, veşti despre ţara noastră. Sub steagul lui Garibaldi, cot la cot cu ostaşii acestuia, luptaseră pentru unificarea Italiei o serie de revoluţionari români, printre care Titus Dunka*. La rîndul lor, voluntari garibaldieni aveau să participe alături de armata română, pentru cucerirea independenţei de stat a ţării noastre, în războiul din 1877-1878. Adresîndu-se acestor voluntari, popularul erou îi îndemna ca acolo, pe cîmpul de luptă, „să spună fraţilor români că, deşi departe, gîndul şi inima lui Garibaldi sînt cu ei...“

Aşadar, de-a lungul deceniilor, între revoluţionarii conduşi de Garibaldi şi poporul român se stabiliseră legături de trainică prietenie. De aceea, după înfrîngerea revoluţiei italiene, numeroşi adepţi ai lui Garibaldi, persecutaţi de guvernul regal italian, s-au refugiat în ţara noastră. Faptul a fost menţionat şi într-o notă a agentului diplomatic român la Constantinopol, C. Ghica, adresată ministrului de Externe, Gh. Costa-Foru: „Mulţi garibaldieni — se spunea în acel raport — speră să aibă o primire mai bună în România, decît aceea pe care le-au făcut-o autorităţile turceşti. Ei au plecat cu destinaţia Galaţi şi Brăila...“

Acea tînără şi frumoasă italiancă debarcată pe ţăr-

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 7-8/1968; despre alţi voluntari români în armata Italiei în perioada luptei pentru unitate, vezi *Magazin istoric*, nr. 12/1970.

murile Galaţilor era o simplă pasageră venită să viziteze ţara noastră sau făcea parte din rîndul emigranţilor politici la care, printre altele, se referea şi nota lui C. Ghica ?

N-avea să ştie nici vamesul, aşa după cum, pînă de curînd, n-avea să cunoască nimeni. Abia cercetările întreprinse recent au stabilit identitatea precisă a Mariei Bidischini dal'Oglio. Ea era sora Italiei Garibaldi, **soţia lui Menotti, primul dintre fiii vestitului luptător pentru unitatea patriei sale.** Tînăra emigrantă făcea aşadar parte dintre rudele marelui revoluţionar care — datorită persecuţiilor deslănţuite de autorităţi — luaseră calea exilului.

După puţină vreme, ea l-a cunoscut pe locotenentul Alexandru Zăgănescu, **văr şi fiu adoptiv** al nu mai puţin vestitului căpitan Pavel Zăgănescu, eroul de la 13 septembrie 1848. Căsătoria celor doi tineri — vlăstare a două mari familii revoluţionare — a avut loc în 1869, la Bucureşti, fiind cununaţi de Pavel Zăgănescu. Trei ani mai tîrziu, cei doi soţi, împreună cu unicul lor fiu, Mihail, au fost invitaţi în Italia. Cu acel prilej au vizitat Roma (de curînd devenită capitală a Italiei *), şi, bineînţeles, Insula Caprera, unde se retrăsese Giuseppe Garibaldi. Popularul erou a oferit rudelor sale din România o fotografie cu autograful său.

Alexandru Zăgănescu, ca şi înaintaşul său, s-a distins prin fapte de vitejie săvîrşite pe cîmpul de luptă în timpul războiului din 1877-1878. De altfel, tradiţia de vitejie şi abnegaţie în slujba patriei a fost dusă mai departe de Mihail, fiul lui Alexandru şi al Mariei. El a murit eroic, în 1916 — în timpul primului război mondial — lîngă Cîmpulung, în urma rănilor căpătate în lupta cu inamicul. Pentru aceste fapte de vitejie, Mihail Zăgănescu a fost înaintat la gradul de locotenent-colonel postmortem. Fiii săi au participat, la rîndul lor, activ, la luptele pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist. Colonelul Nicolae Zăgănescu a comandat Regimentul 9 artilerie antiaeriană care, în 1944, a îndeplinit importante misiuni de luptă în zona Văii Prahovei. Fratele său, Constantin, a comandat gruparea antiaeriană care a apărat aeroporturile Băneasa şi Pipera. Cel de-al treilea, Alexandru, a luptat ca aviator pe frontul antihitlerist.

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 12/1970.

In p. 68 : *fotografie dăruită în anul 1872 de Giuseppe Garibaldi lui Alexandru Zăgănescu (originalul se află la Biblioteca Academiei R. S. România, secţia stampe)*

Alexandru Zăgănescu, soţia sa Maria Bidischini-Zăgănescu şi fiul lor Mihail (originalul se află la Biblioteca Academiei R. S. România, secţia stampe)

O intîmplare plină de dramatism, astăzi aproape uitată, a răscolit opinia publică timp de cîteva luni, începînd din iarna anului 1920, și a antrenat colaborarea unor exploratori, oameni de știință, diplomați din mai multe țări. S-o urmărim în relatarea lui N. Bolotnikov* care, la rugămintea revistei MAGAZIN ISTORIC a scris un articol pe această temă

SOLOVEI BUDIMIROVICI, după eliberarea din captivitatea gheților

Captivi printre ghețarii

N. BOLOTNIKOV

Vara toridă şi bîntuită de furtuni a anului 1920 era pe sfîrşite. Întruniţi în prima lor adunare generală de după vacanţa de vară, membrii Academiei de ştiinţe din Rusia au discutat despre activităţile curente, căci problema care în procesele verbale figura la capitolul 108 fusese rezolvată. „Eforturile depuse de Academie — se spunea în acest capitol — cu concursul lui A. M. Peşcov [M. Gorki] şi F. Nansen pentru salvarea navei SOLOVEI BUDIMIROVICI, pierdută în gheţurile Mării Kara, cu 85 călători la bord, au fost încununate de succes. Echipajul şi nava au fost salvate".

*** Membru activ al Societăţii de geografie a U.R.S.S., scriitor şi publicist, Nikita Bolotnikov s-a consacrat, de mai bine de treizeci de ani, popularizării cunoştinţelor de geografie şi, mai ales, de istorie a cercetărilor polare. În această calitate a redactat şi prefaţat versiunile în limba rusă ale lucrărilor unor exploratori străini.**

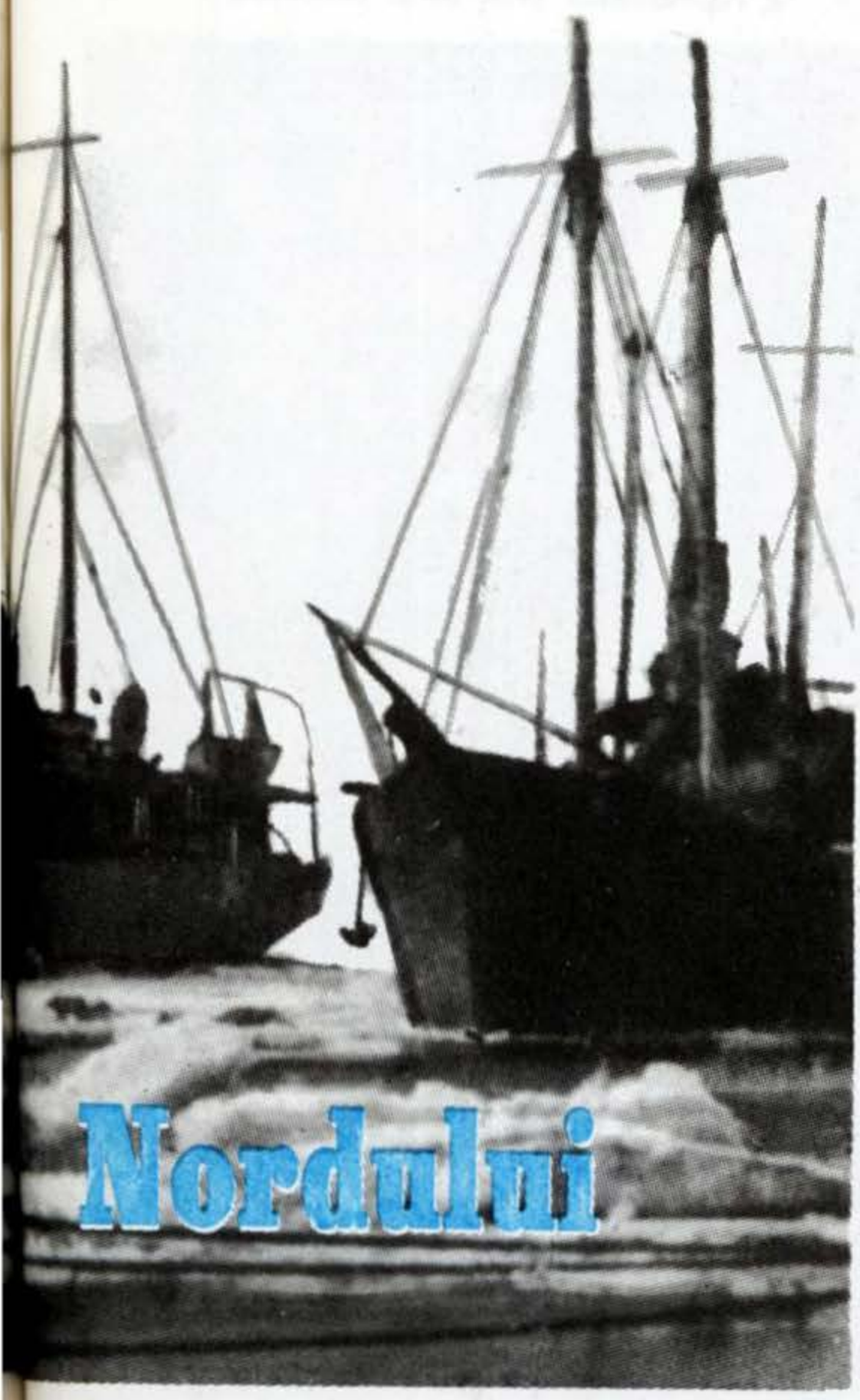

La discreţia unui sac cu gheaţă

La 19 ianuarie 1920 John Rextin, căpitanul spărgătorului de gheaţă SOLOVEI BUDIMIROVICI a primit, pe cînd se afla în Portul Arhanghelsk, ordinul de a încărca urgent cărbune şi echipament militar şi de a se îndrepta spre gura Fluviului Indiga (care se varsă în Marea Barenţ). Potrivit aceluiaşi ordin, dat de comandantul forţelor maritime ale aşa-zisului „Guvern al Rusiei Nordice" al gărzilor albe, Rextin trebuia să încarce acolo peşte şi carne de ren şi să le transporte la Murmansk, împreună cu un număr de pasageri. De fapt, aceste alimente fuseseră pregătite de o organizaţie cooperatistă pentru regiunile bîntuite de foamete din nordul Rusiei. Generalul Miller, care se afla în fruntea amintitului „guvern" al gărzilor albe, a hotărît însă să le folosească pentru aprovizionarea trupelor sale, căci ajutorul acordat de aliaţii şi protectorii săi — intervenţioniştii străini — fusese sistat şi regimente întregi de soldaţi flămînzi treceau de partea gărzilor roşii.

SOLOVEI BUDIMIROVICI şi-a început epopeea în dimineaţa zilei de 22 ianuarie, bîntuită de viscol ; dispunea de o rezervă de cărbune pentru nouă zile şi transporta 84 persoane : 52 membri ai echipajului şi 32 pasageri. În noaptea de 25 ianuarie, navigînd în preajma gheţurilor, nava a depăşit Capul Kanin şi şi-a continuat drumul în direcţia sud-est, iar în următoarele cîteva zile a plutit în derivă printre banchize. Călătoria navei desfăşurîndu-se normal, căpitanul Rextin a putut comunica prin radio la Murmansk şi Arhanghelsk : „Cred că în două zile vom sosi la destinaţie". Dar o jumătate din rezerva de cărbune fusese deja consumată şi căpitanul a cerut, pentru orice eventualitate, să i se trimită un spărgător de gheaţă încărcat cu combustibil. Răspunsul primit a sunat încurajator ; în cazul unei situaţii critice i se va acorda ajutor, întrucît „succesul operaţiei este deosebit de important". Această primă aluzie la însemnătatea transportului avea să fie repetată ulterior într-o formă concretă : „Alimentele şi pasagerii trebuie să ajungă neapărat la Murmansk". Era vorba, firesţte, de pasagerii de la clasa I, printre care se aflau generalul N. I. Zveghinţev, un personaj important pentru albgardişti, ofiţerii superiori Argamakov şi Stiagov (lucrător al Serviciului de contraspionaj), Mihailov, şeful Secţiei de propagandă a „Guvernului Rusiei Nordice" şi alţi oameni de nădejde ai contrarevoluţiei.

În zorii zilei de 29 ianuarie, nava se afla foarte aproape de ţintă. Începuse să ocolească Promontoriul Sveatoi Nos, pentru a pătrunde în Golful Indiga, cînd s-a pomenit împresurată de enorme blocuri de gheaţă care pluteau în derivă, spre nord-est.

Înţelegînd gravitatea situaţiei, Rextin a început o febrilă corespondenţă prin radio cu ţărmul. Dar la cererile lui tot mai insistente de a primi ajutor nu s-a ales decît cu sfaturi de a economisi cărbunele şi cu promisiunea de a i se trimite un spărgător de gheaţă, care să-l elibereze din captivitate. Între timp, însă, voluminoasele banchize au continuat să tîrască nava spre nord-est. La 10 februarie, SOLOVEI se afla deja la 100 mile de Indiga, iar peste alte şase zile, trecînd pe lîngă Insula Vaigaci [vezi harta], prin Strîmtoarea Porţile Kara, a ajuns în apele Mării Kara.

În tot acest timp, căpitanul Rextin a făcut încercări disperate, dar infructuoase, de a scăpa din încercuirea de gheaţă. Pînă la urmă, cînd rezerva de cărbune a ajuns la numai 50 tone, el a fost nevoit să ordone stingerea focului. SOLOVEI BUDIMIROVICI s-a văzut la discreţia „sacului cu gheaţă", cum era denumită Marea Kara. În aceeaşi zi, la 16 februarie, s-au întîmplat două evenimente care au abătut, pentru un timp, atenţia pasagerilor de la trista lor situaţie. Primul a făcut să încolţească speranţa în inimile lor, căci contraamiralul Ivanov, comandantul forţelor maritime ale albilor, anunţa că : „Spărgătorul de gheaţă CANADA a plecat pentru a vă da ajutor ; vă vom informa zilnic despre deplasarea lui". Al doilea a produs nu mai puţină emoţie : soţia căpitanului, care se afla şi ea printre pasageri, a dat naştere unei fetiţe.

Au urmat zile de aşteptare şi dezamăgire. CANADA, abia ajunsă în Marea Albă, a fost rechemată la Arhanghelsk, împreună cu un alt spărgător de gheaţă, MININ, care o însoţise o bucată de drum. La 19 februarie, Miller şi statul său major s-au îmbarcat pe MININ şi au fugit în ascuns din Arhanghelsk.

Curînd după aceea, în istoria salvării navei SOLOVEI BUDIMIROVICI a început o etapă nouă, inaugurată prin radiograma trimisă lui V. I. Lenin de către N. N. Kuzmin, membru al Consiliului militar al Armatei 6 : „La 21 februarie ora 13 Regimentul 154 al Armatei Roşii, în pofida speranţelor burgheziei mondiale şi spre bucuria proletariatului din lumea întreagă, a intrat în oraşul Arhanghelsk".

Tîrît de gheţari, SOLOVEI a descris pe hartă curbe complicate (traseul în derivă e reprezentat prin linia continuă)

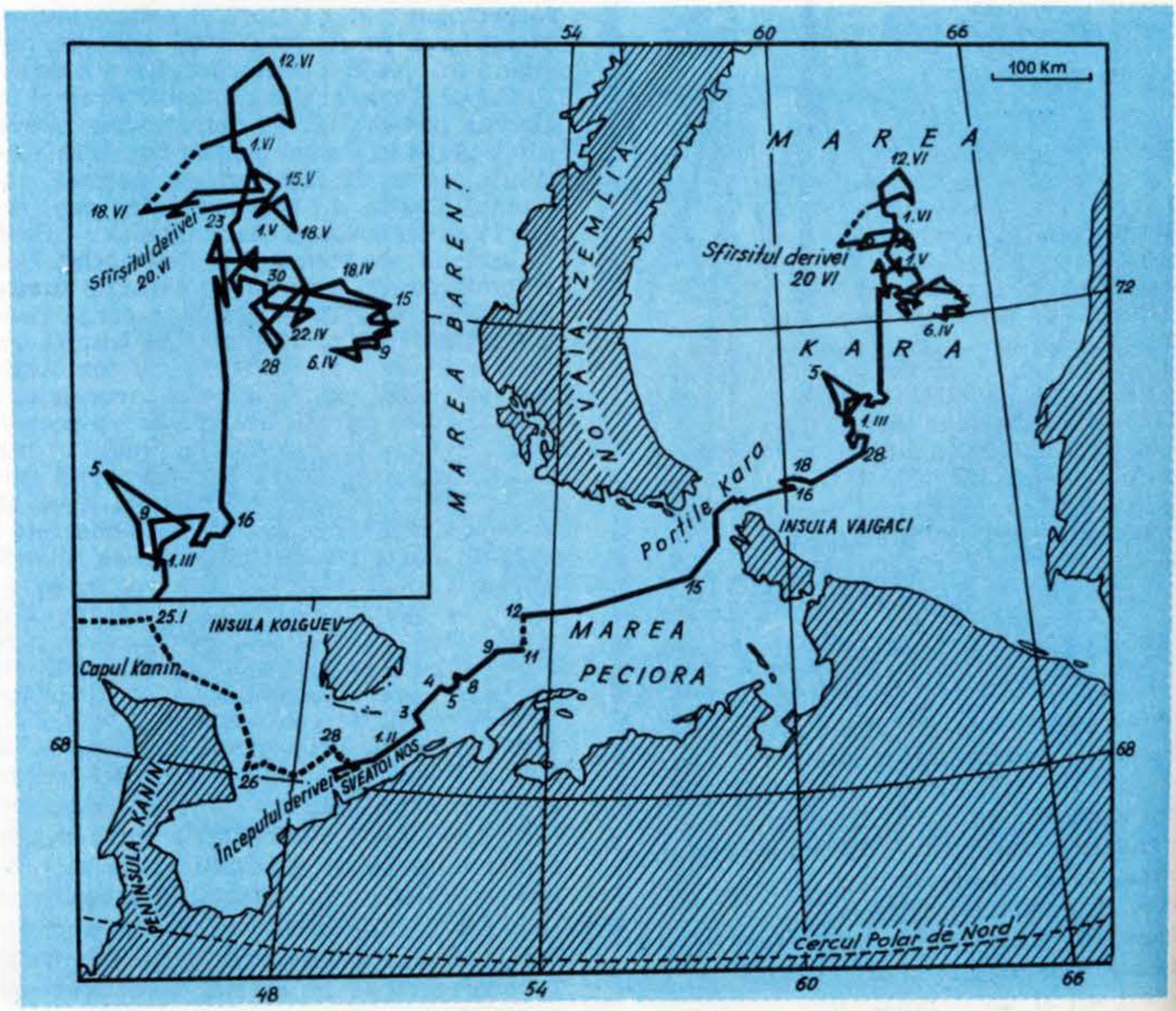

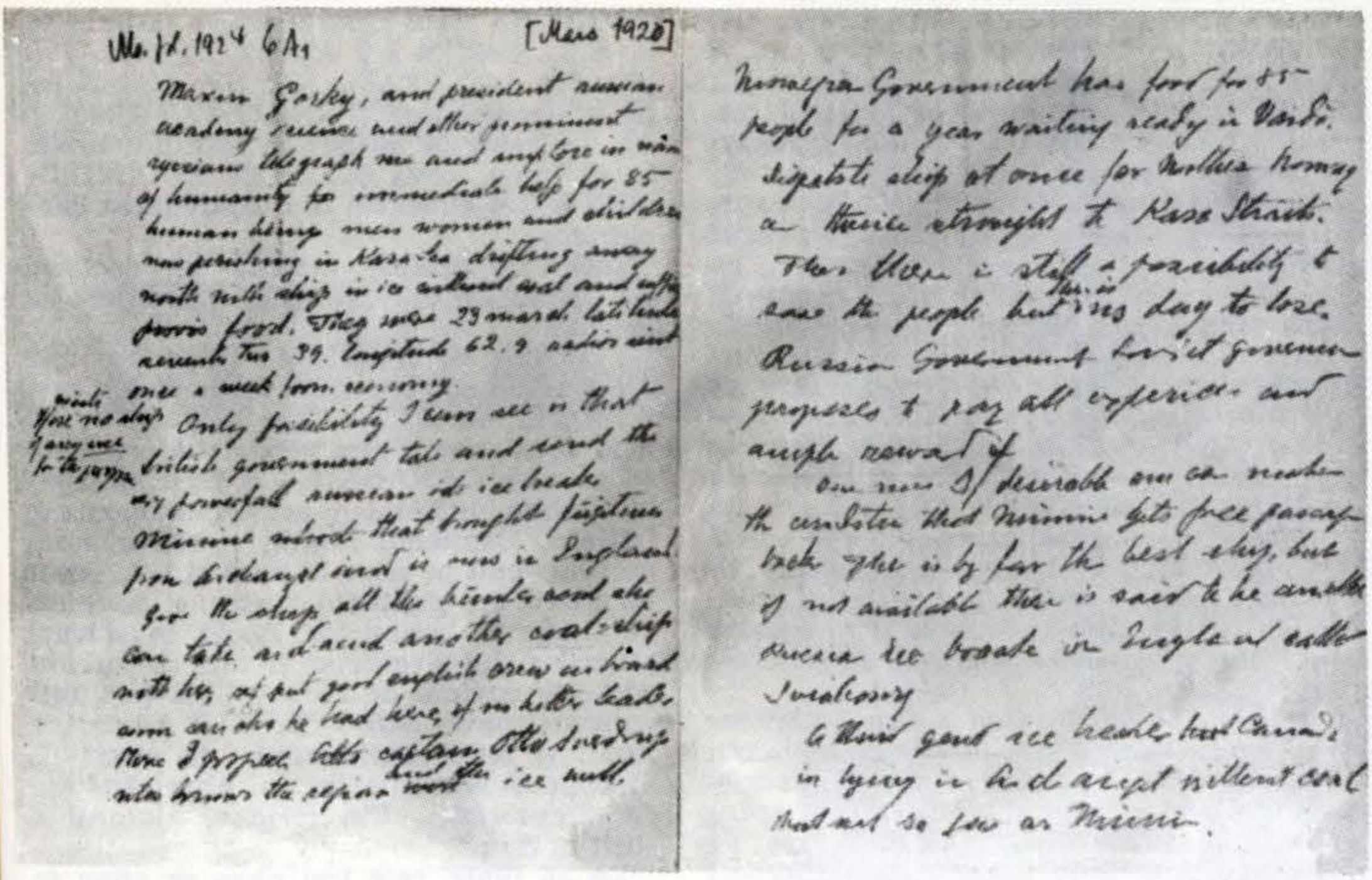

We. 1d. 1924 6A1 [March 1920]

Maxim Gorky, and president russian academy science and other prominent russian telegraph me and implore in name of humanity for immediate help for 85 human being men women and children now perishing in Kara Sea drifting away north with ship in ice without coal and effective food. They were 29 march. last latitude seventy two 39. Longitude 62. 9 which since one week form. ceremony.

Only possibility I can see in that british government take and send the ice breaker Minnine which bought Fridtjof Nansen now in England.

Can the ships all the friends and the can take coal and another coal-ship with her, at put good english crew on board can she be head here, if no better leader Name I propose Otto Sverdrup and the ice with.

Norwegian Government has fast for 85 people for a year waiting ready in Vardö. dispatch ship at once for Kolguev Norway a thence straight to Kara Strait.

Then there is still a possibility to save the people but it is last day to save.

Russian Government Soviet Government proposes to pay all expenses and ample reward if

One more desirable one can make the condition that Minnin gets free passage back she is by far the best ship, but if not available there is coal to be made ready ice breaker in England either Archangelsk

Or most good ice breaker but Canada in Norway in Kola largest pilot coal most act so far as Minnin.

Textul original al scrisorii adresate de Nansen guvernului britanic, în martie 1920

Salvarea navei pierdute printre gheţuri şi a oamenilor de la bordul ei a fost inclusă printre sarcinile de primă urgenţă ale Comitetului revoluţionar din Arhanghelsk. Spre ţărmul Mării Kara a fost trimisă o expediţie compusă din 100 sănii trase de 900 reni. În urma tratativelor dintre guvernul sovietic, Anglia şi Norvegia, aceasta din urmă a anunţat — la 10 martie — că pune la dispoziţia navei SOLOVEI 3 000 tone de cărbune, rugînd să fie precizate modalităţile de transport. Dar, din nou, ajutorul a întîrziat să vină.

SOLOVEI şi-a continuat deci înaintarea forţată spre nord, descriind pe hartă curbe încîlcite.

Exploratorul şi scriitorul

Prin amabilitatea directorului Asociaţiei Nansen şi a colaboratorilor Bibliotecii universitare din Oslo, am primit copiile a trei documente, din care rezultă că la acţiunea de salvare a navei SOLOVEI au contribuit substanţial Fridtjof Nansen şi Maxim Gorki. Primul document este o telegramă trimisă din Arhanghelsk, la 27 martie, şi adresată Stortingului (Parlamentului norvegian), cît şi unor exploratori şi oameni de ştiinţă ca F. Nansen, Otto Sverdrup, dr. L. L. Breitfus etc. Al doilea reprezintă un mesaj semnat de Karpinski, preşedintele Academiei de ştiinţe din Rusia, şi de Gorki, expediat la 29 martie lui F. Nansen. Un interes deosebit îl prezintă însă cel de-al treilea document, manuscrisul scrisorii lui Nansen adresată guvernului Marii Britanii — după cum rezultă din menţiunea făcută de arhivist — în luna martie 1920, imediat după primirea mesajului lui Karpinski şi Gorki. Iată textul acestui document :

„Maxim Gorki, preşedintele Academiei de ştiinţe din Rusia şi alţi oameni de seamă ruşi au telegrafiat şi implorat în numele umanităţii, să se acorde ajutor imediat pentru salvarea a 85 bărbaţi, femei şi copii care pier în Marea Kara, tîrîţi de gheţari spre nord, fără cărbuni şi cu foarte puţine alimente. La 23 martie ei se aflau la 72,39° latitudine şi 62,9° longitudine. Din economie au expediat radiograme doar o dată pe săptămînă. Aici nu avem nici o navă sau un alt mijloc pentru acest scop. Singura posibilitate pe care o întrevăd este ca guvernul englez să pună la dispoziţie şi să expedieze puternicul spărgător de gheaţă rus MININ, acaparat de fugarii din Arhanghelsk şi aflat în prezent în Anglia. Daţi acest spărgător, cărbune atît cît poate să încarce şi expediaţi cu el încă o navă încărcată cu cărbune, asiguraţi... (un cuvînt indescifrabil — N.B.) cu marinari englezi

la bord. Unele lucruri pot fi obținute aici. Dacă nu se va găsi un pilot mai bun, îl voi solicita pe căpitanul Otto Sverdrup, care cunoaște regiunea și condițiile de navigare printre ghețari. Guvernul norvegian alocă alimente pentru 85 oameni pe timp de un an, ele sînt stocate la Vardö. Expediați nava urgent spre nordul Norvegiei și apoi în Strîmtoarea Kara. Nu ne e îngăduit să pierdem nici o zi, atît timp cît mai avem posibilitatea să salvăm oamenii. Guvernul sovietic rus a promis să suporte toate cheltuielile și să recompenseze pe salvatori. Dacă... (cuvinte indescifrabile — N.B.) MININ va obține (din nou cuvinte indescifrabile — N.B.) Acest vapor este mult mai bun decît altele, dar dacă nu este posibil, se spune că în Anglia mai există un alt spărgător cu numele de SVEATOGOR. Cel de-al treilea spărgător de gheață, CANADA, este ancorat la Arhanghelsk fără cărbune dar nu este atît de puternic ca MININ".

Intervenția lui Nansen a fost hotărîtoare. După tratative îndelungate cu guvernul englez, acesta a pus la dispoziția celebrului explorator căpitanul Sverdrup spărgătorul de gheață SVEATOGOR. Echipat cu cele necesare — în urma unor demersuri ale Comisariatului Poporului pentru Afacerile Externe, care a primit un sprijin substanțial din partea guvernului norvegian — SVEATOGOR a ajuns în cele din urmă la Tromsö, cu un echipaj format din marinari norvegieni. Deși în acest port urma să încarce doar cărbune, nava a staționat acolo trei săptămîni încheiate, căci guvernul englez ceruse să fie asigurată pentru suma de 30 milioane coroane. Noi tratative, noi cheltuieli și o nouă întîrziere în ajutorarea celor de pe SOLOVEI.

La un ceas după miezul nopții

Ce se petrecea, în acest timp, pe nava aflată în derivă ? Situația era atît de alarmantă, iar moralul echipajului și pasagerilor atît de scăzut, încît la 2 mai pilotul Anufriev, timonierul Kernet, generalul Zveghințev și alți cîțiva membri ai echipajului s-au pregătit să plece pe jos, printre banchize, pentru a încerca să ajungă la țărm.

Tentativa lor s-a soldat fără pierderi de vieți omenești numai pentru că, întîmpinînd ghețari de netrecut, au fost nevoiți să facă cale întoarsă.

SVEATOGOR a pornit spre Marea Kara la 7 iunie. În aceeași zi a plecat din Arhanghelsk și spărgătorul de gheață INTERNAȚIONALA III (CANADA), reparat prin eforturile eroice ale marinarilor și muncitorilor de pe șantierele navale și expediat în ajutorul spărgătorului de gheață SVEATOGOR, în cazul cînd tentativa de salvare ar eșua. Soluția s-a dovedit bună. La un moment dat SVEATOGOR a fost prins între ghețuri uriașe și INTERNAȚIONALA III i-a venit în ajutor. În cele din urmă, la 19 iunie, nava SOLOVEI BUDIMIROVICI a fost eliberată din captivitatea banchizelor.

Iată cum descrie această zi doctorul L.L. Breitfus, comandantul expediției de salvare :

„19 iunie. O zi fericită ! După ora unu noaptea ne-am apropiat de bordul navei SOLOVEI, în uralele care răsunau de pe cele două vase. Peste vreo două ore a sosit și nava CANADA [...] E greu să redai în cuvinte amănuntele acestei emoționante întîlniri. Căpitanul Rextin și cîțiva pasageri au venit pe nava noastră și l-au rugat pe Sverdrup, căpitanul nostru, și pe mine, să urcăm la bordul lor. Acolo, în salonul ofițerilor, lui Sverdrup și mie ne-au fost adresate cuvinte de recunoștință [...]. Toți pasagerii navei SOLOVEI — 77 bărbați, 7 femei și fetița căpitanului, în vîrstă de aproape o jumătate de an, erau sănătoși, dar înfometați... Din fericire, ajutorul a sosit la timp".

La 26 iunie, cele trei nave se aflau în Golful Belușie, lîngă Insula Novaia Zemlia de Sud. Aici s-au despărțit. SVEATOGOR a plecat spre Anglia, de unde peste un an, prin stăruințele diplomaților sovietici, s-a înapoiat în apele patriei, sub pavilion sovietic. Navele SOLOVEI BUDIMIROVICI și INTERNAȚIONALA III s-au îndreptat spre Marea Albă.

La 3 iulie, un ziar din Arhanghelsk anunța următoarele : „Ieri, în jurul orei 13, nava SOLOVEI BUDIMIROVICI însoțită de spărgătorul de gheață INTERNAȚIONALA III, au acostat la cheiul Sobornaia. Celor sosiți li s-a făcut o primire triumfală. Navele de pe fluviu au fost împodobite cu steaguri și a avut loc o paradă a trupelor roșii. Echipajul și pasagerii sînt sănătoși și foarte bine dispuși. Generalul Zveghințev și alți ofițeri aflați pe SOLOVEI BUDIMIROVICI au fugit în Norvegia cu spărgătorul de gheață SVEATOGOR. Muncitorii și țăranii aflați pe nava SOLOVEI BUDIMIROVICI au sosit cu bine în Rusia Sovietică. Salutăm pe cei veniți !"

Cu aceasta a luat sfîrșit dramatica aventură a călătorilor de pe SOLOVEI, dar nu și peripețiile navei. Rebotezată MALÎGHIN, în cinstea exploratorului rus cu acest nume, ea a luat parte, în 1928, la căutarea expediției lui Nobile (care, se știe, se pierduse în Oceanul Înghețat de Nord), apoi și-a continuat existența printre ghețuri, fiind folosită ca navă de cercetări științifice. În 1940 și-a găsit sfîrșitul în apele Extremului Orient.

OPERAȚIA „TYPICAL“

F.W.D. DEAKIN

Un mic grup englez de recunoaştere, în frunte cu F.W.D.Deakin, este paraşutat, în mai 1943, de către Comandamentul forţelor britanice din Orientul Mijlociu, pe lîngă forţele de partizani iugoslave din Muntenegru. Împreună cu aceste forţe, al căror eroism le stîrneşte o sinceră admiraţie, englezii se străduiesc să iasă din încercuirea ocupanţilor hitlerişti. Publicăm în continuare fragmente din lucrarea lui Deakin, Meterezele muntelui.

Avioanele inamice, o adunătură pestriţă de DORNIER, HENSCHEL, STUKA şi aparate mai vechi, ne-au surprins în zori în poiana pădurii de mesteceni de sub vîrful Muntelui Ozren. În raiduri continue, efectuate la mică înălţime de-a lungul Văii Sutjeska, ele căutau să oprească trecerea celui de-al doilea grup al forţelor iugoslave, prins acum între rîul Piva şi rîul aflat imediat în spatele nostru. Dar ele depistaseră şi grupul nostru, printre copacii de pe culmile dealurilor ce înconjurau, la vest, fortificaţiile germane din satul Tjentiste.

„Cînd nu veţi mai auzi focurile de armă...“

Un joc sinistru era impus acelora dintre noi surprinşi pe culmi. Avioanele coborau în zbor razant, survolînd pădurea şi lăsînd în urmă, după fiecare trecere, un şanţ prelung săpat de bombe. Uneori piloţii aparatelor mai mici aruncau grenade direct din carlingă.

În timpul unui asemenea bombardament, abia am avut timpul să-i strig lui Stuart : „Adăposteşte-te ; gloanţe explozive !“ În timp ce bubuiturile se ţineau lanţ printre copaci, ne-am răspîndit în puţinul loc din jurul nostru : Bill Stuart şi un grup de ofiţeri într-o direcţie, Tito, comandantul batalionului său de escortă şi cu mine în alta.

În clipa în care ultima bombă a unui atac a explodat la cîţiva metri de noi, Tito, mai mulţi dintre oamenii săi şi cu mine ne-am pomenit zvîrliţi grămadă într-o groapă. Am ieşit de acolo şi am căutat alt adăpost, înaintea valului următor ; nu scăpasem, însă, nevătămaţi. Unul din comandanţii batalionului de escortă şi cîţiva dintre oamenii lui erau morţi ; Tito, rănit la umăr de o schijă, zăcea sub leşul cîinelui său alsacian, „Tigru“, care, în clipa exploziei, se aruncase peste stăpînul

său, iar eu am ieşit şchiopătînd, cu cizma stîngă smulsă de suflul exploziei şi cu o rană uşoară la picior.

Bill Stuart nu era nicăieri. Mi-am dat pe urmă seama că îşi căutase protecţia sub un copac, dar fusese ucis de schija unei bombe sau de un glonte. În sfîrşit, ofiţerii superiori şi conducerea batalionului au găsit un soi de cavernă, acoperită de stînci, unde a fost improvizat un post de comandă, în timp ce atacul aerian devenea tot mai intens.

Avioanele, păreau să se adune, ca păsările de pradă gata a se năpusti asupra victimei, iar răpăitul mitralierelor lor era însoţit de bubuitul artileriei şi al mortierelor germane de pe înălţimile învecinate.

Restul zilei l-am petrecut culcaţi la pămînt, nemişcaţi.

Deasupra poziţiei noastre atîrna o aglomerare de stînci, formînd un fel de streaşină, ce ne apăra de bombele şi grenadele aruncate din avioane. Amenajasem un parapet de piatră de-a lungul ieşindului pe care ne ghemuisem, în timp ce în dreptul nostru, pe un alt versant, o companie germană trăgea neîntrerupt. Îi urmăream din priviri pe nemţi cum se mişcau, ca nişte manechine vioaie, în uniformele lor spilcuite.

În amurg, patrule de partizani au traversat albia rîului şi au atacat aceste poziţii. Cîteva clipe mai tîrziu, am trecut şi noi; nu mai rămăseseră acolo decît leşurile morţilor inamici şi un stindard zdrenţuit al Diviziei **Der Teufel** („Diavolul").

Întunericul a adus răgaz şi linişte. Bill Stuart şi ceilalţi ucişi au fost îngropaţi. Peste o sută de morţi căzuseră printre copacii şi stîncile de aici. Aerul era umed.

În orele tîrzii ale aceleiaşi nopţi, am ajuns la linia frîntă pe care o desena încercuirea inamică. Coloana noastră fusese redusă la vreo treizeci de oameni, cu doi cercetaşi în frunte. Deodată, s-a deschis în faţa noastră o poiană, în care ardea un foc de tabără. Soldaţi germani se agitau în jurul flăcărilor.

Unul din cercetaşii noştri a doborît santinela şi noi ne-am strecurat fără zgomot, neobservaţi, printre mestecenii de la marginea poienii.

Acţiuni de sacrificiu ale unor ostaşi din Divizia 1 şi 2 izbutiseră să realizeze o mică spărtură în încercuire. S-a păstrat ultimul mesaj al unei companii: „Vom face tot ce ne stă în putinţă ca să-i oprim pe nemţi. Atît timp cît veţi auzi focurile armelor noastre, hitleriştii nu vor trece. Iar cînd nu le veţi mai auzi, să ştiţi că nici un comunist nu mai trăieşte."

Generalul Lüters se înşală

Înconjuraţi din toate părţile de tăcere, am început să înaintăm în şir indian printre posturile germanilor. Puţinii noştri cai rămaşi în viaţă erau acoperiţi cu crengi, iar zăbalele şi potcoavele le fuseseră învelite în cîrpe. Ordinea era severă şi nu se auzea nici un zgomot de-a lungul coloanei. Nemţii nu păreau să ne sesizeze prezenţa.

Noaptea fusese întotdeauna a noastră şi aşa era şi în clipa aceasta de tăcere profundă. Dar liniştea întunericului fusese obţinută dureros de scump. De o parte şi de alta a coloanei se aflau, pîndind în grupuri compacte, camarazi de-ai noştri; la primele luciri ale zorilor aveau să fie striviţi de duşman — şi o ştiau prea bine. La un moment dat, ajunsesem la numai două sute de metri de poziţiile germane. Atinsesem, ca şi inamicul, limita extremă a epuizării şi am trecut, în tăcere, dincolo de linia principală a încercuirii, de care depindea întreaga acţiune declanşată de inamic împotriva noastră. În spatele coloanei, breşa s-a închis, printr-o reacţie bruscă a germanilor; ultimii noştri apărători au fost măcelăriţi.

Trupele de avangardă ale Diviziilor 1 şi 2 erau stegarii victorioşi ai supravieţuirii noastre: sîrbi şi muntenegreni ale căror sălaşuri se aflau în mîini duşmane; oameni din munţii şi pădurile Bosniei şi de pe vechea frontieră militară a Croaţiei; dalmaţieni al căror sacrificiu, în satul Bare, acoperise traversarea rîului Sutjeska; herţegovini ale căror sate şi familii din marginea zonei de luptă erau expuse represaliilor exercitate de inamic.

În faţa noastră, pe şes, se întindeau cătune, sate, drumuri şi căi ferate, care duceau spre centre locuite.

Coloana comandamentului şi batalionul de escortă s-au adunat în primele ceasuri ale dimineţii printre tufişurile de pe marginea drumului dintre Foca şi Kalinovik, curăţat şi străbătut de patrule în ambele sensuri, pentru siguranţa noastră.

La punctul de trecere, trei tancuri uşoare germane fuseseră imobilizate şi distruse. Cu cîteva minute mai înainte, căzuseră victima unei întîmplări care stîrnise hazul, uşurîndu-ne puţin tensiunea. Un tînăr partizan care nu se supusese dispoziţiei generale a comandamentului de a îngropa sau distruge tot armamentul greu după trecerea Pivei, purtase cu el, în tot timpul bătăliei, o armă italiană antitanc capturată. Nu-l observase nimeni, în afară de cei din compania sa, care îl încurajaseră în această tăinuire. La trecerea patrulei germane de tancuri, se afla în şanţul drumului. El şi tovarăşii săi nu aveau decît trei proiectile antitanc. Toate însă

și-au lovit în plin țintele. Cînd am ieșit în drum, am fost martorii urmărilor avute de o lăudabilă indisciplină.

La 13 iunie, patrule de recunoaștere au ocupat drumul principal Foca-Kalinovik și două batalioane muntenegrene au ținut în șah mișcările inamice, asigurînd trecerea grosului efectivelor. În noaptea următoare, principalele efective ale armatei, împreună cu grupuri de răniți, au trecut cu bine spre nord.

În după-amiaza zilei de 16 iunie, Tito a dat unităților de avangardă ordinul să apere o mică porțiune a căii ferate, pe care două nopți mai tîrziu coloana noastră a traversat-o, în timp ce un tren german blindat bombarda gara de la Pale, deținută de trupele de partizani pentru a proteja trecerea noastră.

Marșul început pe cărările Durmitorului se încheiase. Fusese străpuns și sectorul care închidea calea spre Sarajevo, unde comandantul german al operațiunii aștepta, din oră în oră, știrea nimicirii principalelor forțe ale lui Tito. Abia trebuia însă făcut bilanțul pierderilor noastre. O divizie precum și cea mai mare parte a răniților fuseseră izolate, rămînînd prinse în încercuire, la est de Sutjeska. Vești despre soarta și spiritul de sacrificiu al luptătorilor au ajuns în Bosnia în săptămînile următoare, aduse de fugari răzleți și de mici grupuri epuizate, care s-au strecurat de acolo.

Informarea defectuoasă a germanilor în timpul luptelor a făcut comandamentul hitlerist să creadă că unitățile iugoslave care reușiseră să străpungă încercuirea, spre nord-vest, nu cuprindeau comandamentul lui Tito și nici principalele divizii de partizani. Germanii mai erau convinși că atît Tito cît și grosul forțelor sale se aflau prinși în capcana de la est de Sutjeska.

La 10 iunie, comandantul operațiunii **Schwarz,** generalul Lüters, a transmis următoarele Comandamentului Diviziei alpine germane din această zonă: „Forțe inamice puternice sînt reținute pe o porțiune de teren foarte strîmtă, în zona Sutjeska-Piva. Se consideră ca sigură prezența lui Tito printre ele. Este ultima fază a luptei, iar odată cu ea a sosit ceasul distrugerii complete a armatei lui Tito".

O încercare eroică

Forțele iugoslave, prinse în spatele nostru, între rîurile Sutjeska și Piva, erau mai ales trupe din Divizia 3, destinate protecției răniților din spitalul central.

Scurt răgaz între două lupte

Teritoriul dintre cele două rîuri era dominat de masivul muntos Vucevo. Aici răniții și unitățile combatante s-au adunat, pregătindu-se pentru o încercare disperată de a trece Sutjeska. Contactul cu Tito și cu Corpul 1 de armată era întrerupt, după un ultim mesaj primit la 11-12 iunie, prin care cei rămași în încercuire erau anunțați că nu li se putea trimite nici un ajutor. Fumul și flăcările ce se răspîndeau în satele înșirate pe podișul Pivei, de partea cealaltă a văii, vesteau prezența unor forțe inamice importante. Nu exista nici o șansă de a străpunge spre răsărit.

În fața efectivelor iugoslave, toată linia rîului Sutjeska fusese închisă ermetic de unități germane întărite și orice încercare de traversare ar fi fost respinsă printr-o sălbatică ripostă frontală. Divizia 3 avea mai puțin de două mii de oameni buni de luptă și era înconjurată de un adversar de douăzeci de ori mai numeros. Comandantul iugoslav, Sava Kovacevici, un erou muntenegrean parcă descins din vechile balade, s-a sfătuit cu comandanții săi în noaptea de 12 iunie. Nu avea de ales. Nu se putea realiza o conducere a acțiunii la nivel de divizie. Fiecare din cele trei brigăzi urma să lupte independent, împărțindu-se în formații cu proprii lor comandanți și comisari — repartizînd între ele și răniții ce puteau umbla — și să atace în mod independent pe nemții care îi așteptau în tranșee și puncte dinainte fortificate în pădurea din apropierea malului rîului, o poziție care domina atît înălțimile cît și valea.

Fiecare om în stare să poarte o pușcă a fost înarmat. Au fost tăiate și ultimele vite, distribuindu-se rațiile respective.

Coloanele de partizani au coborît spre malul drept al rîului Sutjeska. Primele grupe au trecut fără ca, dinspre pozițiile germane, să se tragă vreun foc. Inamicul aștepta să se sfîrșească mai întîi traversarea, ca apoi să treacă la acțiunea de nimicire.

Sava Kovacevici și-a condus muntenegrenii peste Sutjeska, fiecare grupă cu comandanții și comisarii în frunte. A început atacul asupra pozițiilor germane, amplasate între copacii fîșiei înguste de pădure. Oameni sleiți își urmau conducătorii din instinct, dar uneori lent, tîrîndu-și cu greu picioarele.

Pozițiile principale ale hitleriștilor erau situate pe înălțimea Krekovi, un punct cheie care trebuia ocupat cu orice preț, pentru a se putea cît de cît zmulge ina-

Aici, în Valea Sutjeska, s-au dat lupte grele

micului controlul asupra cîmpului de luptă. Kovacevici şi-a dat seama că trebuie să conducă personal atacul. Scoţînd revolverul, el a înaintat pe cărarea strîmtă, care urca pieptiş printre copaci şi, întorcîndu-se pentru a lansa strigătul de luptă „Înainte, proletari !", a grăbit pasul. Tranşeele germane se zăreau în faţă, la vreo douăzeci de metri depărtare.

Deodată, din interiorul unei cazemate s-a ridicat o siluetă. Era comandantul german. A înaintat, singur şi el, cu pistolul în mînă, către Kovacevici, ca într-un turnir feudal. Amîndoi au tras în aceeaşi fracţiune de secundă şi amîndoi s-au prăbuşit, morţi, la pămînt.

Ofiţeri ai partizanilor, aflaţi în urma lui, au acoperit în grabă trupul lui Kovacevici cu crengi, pentru a ascunde oamenilor moartea sa şi au năvălit la atac.

În următoarele trei zile, rămăşiţele Diviziei 3, împreună cu răniţii care supravieţuiseră, au rezistat în grupe izolate. Uneori au reuşit să nimicească posturi germane mai mici din pădure : lovind cu patul armei, căci nu mai aveau muniţii, rostogolind stînci, atacînd cu cuţitele, ei şi-au prelungit agonia. Dar germanii, măturînd sistematic terenul, i-au măcelărit în cele din urmă fără milă.

Vulturi, lupi şi hitlerişti

Cei grav răniţi fuseseră ascunşi încă mai înainte, la începutul lunii iunie, pe vremea cînd se hotărîse împărţirea grosului armatei în două formaţii, în peşterile şi văgăunile cheilor Pivei. Singura nădejde a acestor oameni era să rămînă ascunşi pînă ce se vor întoarce partizanii în regiune sau pînă ce vor fi găsiţi de ţărani care să-i ajute. Aproape tuturor grupelor mici li se lăsaseră cîteva arme şi muniţii ; cu grupele mai mari rămăsese un medic sau cel puţin cîteva infirmiere.

Un grup de cincizeci de răniţi ai spitalului de campanie central zăceau izolaţi, la vreo trei kilometri vest de podul peste Piva, distrus acum de genieştii celei de-a treia brigăzi din Sandjak, pentru a împiedica o nouă pătrundere a inamicului spre vest. Majoritatea îşi pierduseră picioarele şi mulţi n-aveau arme. Unul singur putea umbla şi era în stare să-şi folosească mîinile. Fusese însă orbit de un glonte.

Cîteva infirmiere rămăseseră lîngă răniţi, adunînd pentru hrană trifoi sălbatic şi urzici, coajă de mesteacăn şi rădăcini. Fetele aduceau zilnic apă de pe malul Pivei, dar într-o dimineaţă nu s-au mai întors. După două zile, foamea şi setea agravîndu-se, un soldat olog a plecat tîrîş de la grup şi a dat peste trupurile lor. Locul era prea stîncos şi nu s-au putut săpa gropi.

Un cal a fost zărit rătăcind de-a lungul Pivei şi a fost împuşcat cu singura armă pe care o aveau răniţii. Cadavrul a fost tîrît cu greu pînă pe deal şi împărţit. În următoarele zile, leşul în descompunere a atras ziua vulturi şi noaptea lupi. Răniţii încercau să-i gonească zvîrlind cu pietre.

După uciderea infirmierelor de către hitlerişti, a fost şi mai greu cu apa. Orbul, purtînd pe umeri pe unul din tovarăşii săi ologi, cobora zilnic la Piva, cu un burduf din piele de capră.

Zilele se scurgeau încet. Către sfîrşitul lunii iunie, după vreo două săptămîni, într-o dimineaţă, şi-a făcut apariţia o bandă de tîlhari, care i-a jefuit pe răniţi de corturi şi îmbrăcăminte, lăsîndu-i desculţi şi, pe mulţi, goi. În urma lor, după cîteva zile, şi-au făcut apariţia unităţi regulate hitleriste, patrule de recunoaştere, în misiune de exterminare. Una din ele s-a oprit în preajma grupului şi a încheiat, cu grenade şi cu focuri de mitraliere, încă una din „acţiunile de curăţire", cum erau denumite în rapoartele zilnice ale ocupanţilor. Răniţii care mai mişcau au fost ucişi cu paturile puştilor şi cu bîtele.

La o mică distanţă, scăpat din vedere, zăcea orbul. S-a ridicat în picioare în mod intenţionat. Nu s-a auzit cîteva clipe nici un zgomot în afară de scîrţîitul cizmelor groase ce se îndreptau spre el. Apoi a urmat o împuşcătură şi glontele unui pistol l-a nimerit în cap.

Patrula a plecat mai departe, socotind grupul complet nimicit.

În următoarele două zile, orbul a zăcut nemişcat. Cînd şi-a revenit, ploua şi, cum păsările nu ciripeau, şi-a zis că este noapte. Alţi trei grav răniţi au supravieţuit şi ei masacrului. Era ultima zi din luna iunie 1943

La jumătatea lui iulie, i-au găsit nişte ţărani. Numai orbul mai trăia şi a fost transportat într-un adăpost sigur, sub stîncile Durmitorului.

Un leagăn de copil într-o peşteră

Masacrul răniţilor era numai o parte dintr-un plan de nimicire mai amplu. Tactica de pînă atunci a ofensivei germane împotriva partizanilor vădise deficienţe grave. Forţele militare ale partizanilor iugoslavi rezistau în acţiuni aprige de întîrziere a înaintării inamicului, atrăgînd spre noi regiuni diviziile de urmărire ale germanilor şi ale aliaţilor lor. Apoi, cu timpul, partizanii se reinfiltrau în zona din care fuseseră izgoniţi, şi unde lăsaseră în urma lor elementele unei organizaţii politice şi militare.

Operaţia **Schwarz** eşuase. În timpul desfăşurării ei, efectele ofensivei anterioare ale Axei în Bosnia de Vest fuseseră înlăturate de Comandamentul iugoslav din Croaţia, care organizase infiltrarea de unităţi şi a unei conduceri politice şi militare înapoi în teritoriul unde se aflau forţe inamice masive. Trupele de partizani fuseseră întîmpinate cu căldură de populaţie, ale cărei legături cu luptătorii nu fuseseră întrerupte ; aceasta datorită şi unei structuri administrative locale secrete, care supravieţuise furtunii trecătoare.

Hitleriştii considerau că astfel de situaţii nu trebuiau să se mai repete. Ca atare, teritoriul altădată eliberat al Durmitorului şi regiunea de la poalele lui trebuiau prefăcute în praf şi scrum. Nu era de ajuns să se pricinuiască pierderi unităţilor militare ale partizanilor şi să se lovească în moralul lor : nu era suficient să li se măcelărească răniţii. Trebuiau vînaţi civilii — ucişi dacă rezistau şi intimidaţi dacă rămîneau pasivi. Aşezările trebuiau arse, turmele confiscate. Orice urmă de viaţă urma să fie ştearsă din munţi şi din teritoriul Durmitorului, cu excepţia cîtorva aşezări răzleţe ale unor familii aduse la ascultare prin teroare. Trebuia ca partizanii să nu mai poată reveni aci ca forţă organizată.

Rapoartele Diviziei 1 alpină germană exprimau această intenţie a comandamentului hitlerist. Un ordin special, emis la 3 iunie, glăsuia astfel : „Întreaga populaţie de pe raza diviziei putînd purta arme trebuie considerată comunistă şi tratată ca atare. Cei ce posedă arme vor fi împuşcaţi. Toate casele locuite de comunişti vor fi distruse". În **Jurnalul de război** al diviziei din 13 iunie stă scris : „Treizeci de civili ucişi în această seară. Două sute de case distruse. Altfel nimic nou."

Pe măsură ce grupuri de oameni înspăimîntaţi erau descoperite, unii dintre ei se întorceau la casele lor ; dar, după cum se exprima ofiţerul însărcinat cu informaţiile al Diviziei 1 alpine, „numai o mică parte a populaţiei doreşte pacea cu orice preţ".

Ororile au luat forme foarte variate. Într-o peşteră, vreo nouăzeci de bărbaţi, femei şi copii, se ascunseseră laolaltă. La un moment dat, o patrulă germană s-a apropiat pînă la vreo zece metri, fără să

Bariera încercuirii germane

descopere intrarea. În clipa aceea, un sugar a început să plîngă. Mama sa a încercat să-l liniştească. Plînsetele continuau însă, iar oamenii au fost cuprinşi de panică. O voce a şoptit că trebuie ucis copilul : resemnată, mama a întins pruncul. Nici în clipele acelea de groază, nimeni n-a avut însă puterea să comită fapta. Mama şi-a sugrumat ea însăşi copilul. Dar germanii au apărut la intrarea în peşteră. Au împuşcat pe cîţiva dintre cei vîrstnici şi au plecat mai departe.

De atunci, un leagăn de copil a fost lăsat în acea peşteră...

Dar înainte ca patrulele inamice să-şi fi terminat „acţiunea de curăţire", mici grupuri de luptători şi conducători locali s-au strecurat înapoi în ascunzătorile munţilor, spre tăcerea înălţimilor Pivei, între piscurile Manlici şi Volujak, ocupate acum de unităţi alpine germane.

Numărul precis al celor ucişi, răniţi sau morţi de tifos nu ne este cunoscut. Dar de pe cîmpul de luptă din Durmitor pînă la cărările ducînd la şoseaua spre Foca, de la Tara, trecînd peste Piva, dincolo de Valea Sutjeskăi, pînă la frontiera de nord-vest a teritoriului acţiunii **Schwarz**, nemţii au numărat cu precizie 5 697 partizani morţi.

Puţini cădeau prizonieri ; cei mai mulţi erau împuşcaţi : Divizia 1 alpină a executat 411 din 498.

În regiunea Durmitor au fost ucişi 1 437 civili : 1 100 în satele de pe podişul de deasupra cheilor Pivei. Cincizeci de sate au fost arse.

Descins din Cervantes

Trecerea căii ferate a marcat o piatră de hotar în soarta noastră. Trupele îşi croiseră un coridor prin încercuirea inamică, care s-a închis după noi.

Cu cîteva ore mai înainte, coloana comandamentului suprem fusese împărţită în grupe mici. Tito şi colaboratorii săi apropiaţi, împreună cu batalionul e escortă şi cu noi, englezii, înaintam într-un singur grup, făcînd popasuri scurte, în colibe părăsite ce se iveau cînd şi cînd în drumul nostru. Coloanele germane, invizibile, dar semnalîndu-şi prezenţa prin sporadice focuri de armă şi raidurile avioanelor de recunoaştere, ne urmăreau. Cartierul lor general, de la Sarajevo, se afla la vreo 30 kilometri spre vest.

Scurta noastră bună dispoziţie dispăruse. Nesiguranţa ne apăsa, eram sleiţi de foame şi de izolare. Lipsit de veşti despre soarta celor rămaşi în urmă, comandamentul, redus la un pumn de oameni, nu puteau evalua pierderile pricinuite de bătălie. Grosul trupelor noastre, din partea nordică a sectorului de luptă, a trecut calea ferată în noaptea de 18 iunie. În seara următoare, ne-am oprit într-o casă pustie, din satul Bogovici.

Tăcerea acestui loc pustiu a fost ruptă de un curier care a dat buzna în încăpere. A raportat în grabă că întregul convoi care ducea arhivele comandamentului şi cele de partid, precum şi aparatul de radioemisie al grupului britanic, convoi unde se aflau şi unii membri din conducere (nu se ştia care anume) a căzut într-o ambuscadă, în spatele nostru.

Tito şi-a cuprins capul între mîini şi l-a rezemat de masă. Nimeni nu mişca şi nu vorbea. Deodată, însă, zgomote surde, punctate de tropăituri de copite, au întrerupt tăcerea noastră, care şedeam împietriţi în jurul mesei.

Ne-am înghesuit în prag, cercetînd din priviri întunericul uliţei satului, şi un straniu alai ni s-a înfăţişat într-o înşiruire dezordonată : o escortă epuizată, încadrînd o coloană de dobitoace ce abia se mai ţineau pe picioare. În centru, o siluetă firavă, cocoţată pe un cal. Răsărind din întunericul înconjurător, se zărea o faţă încadrată de o bonetă ascuţită de arcaş medieval şi de o barbă sfidătoare, a cărei albeaţă strălucea ca un far.

Efectul acestei apariţii a fost uluitor. Emoţionaţi, membrii comandamentului au început să strige cuvinte de bun venit : Tito a alergat în întîmpinarea noilor veniţi şi l-a îmbrăţişat pe bătrîn, care a coborît cu agilitate de pe cal. Rămăsesem de o parte, nedumerit şi neînţelegînd substratul scenei, pînă cînd o observaţie, şoptită lîngă mine, mi-a relevat identitatea călăreţului. Era Vladimir Nazor, unul din cei mai de seamă poeţi ai Croaţiei, care îşi părăsise locuinţa confortabilă din Zagreb şi luase drumul pădurii, alăturîndu-se partizanilor.

Părea descins direct din lumea lui Cervantes. În spatele calului său slăbănog, o vacă recalcitrantă era legată cu o funie. Constituia, precum ne-a declarat vesel Nazor, rezerva lui mobilă de lapte. Calul era ţinut de funie de un Sancho Panza, slujitorul lui credincios, pe nume Mario — un prizonier italian. Îşi însoţise

(Continuare în p. 83)

MUZEUL ŢĂRII CRIŞURILOR la un veac de la înfiinţare

VIOREL FAUR

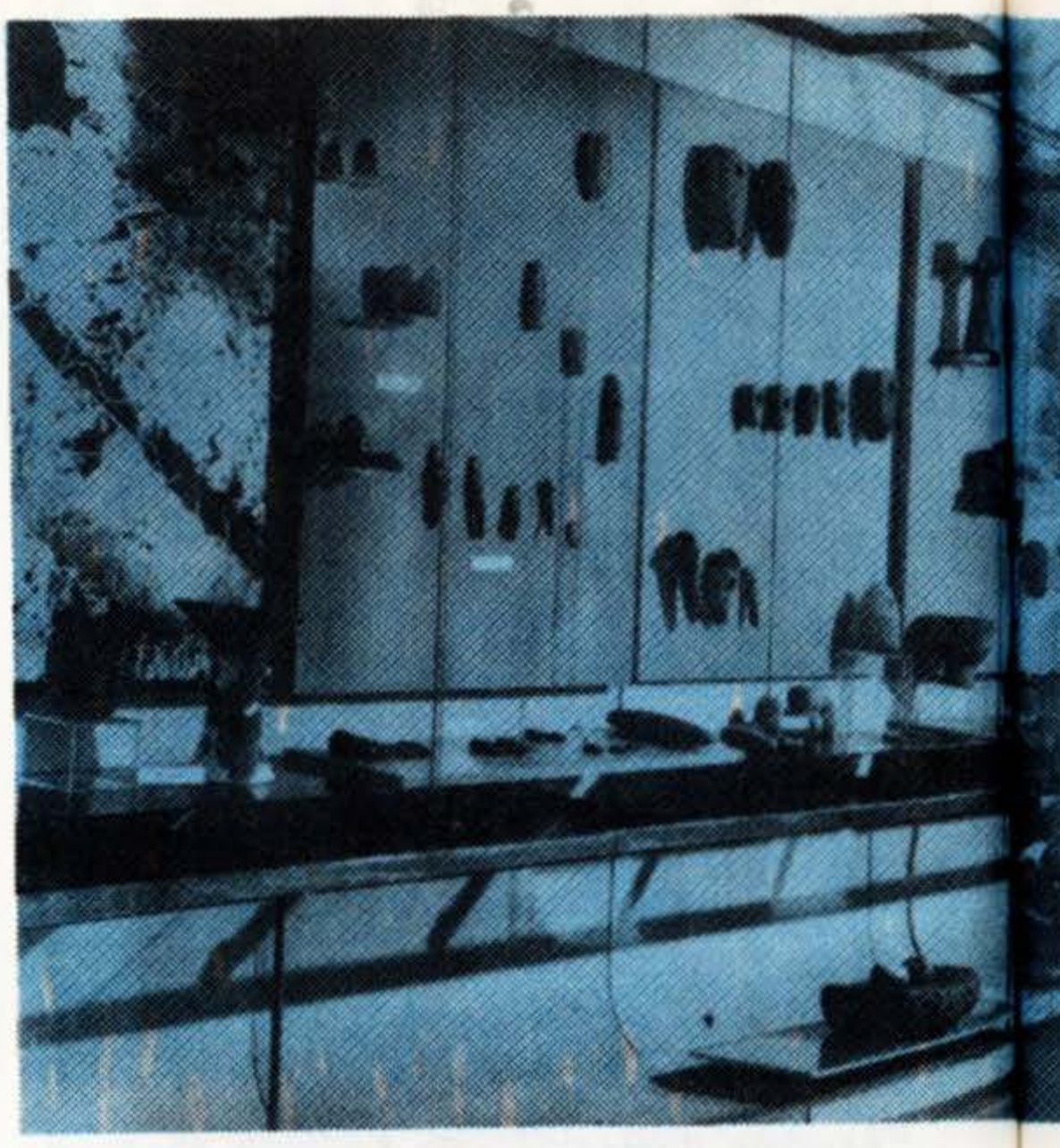

Aspect din sala de istorie

Cu o sută de ani în urmă, lua fiinţă la Oradea o Societate de arheologie şi istorie care îşi propunea, între altele, închegarea unei colecţii menită să fie expusă, ulterior, într-un edificiu muzeal. Cel dintîi obiect, provenit dintr-o donaţie, a fost consemnat în registrul de evidenţă la 28 august 1872, dată acceptată ca reper în aniversarea unui veac de existenţă a Muzeului Ţării Crişurilor din Oradea. Colecţia a sporit repede şi, chiar în 1873, a fost posibilă organizarea unei expoziţii temporare.

De-a lungul anilor, prin donaţii, achiziţionări, ca şi prin săpăturile întreprinse de membrii Societăţii de arheologie şi istorie — în rîndul cărora s-a aflat şi Iosif Vulcan, — colecţia s-a mărit necesitînd un edificiu propriu. Acesta a fost terminat în 1895. În 1910, clădirii i s-au adăugat două noi săli pentru expunerea obiectelor de etnografie.

După primul război mondial, muzeul a fost reorganizat şi completat, în special cu exponate etnografice româneşti.

În anul 1948, s-a procedat la restructurarea fondului expoziţional în lumina concepţiei ştiinţifice a materialismului istoric iar în 1971, prin transferarea colecţiilor într-un vechi palat în stil baroc, Muzeul Ţării Crişurilor a devenit un autentic complex, constituit din trei expoziţii — de istorie, artă şi etnografie.

Parterul palatului — el însuşi un monument istoric şi de artă — găzduieşte expoziţia de istorie. Ea relevă cronologic procesul dezvoltării populaţiei locale pe fondul general al istoriei poporului nostru. Printre obiectele expuse se remarcă un bogat inventar dacic — de la tezaure monetare pînă la piese de artă şi ceramică, — majoritatea descoperite în zona celor trei Crişuri. Deosebit de interesante sînt şi medalioanele de la Sălacea, care atestă legăturile cu Bizanţul. În rîndul exponatelor de valoare se află: harta reprezentînd cursul Dunării de la izvoare pînă la vărsare (Paris, 1693), bula papală de investire a umanistului Nicolae Olahus cu titlul de arhiepiscop, diploma de înnobilare a românilor Daniel Muntiul şi Petru Oprea, registrul cu honvezii bihoreni de la 1848 etc. Mai sînt expuse numeroase documente originale care conţin informaţii despre luptele duse de-a lungul secolelor de muncitori şi ţărani şi despre acţiunile clasei muncitoare, în frunte cu comuniştii, în perioada dintre cele două războaie mondiale.

Splendida arhitectură românească a primului etaj al palatului contribuie la punerea în valoare a operelor de artă plastică prezente în muzeu.

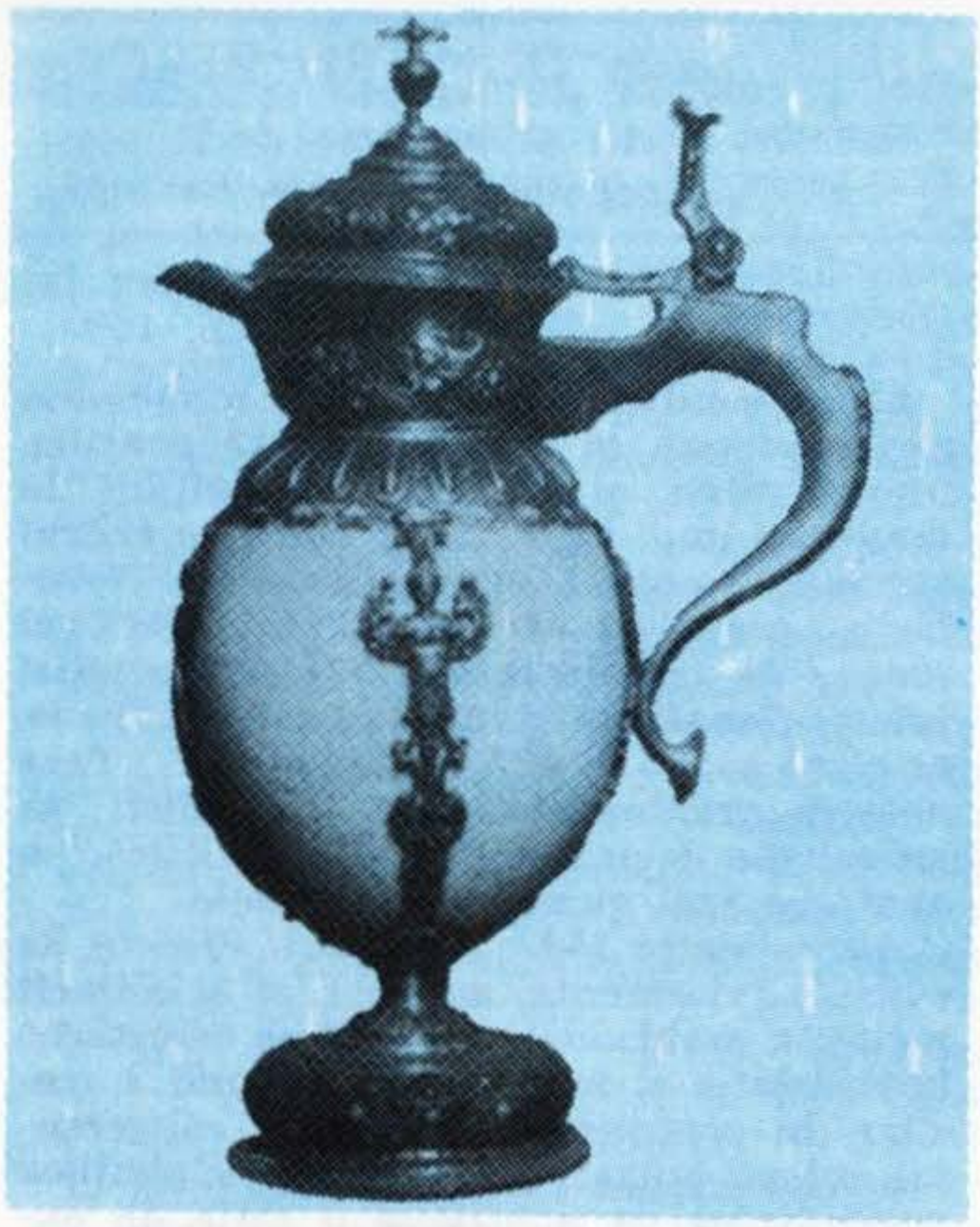

Cupă dintr-o scoică Nautilus, cu suport de argint (sec. XVII)

Cupă din ou de struț, ferecată în argint (sec. XVII)

Notabilă este și expoziția de etnografie și artă populară bihoreană, caracterizată prin respectul față de autenticitate, ca și prin alegerea celor mai semnificative piese ce reprezintă zona Țării Crișurilor.

OPERAȚIA „TYPICAL"

(Urmare din p. 81)

stăpînul în lungul marș din anul precedent, din Croația pînă în Muntenegru și, acum, în odiseea bătăliei din munți.

Convoiul sosise cu arhivele și cu aparatul nostru de emisie. Ambuscada dăduse greș. Deznădejdea noastră s-a topit tot atît de repede precum ne copleșise [...]

În îndelungata tradiție a războiului dintre muntenegreni și turci, noțiunea de frăție între luptători, ca și chemarea la sacrificiul suprem în apărarea răniților, erau adînc înrădăcinate în spiritul național. Din cauza aceasta, de la început, inamicul a dus o politică deliberată de exterminare a răniților și bolnavilor, ca armă eficace de subminare a moralului de luptă al răsculaților, căutînd să lovească în ce aveau mai scump. În buletinele zilnice ale unităților germane și italiene, uciderea răniților era raportată ca un succes militar.

Luptele de partizani erau, prin natura lor, dependente de mobilitatea și de capacitatea răsculaților de a se ascunde, iar acestea, la rîndul lor, determinau — în privința îngrijirii răniților — forma și natura organizației sanitare a mișcării. Nu exista un front stabil și nici un spate al frontului, unde să se poată instala baze spitalicești. „Teritorii libere" erau create și organizate temporar, dar necesitățile militare, deplasări bruște și, adesea, marșuri lungi, impuneau o structură medicală specială, corespunzătoare, pentru a se putea îngriji și apăra răniții.

Oriunde se formau unități regionale de partizani, se creau și mici spitale de campanie, iar răniții erau dispersați în ele, în locuri greu accesibile. În Muntenegru, primul centru a fost organizat în hotelul turistic de la Zablijak, pe malul Lacului Negru, la poalele Durmitorului. În februarie 1942, membrii corpului medical respectiv s-au alăturat comandamentului suprem la Foca, în Bosnia.

În pădurile Sloveniei au fost constituite, cu multă pricepere, tabere medicale ascunse în poiene, departe de drumuri și poteci. La jumătatea anului 1942, a fost creat un spital model, la Kocevski Rog, unde s-au perindat și au fost îngrijiți pe toată durata războiului, zece mii de răniți și bolnavi. Inamicul nu l-a descoperit niciodată.

(Urmare în numărul viitor)

LA PRIMUL CONGRES INTERNAȚIONAL DE TRACOLOGIE

Prof. dr. docent DUMITRU BERCIU
membru titular al Academiei de Științe Sociale și Politice

270 oameni de știință din numeroase țări europene, la care se adaugă Brazilia, Mexic, Siria și S.U.A., s-au întîlnit la începutul lunii iulie a.c. la Sofia, în cadrul primului Congres internațional de tracologie, organizat de Comitetul național bulgar de tracologie sub egida Asociației internaționale de studii sud-est europene, al cărui sediu se află la București. Țara noastră, reprezentată de specialiști în arheologie, istorie veche și lingvistică, a avut cea mai numeroasă delegație.

Aproximativ 150 comunicări, urmate de discuții interesante, au abordat și adîncit multiple probleme, care privesc cercetarea îndepărtatei și impresionantei lumi a tracilor. În completarea lucrărilor congresului, colegii bulgari au oferit participanților posibilitatea de a viziona o serie de expoziții ce au relevat orientarea istoriografiei actuale bulgare, precum și spiritul de colaborare al oamenilor de știință din aceste părți ale Europei, ca și din alte zone ale lumii. Impresionantă a fost, de exemplu, expoziția de artă tracică organizată la Sofia, îndeosebi cu piese din aur și argint din zona de la sud de Balcani, piese ce se remarcă prin finețea lucrului și eleganța decorațiunii, ilustrare a influențelor persane și grecești. În schimb, exponatele din tezaurele descoperite în

Bulgaria de la nord de Balcani certifică concluziile despre aria artei pe care noi am numit-o traco-getică și care nu sfărîmă unitatea mare, generală, a artei tracice, considerată în totalitatea ei.

Desigur, au existat încercări, fără temeiuri științifice însă, mai ales în trecut, de a se atribui sciților tot ceea ce creaseră de fapt neamurile tracice mai original în domeniul artei de stil animalier, zoomorf. Așa cum există, în prezent, pericolul ca unii cercetători ai artei tracice să fie tentați de a exagera de data aceasta rolul perșilor, atît în formarea artei tracice, cît și în aceea a statului odrizilor.

Din dezbaterile congresului, ca și din exponatele văzute, s-a desprins, cu toată claritatea și semnificația ei istorică, concluzia că, de o parte și de alta a Dunării, a existat o puternică unitate de cultură materială și spirituală traco-getică, înainte de întinderea stăpînirii romane pînă la Dunăre.

Străvechea vatră din Carpați și de la Dunăre

În comunicările delegaților români s-a subliniat și documentat, pe temeiul ultimelor descoperiri arheologice, caracterul autohton al lumii tracice, în vatra străveche tracică din Carpați și de la Dunăre și rolul jucat de prototracii epocii bronzului carpato-dunărean în cristalizarea definitivă a ramurii sud-tracice. Rezultatele recente ale cercetărilor arheologice românești, prezentate în comunicări, s-au înscris ca o contribuție însemnată și la lămurirea genezei culturii primei epoci a fierului în Bulgaria, ca și la elucidarea unor aspecte privind prezența tracilor în Asia Mică — la Troia, de pildă.

Din intervențiile și comunicările delegației noastre s-a văzut că preocupările privind lumea tracică au în România o vechime de un secol, începînd cu Bogdan Petriceicu-Hasdeu, care a formulat concepția stratului și substratului în procesul formării unui popor și a unei limbi. Chiar și mai înainte, unii dintre cărturarii noștri, ca revoluționarul de la 1848 Cezar Bolliac, descoperitorul așezării getice de la Zimnicea, atrăseseră atenția asupra necesității de a cunoaște cultura dacilor, alături de aceea a romanilor, de a adînci componenta traco-geto-dacă din substratul ancestral — cum îl numea N. Iorga — al poporului român.

Comunicările arheologilor, istoricilor, lingviștilor și antropologilor bulgari au pornit de la părerea că procesul indoeuropenizării ar fi început încă din epoca neolitică, și deci încă de pe atunci s-ar fi pus baza neamurilor tracice. O asemenea concepție a fost susținută — acum, ca și mai de mult — de către acad. Vladimir Georgiev.

Arheologii români au pornit de la concepția că despre prototraci și indoeuropeni se poate vorbi din epoca bronzului, cu care cele două epoci ale fierului au o continuitate perfectă. Dealtfel, arheologii din R. S. Cehoslovacă și dintr-o serie de țări occidentale au mers pe aceeași linie științifică. Amintim aici părerea colegilor Dušek de la Nitra și a lui J. Neustupný de la Praga, ambii relevînd rolul activ jucat de traci și daci în Carpați și în Slovacia.

Merită menționată și remarca făcută de Vladimir Milojčić, profesor la Universitatea de la Heidelberg, ca și de alți participanți la congres, că cercetările recente din România contribuie în mod substanțial la lămurirea problemelor de preistorie și protoistorie ale Balcanilor și uneori chiar ale regiunilor de vest ale Asiei Mici. Referirile vizau îndeosebi contribuția românească la elucidarea trecerii de la epoca bronzului la prima epocă a fierului și la problemele acesteia. În documentarea adusă de școala arheologică românească și în dezbaterile ce au avut loc s-a evidențiat clar concepția despre continuitatea etno-culturală tracică în regiunea carpato-danubiano-balcanică, renunțîndu-se definitiv la vechea concepție a trecerii bruște, „catastrofale", de la o epocă la alta.

O serie de comunicări au dezbătut probleme ale dăinuirii culturii tracilor în timpul stăpînirii romane, cît și ale civilizației provincial-romane sud-dunărene și traco-romane. Pentru teritoriul Dobrogei, o comunicare a unui cercetător român a avut meritul de a urmări procesul romanizării din provincia dintre Dunăre și mare, cît și continuitatea getică și geto-romană. Nu s-a pierdut din vedere nici procesul de elenizare a zonelor tracilor sudici. Legăturile tracilor cu diferite popoare ale antichității ca, de exemplu, relațiile statului odrizilor cu Atena ca și acelea ale comunităților pre și protoistorice tracice cu lumea italică, s-au bucurat, de asemenea, de atenția congresiștilor. În această privință este de reținut comunicarea profesorului Silvio Ferri (Pisa), care a stăruit asupra prezenței unor străvechi elemente tracice în Italia.

Substrat comun — caractere comune

Problemele fundamentale puse în discuție s-au dezbătut în trei secții : 1) secția de arheologie și artă tracică : 2) secția de istorie și istoria civilizației tracice, și 3) secția de lingvistică. În unele dintre

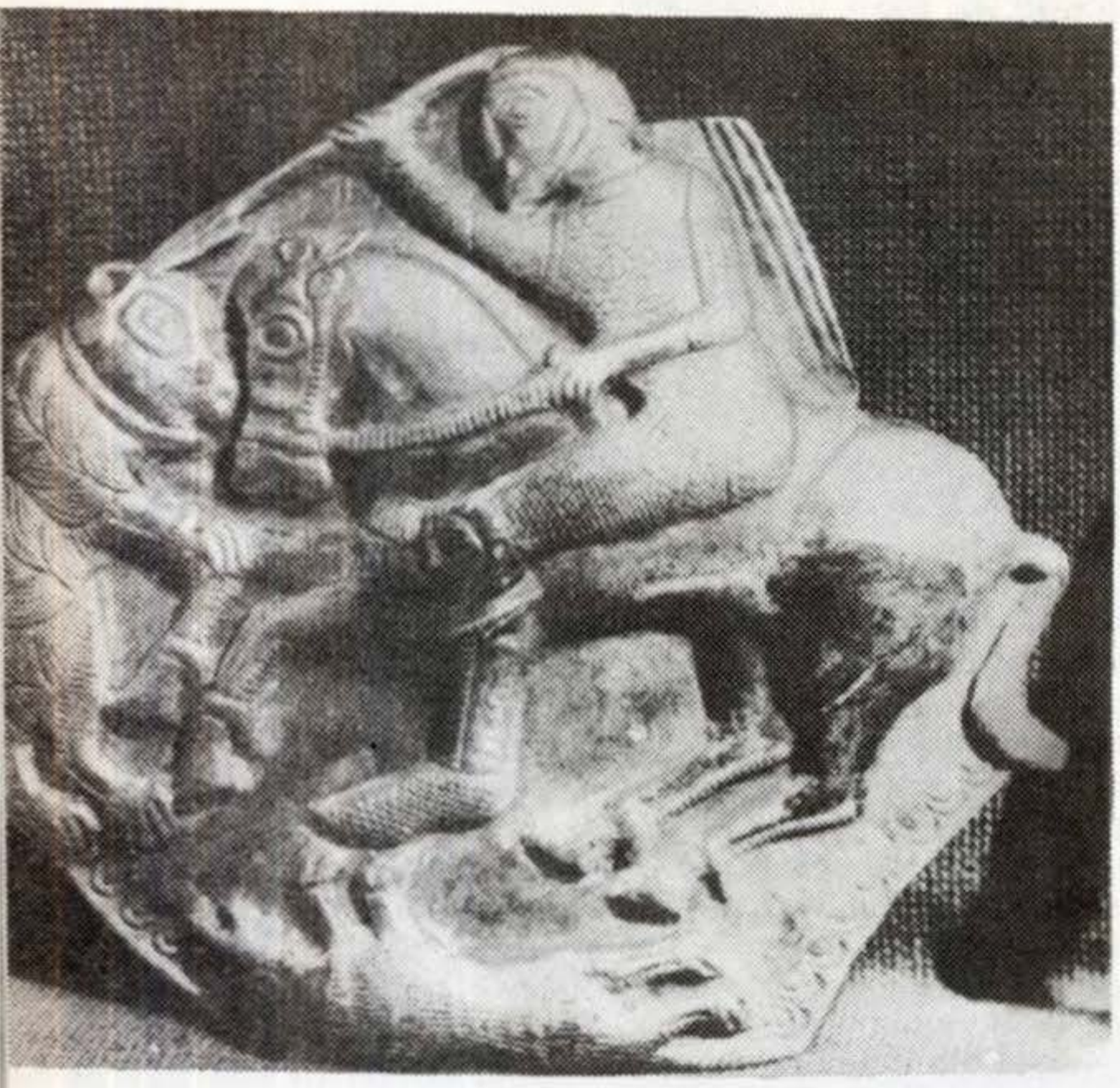

Piesă de harnașament înfățișînd o scenă de vînătoare, din prima jumătate a sec. IV î.e.n., descoperită la Letnița (Bulgaria de Nord)

In p. 84 : *cnemidă de argint cu dungi de aur, descoperită într-un mormînt traco-getic din sec. IV î.e.n., la Vrața (Bulgaria de Nord)*

aceste secții au fost abordate și probleme de numismatică, antropologie și de istorie a medicinei la traci.

În secția istorie, discutîndu-se valoarea izvoarelor scrise ale autorilor antici, profesorul A. Daskalakis (Grecia) a arătat importanța acestor izvoare pentru istoria geto-dacilor. Au fost prezentate și comunicări privind istoria tracilor, a culturii lor, a artei și a dezvoltării social-economice pînă în sec. VI e.n., cînd au pătruns slavii la sud de Dunăre. S-a avut în vedere deopotrivă persistența unor elemente ale moștenirii străvechi tracice în creațiile populare ale popoarelor din Balcani.

Nici în domeniul lingvistic nu au fost neglijate problemele fundamentale ale tracologiei. La secția de lingvistică au fost ținute comunicări și s-au purtat interesante discuții asupra caracterului limbii tracice, a locului ce-l ocupă în cadrul limbilor indoeuropene, a legăturilor ei cu alte limbi, asupra substratului tracic al poporului român, substrat comun și celorlalte popoare din sud-estul european. S-au amintit de către participanții români cuvintele lui N. Iorga privind această „comunitate milenară", cum o numea el, care a dus, fără îndoială, la anumite caractere comune în modul de viață și în istoria popoarelor din aceste părți ale Europei. Lingviștii români și străini au arătat importanța toponimiei, hidronimiei și onomasticii pentru cunoașterea limbii tracice, cît și a elementelor lexicale traco-dacice.

Considerăm util a reține o preocupare a istoricilor și arheologilor bulgari privind perioada stăpînirii romane la sud de Dunăre, și anume aceea de a studia rolul tracilor în formarea și răspîndirea artei provincial-romane pe teritoriul locuit de ei. De aici se desprinde sarcina — de primă urgență, aș putea spune —, ca cercetătorii noștri să-și concentreze eforturile în studierea particularităților artei provincial-romane din Dacia și rolul populației băștinașe în geneza unor asemenea trăsături. Prin concluziile ce se vor desprinde dintr-un asemenea studiu se va adînci și cunoașterea problemei continuității după 106 e.n.

Viitoarea reuniune — la București

Rezultatele obținute în cursul lucrărilor primului Congres internațional de tracologie au fost, fără îndoială, deosebit de importante, ele fiind apreciate ca atare de toți participanții. În primul rînd s-a putut face un bilanț al cercetărilor de tracologie în Bulgaria, în România și în celelalte țări din Balcani obținute în

ultimii 20-25 ani. În al doilea rînd s-a constatat o preocupare generală, pe plan internaţional, faţă de istoria şi cultura tracică. Pe de altă parte s-a concretizat — de data aceasta mai limpede — concepţia însăşi despre ce înseamnă tracologie, cît şi îndatoririle în acest domeniu pentru specialiştii în diverse discipline. De aici necesitatea de colaborare strînsă între istorici, arheologi, lingvişti, numismaţi, antropologi, etnografi, istorici de artă etc. Tracologia este, de fapt, ca şi etruscologia, o ştiinţă cu un caracter interdisciplinar, făcînd parte însă din sistemul ştiinţelor istorice.

Pentru al doilea Congres internaţional de tracologie care se va ţine în Bucureşti, va trebui să pornim chiar de pe acum la elaborarea unei tematici ştiinţifice, la înlăturarea unor lacune ce stăruie încă în cercetarea istoriei noastre naţionale şi la publicarea neîntîrziată a documentării (dealtfel excepţional de bogată, dar rămasă, în multe privinţe, în manuscrise ce îngălbenesc an de an !).

Se cer lucrări de sinteză, dar şi de amănunt, care să lămurească probleme pe care le considerăm esenţiale, ca de exemplu originea şi vatra multimilenară a tracilor în Carpaţi, despre care s-a vorbit la Sofia puţin, cu excepţia unor delegaţi ai ţării noastre. Concepţia aceasta a trezit la arheologii străini un interes deosebit, manifestat şi în aprecierile pozitive pe care le-au avut faţă de **Magazin istoric,** nr. 7/1972. Difuzat tuturor participanţilor prin Comitetul de organizare al colegilor noştri bulgari, numărul respectiv conţinea o atare concepţie a istoriografiei româneşti.

Alte probleme importante sînt: rolul tracilor în crearea şi dezvoltarea unei civilizaţii superioare în Europa Sud-Estică ; locul şi rolul geto-dacilor, **ca traci,** în cadrul lumii tracice şi antice ; procesul romanizării şi substratul multimilenar traco-geto-dac în geneza şi continuitatea civilizaţiei daco-romane.

Trebuie reţinută ideea că problemele de tracologie în ştiinţa românească se extind la întregul teritoriu al ţării noastre, avînd drept obiect atît perioada daco-romană a etnogenezei poporului român cît şi dăinuirea substratului tracic, pînă în zilele noastre.

Dacă problema continuităţii nu mai constituie o preocupare a arheologilor şi a istoricilor — considerată ca rezolvată în sens pozitiv — aceea a vetrei străvechi a tracilor nu s-a discutat la primul Congres de tracologie, după cum nu s-a dezbătut suficient nici problema locului, rolului şi a răspîndirii ramurii nordice a tracilor. Aceasta rămîne o sarcină a viitorului congres, care se va ţine la Bucureşti, în 1976.

Sculpturi de pe un vas de aur din sec. IV i.e.n., descoperit la Vraţa

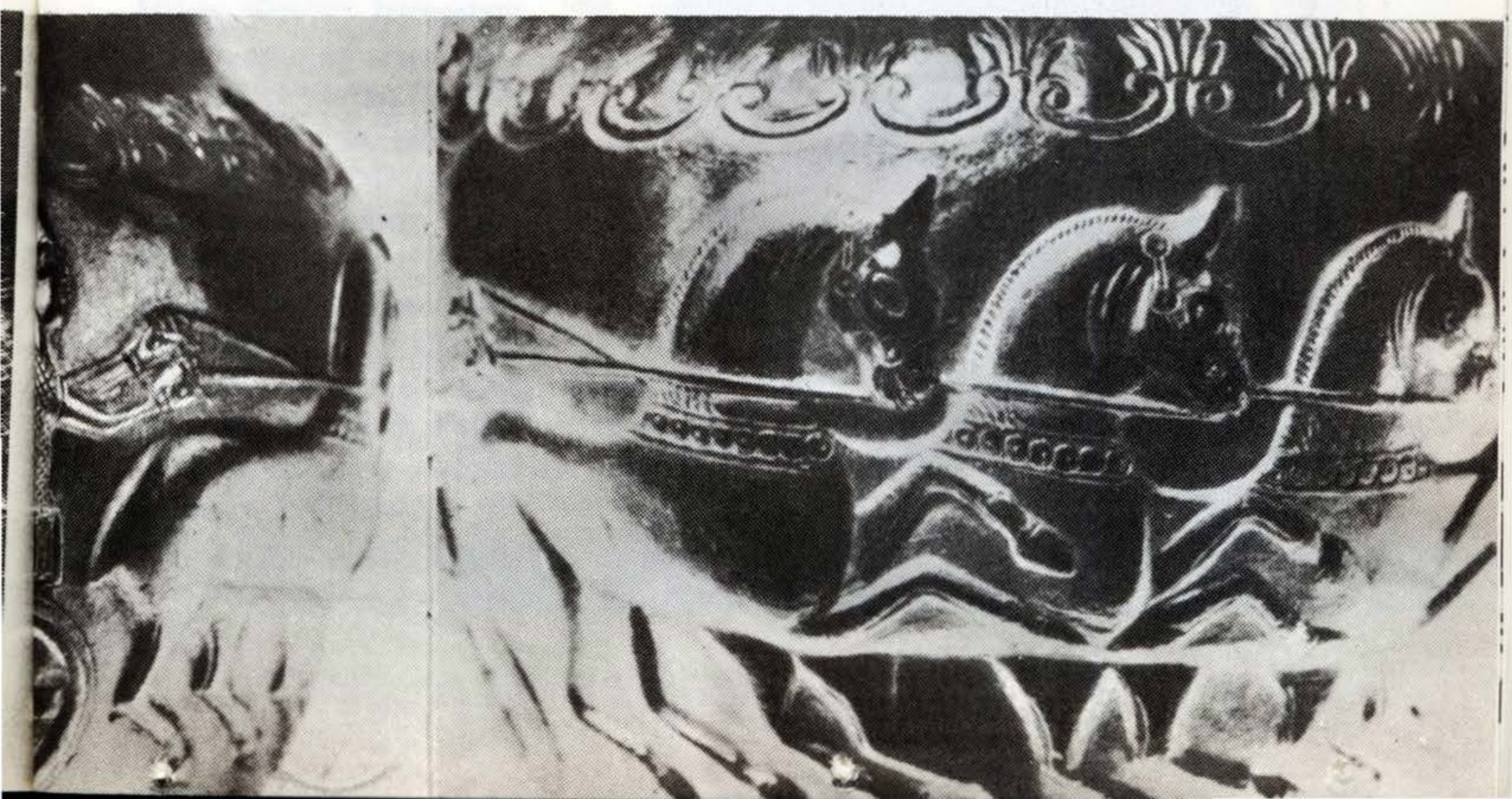

Dosare judiciare ale istoriei

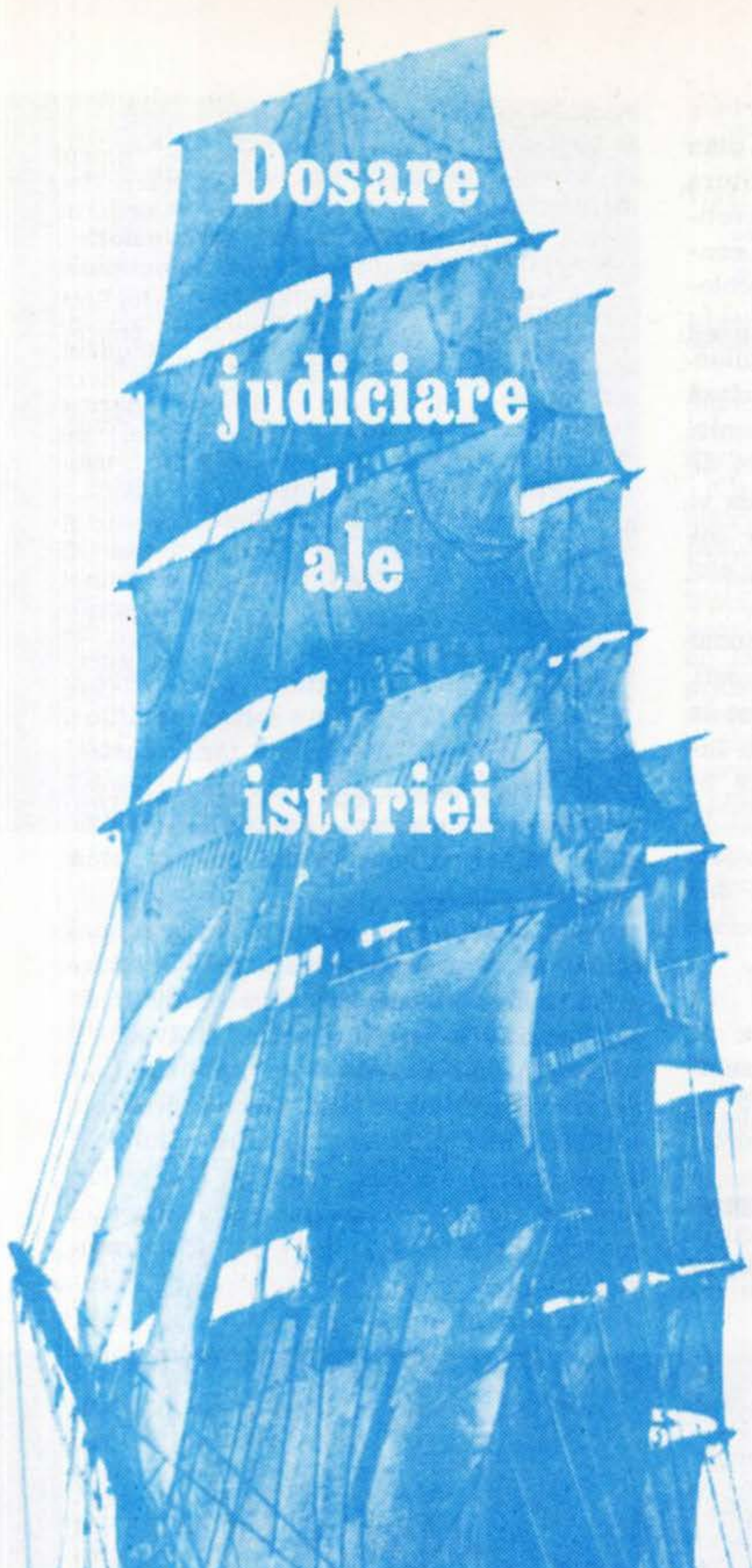

Amirali în boxa acuzaţilor

NICULAE KOSLINSKI

De ce s-a făcut vinovat lordul Torrington pentru a fi întemniţat în acea vestită închisoare, care se numea Turnul Londrei? Au fost oare trădători amiralii care au escortat flota de Smirna? Ce faptă gravă trebuia să săvîrşească un comandant naval pentru a fi împuşcat în văzul întregii flote? Zbuciumata istorie a marinei a dat naştere la situaţii de multe ori ciudate, unele date uitării, cu atît mai mult cu cît ne despart de ele decenii şi chiar secole.

Micul Versailles plutitor

„Cînd se înapoia la bord, era însoţit întotdeauna de un roi de curteni. Nu era ceas din zi ca să nu fie sub influenţa vinului. Setos de plăceri, devenise, bineînţeles, şi setos de bogăţii [...]. Nava care purta pavilionul său se transformase într-un mic Versailles. Ţinea să-şi vadă comandanţii de nave asistînd la culcarea şi la deşteptarea sa şi se lăsa chiar îmbrăcat de ei. Unul îl pieptăna, altul îl ajuta să-şi pună haina brodată. Cu un astfel de şef nu putea să existe disciplină. Marinarii petreceau timpul în beţii, prin mahalalele din Portsmouth. Ofiţerii care, prin slugărnicie şi linguşeală, dobîndeau favoarea amiralului, căpătau uşor îngăduinţa de a lipsi de la datorie şi rămîneau săptămîni întregi la Londra [...]. Furnizorii, înţelegînd de îndată cu cine aveau de-a face, livrau flotei lăzi de făină de care nu s-ar fi atins nici cîinii şi butoaie cu bere mirosind mai rău decît apa stătută".

În aceşti termeni îl caracterizează istoricul englez T. B. Macaulay pe compatriotul său, amiralul Arthur Herbert, lord Torrington, prim lord al amiralităţii. Şi, într-adevăr, abuzînd de favoarea de care se bucura la curte, amiralul îşi neglijează în mod vădit îndatoririle, deşi, ca marinar, nu este lipsit de calităţi.

Consecinţele gravelor neglijenţe în administraţia marinei îşi spun cuvîntul într-o bătălie navală care se încheie, în 1690, cu o serioasă înfrîngere pentru Anglia, iar pentru Arthur Herbert cu un răsunător proces.

La sfîrşitul lunii iunie 1690, flota franceză, numărînd 70 vase de linie, îşi face apariţia în Marea Mînecii. Smuls din fastul micului său Versailles, Arthur Herbert se vede pus în situaţia de a împiedica o eventuală tentativă de debarcare a francezilor în Anglia. Dar, deşi beneficiază de sprijinul Olandei, el reuşeşte să adune doar 57 vase anglo-olandeze. În aceste condiţii, nu are de ales. Cunoştea, dintr-o luptă anterioară, buna pregătire de război a navelor franceze, conduse de un şef naval destoinic, Tourville, aşa încît, ieşind în mare, evită lupta şi se retrage spre est, atrăgînd în aceeaşi direcţie, pe adversar. Înainte cu un secol, alţi doi comandanţi englezi, Howard şi Drake, procedaseră la fel într-o înfruntare cu flota spaniolă, păstrînd însă necontenit iniţiativa atacurilor de hărţuire. Conştient de inferioritatea numerică a flotei sale, Herbert nu poate însă decît să se retragă, fără să îndrăznească un atac, în aşteptarea unor întăriri care nu mai vin.

Manevra amiralului nu este pe placul miniştrilor englezi. După o dezbatere îndelungată, ei transmit lui Herbert ordinul de a angaja imediat lupta, argumentînd că superioritatea numerică a inamicului nu e de natură să sperie un ofiţer care are sub comanda lui marinari atît de încercaţi cum sînt cei englezi şi olandezi. Despre acest ordin, Claude Farrère avea să spună, în **Histoire de la marine française**, că e unul dintre acelea, pe care guvernele le dau cu excesivă uşurinţă amiralilor.

Astăzi nu putem şti, evident, care ar fi fost deznodămîntul dacă Herbert şi-ar fi continuat retragerea, justificată din punct de vedere tactic. Cert e că, în urma ordinului primit, amiralul se decide să nu se angajeze decît parţial, sacrificînd eventual... navele olandezilor (despre care T.B. Macaulay ne spune că erau pe atunci „atît de puţin populari în Anglia, încît distrugerea întregii lor escadre ar fi pricinuit mai puţină nemulţumire decît capturarea unei singure fregate engleze").

Herbert angajează bătălia la 10 iulie 1690. Rezultatul e dezastruos. Nu numai că mai multe vase de linie anglo-olandeze sînt incendiate sau distruse, dar francezii ameninţă să urmărească navele engleze pînă pe Tamisa. În capitala Angliei se stîrneşte panică. Londonezii n-au uitat că, înainte cu cîteva decenii, în anii războiului cu Olanda, amiralul Ruyter pătrunsese pe Tamisa şi incendiase navele şi arsenalul flotei engleze.

Tourville, care ieşise în mare numai pentru a-l sprijini pe regele Iacob II (alungat de pe tronul Angliei, înainte cu doi ani, ca urmare a nemulţumirilor provocate de politica sa procatolică), se mărgineşte însă să debarce demonstrativ pe coasta sudică a Angliei, după care se înapoiază la Brest. Regele Iacob se refugiază şi el în Franţa.

Amiralul Arthur Herbert e destituit de îndată şi închis în Turnul Londrei. Se ştie că un comandant de navă militară este de obicei anchetat cînd nava îi este scufundată sau capturată. Un amiral înfrînt este şi el tras la răspundere asupra modului cum şi-a condus flota. În cazul unei înfrîngeri grave, cu importante consecinţe militare şi politice, un tribunal superior stabileşte dacă comandantul naval şi-a făcut sau nu datoria.

Amiralul Arthur Herbert, lord Torrington, e judecat de un consiliu special de război. Fie că ideea i-a aparţinut fie că i-a fost sugerată, el îşi întemeiază apărarea pe argumentul că, adoptînd o tactică defensivă şi retrăgîndu-se, nu-şi pierdea flota, care rămînea **a fleet in being** („o flotă în viaţă") şi putea acţiona în continuare, după împrejurări. Expresia **a**

fleet in being avea să devină binecunoscută şi utilizată deseori drept motivare pentru comportarea unei flote inferioare care, chiar dacă nu acceptă lupta, îngrădeşte, prin simpla ei existenţă şi ameninţare potenţială, libertatea de acţiune a unei flote mai puternice.

Argumentul invocat de Herbert nu rămîne fără ecou. El e achitat, dar îndepărtat de la comanda flotei şi de la curte.

Cele mai numeroase procese intentate comandanţilor navali au fost înregistrate de marina engleză. În 1693, în calitate de **joint-admirals** („amirali asociaţi la comandă"), Killigrew şi Delawall primesc misiunea să asigure trecerea prin Marea Mînecii, Oceanul Atlantic şi Gibraltar a marelui convoi destinat anual Levantului. Această aşa-numită „flotă de Smirna" transporta în Orient produse manufacturate engleze şi olandeze şi se înapoia cu mărfuri achiziţionate în porturile răsăritene ale Mării Mediterane. Atît la plecare, cît şi la întoarcere, corăbiile flotei de Smirna riscau deseori să fie atacate de duşman. Astfel, în 1691, flota franceză încercase, dar fără succes, să intercepteze convoiul la înapoiere.

Trăgînd învăţămintele cuvenite, Killigrew şi Delawall asigură convoiului o escortă de vase de linie anglo-olandeze, apoi se îndreaptă, cu restul navelor, spre Brest, pentru a bloca această bază navală franceză dinspre ocean. Dar, surpriză! La

Amiralul Arthur Herbert, lord Torrington, care şi-a întemeiat apărarea pe principiul „flotei în viaţă"...

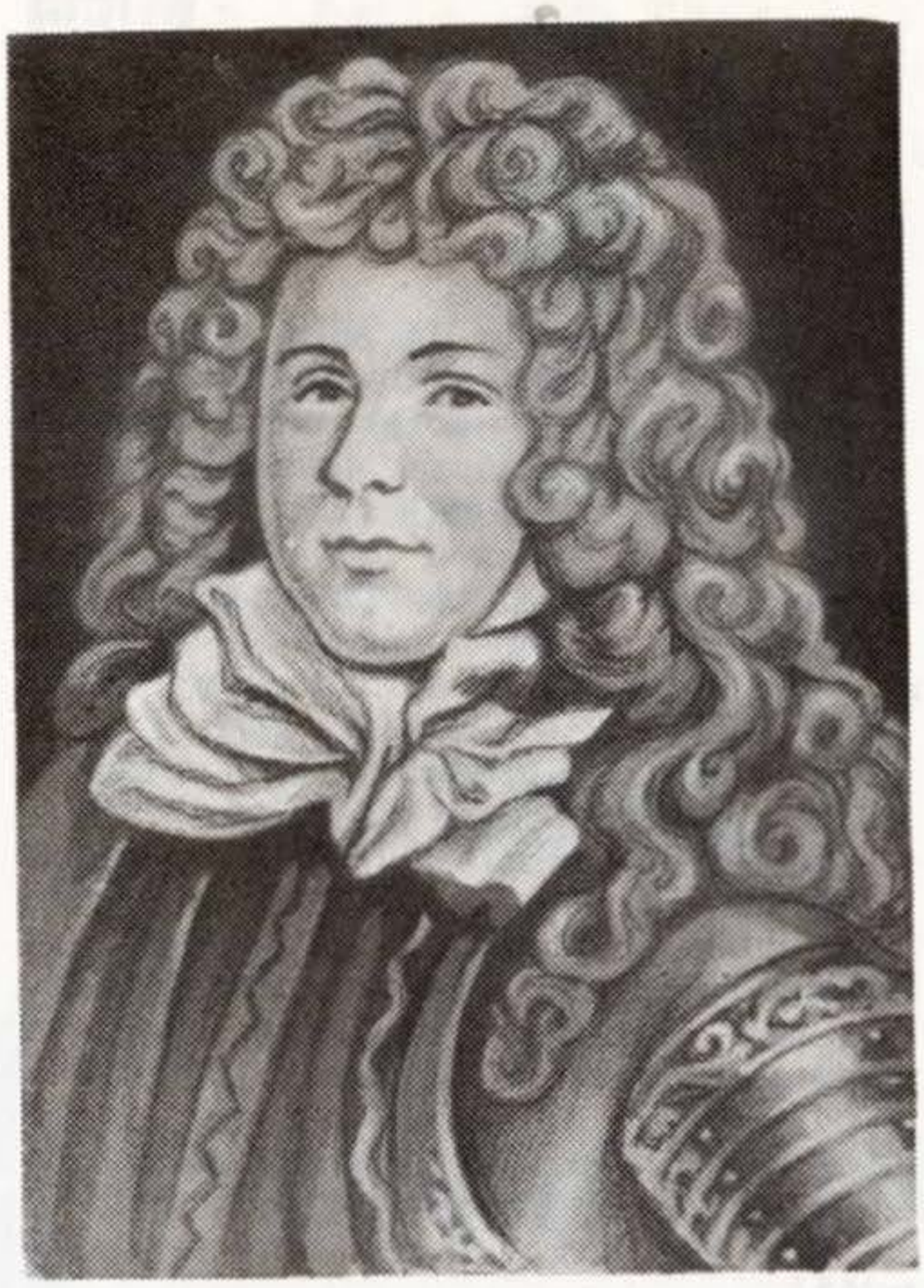

...şi adversarul lui, contele de Tourville

Brest, nici urmă de flota franceză. Mai mult, chiar în ziua în care englezii fac această constatare, flota franceză, aflată în acel moment cu 800 mile mai la sud, atacă convoiul în largul golfului portughez Lagos. Amiralul Rooke, comandantul escortei ce însoţea convoiul şi viitorul cuceritor al Gibraltarului izbuteşte să scape spre Madera cu o jumătate din corăbii, dar peste 70 vase încărcate cu mărfuri sînt capturate sau incendiate de francezi.

Paguba negustorilor şi armatorilor londonezi se ridică la 2 milioane lire sterline. După aprigi dezbateri, Parlamentul, dominat de partidul whig — care reprezenta interesele burgheziei comerciale şi bancare — stabileşte cu 140 voturi împotriva a 103 că dezastrul se datorează „incapacităţii şi trădării" lui Killigrew şi Delawall. Dar „trădarea" celor doi amirali — membri ai partidului tory, reprezentînd aristocraţia funciară şi clerul înalt — nu poate fi dovedită. Dimpotrivă, din anchetă rezultă că ieşirea flotei în larg a fost întîrziată de funcţionarii din administraţia marinei, membri ai partidului whig. O nouă dezbatere şi, în cele din urmă, Parlamentul respinge trimiterea în judecată a celor doi amirali, cu 170 voturi contra 161.

Împușcat în fața întregii flote

Mai puțin fericită este soarta amiralului Matthews, după cum cea a lui John Byng e de-a dreptul tragică. În amîndouă cazurile, conflictul e declanșat de încălcarea unor instrucțiuni tactice ale timpului, potrivit cărora flotele trebuiau să respecte angajarea pe **linii de șir paralele.** Cu alte cuvinte, navele celor două flote angajate într-o bătălie evoluau pe două șiruri paralele, trăgînd apoi una asupra celeilalte cu numeroasele tunuri așezate în borduri. Or, în 1744, într-o bătălie susținută împotriva flotei franco-spaniole, amiralul englez Matthews își ia libertatea să părăsească linia de luptă și să înainteze cu trei nave, pentru a-i ataca de foarte aproape pe spanioli. Ariergarda sa, rămasă în linie, nu-l sprijină însă și Matthews e nevoit să se retragă, lăsînd neatinse corăbiile inamicului.

Acest eșec produce o puternică impresie în Anglia. Amiralul și căpitanii săi sînt dați în judecată pentru părăsirea liniei de șir. Sentința în acest proces prezintă însă unele ciudățenii: Matthews, care dăduse dovadă de inițiativă și curaj e degradat, în timp ce comandantul ariergărzii, care nu-l sprijinise pe amiral, e absolvit de orice culpă. Ecoul acestei înfruntări navale se face însă simțit în două țări — Franța și Spania. Comandantul escadrei franceze, învinuit de lipsă de energie și inițiativă, cade în dizgrația curții. În schimb, șeful naval spaniol, amiralul don Jose Navarro, e distins cu titlul de „marchiz al Victoriei"...

Soarta amiralului John Byng e hotărîtă în 1756, în timpul Războiului de 7 ani, cînd francezii vor să cucerească pentru aliații lor spanioli Insula Minorca (aflată în stăpînirea Angliei din 1708). Încercînd să ajute garnizoana engleză din insulă, care mai rezista încă după o lună de asediu, Byng se ivește, la 19 mai, în dreptul orașului Port Mahon, capitala Minorcei, cu un convoi de corăbii însoțit de 13 vase de linie. A doua zi susține o luptă cu escadra locotenentului general *, La Galissonnière, care dispune de 12 vase de linie. Conform uzanței, bătălia se desfășoară pe linii paralele. Dar Byng are grijă să evite orice rupere a liniei și rezultatul luptei rămîne nehotărît. Cîteva nave engleze suferă însă avarii serioase, încît consiliul escadrei engleze, convocat de amiralul Byng, e de părere că bătălia nu mai poate fi continuată. În consecință, escadra engleză se retrage, lăsînd Minorca în mîinile francezilor.

* In marina franceză, titlul de amiral pentru comandanții de escadre avea să fie oficializat abia în 1791 ; pînă atunci, gradul echivalent era de locotenent general al armatei navale.

Flota franceză la Ouessant : o bătălie indecisă

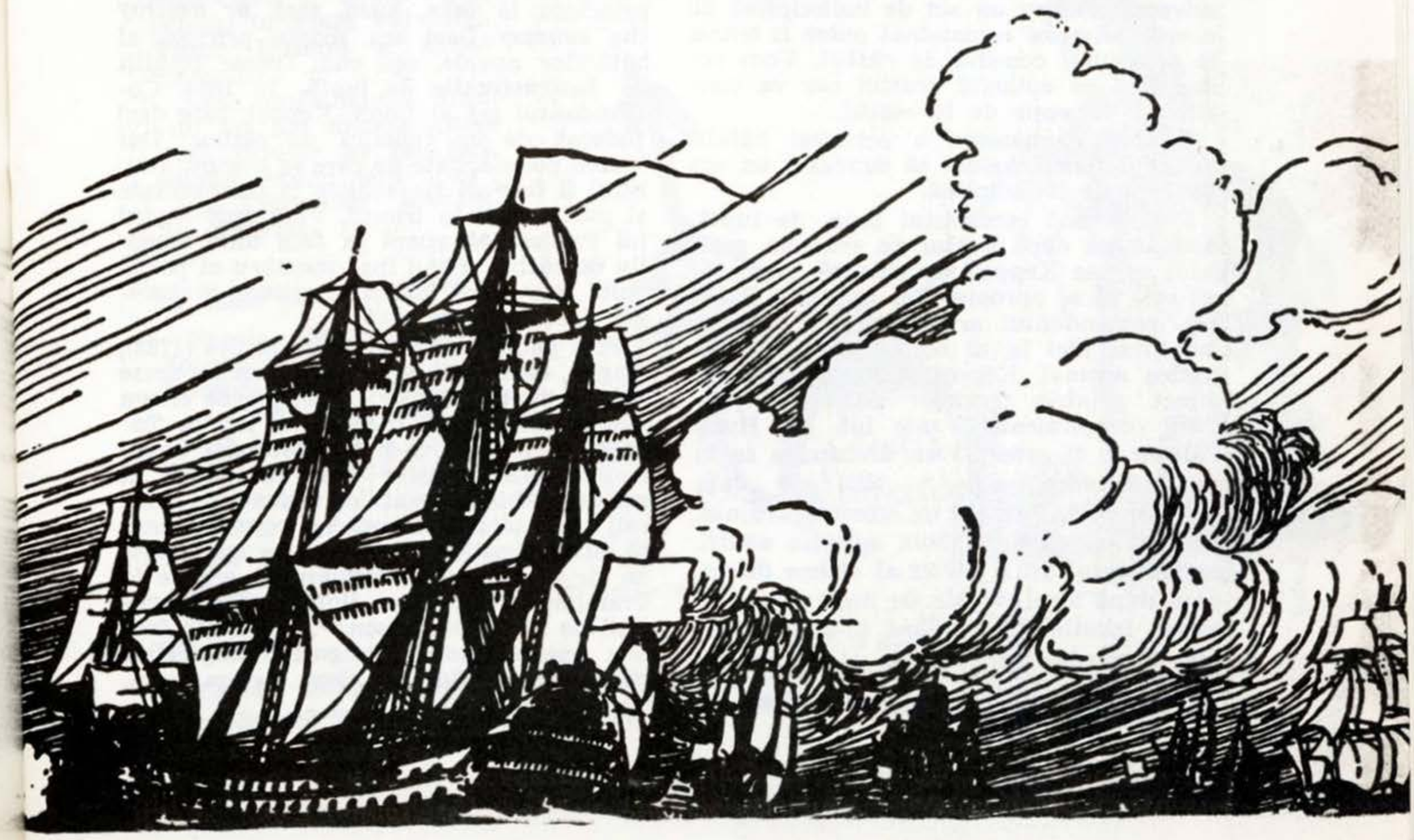

Pierderea insulei, poziție importantă pentru politica navală a Angliei în Mediterana, stîrnește o vie nemulțumire la Londra. Amiralul Byng e judecat de un consiliu de război, care îl condamnă la moarte pentru un motiv exact opus celui care determinase degradarea lui Matthews : păstrarea rigidă a liniei de luptă, fără declanșarea unei acțiuni decisive de distrugere sau capturare a navelor adversare. Byng este executat prin împușcare, chiar pe puntea unui vas de linie, în văzul întregii flote.

Și totuși, în războiul de independență a coloniilor engleze din America de Nord, prima mare bătălie navală se desfășoară tot în linii de șir paralele. Înfruntarea are loc în largul Insulei Ouessant, la vest de Brest, între 30 vase de linie engleze și tot atîtea vase franceze (Franța participînd la conflict de partea coloniilor engleze, împotriva Angliei). La 27 iulie 1778, cele două flote — prima, comandată de amiralul Augustus Keppel, cealaltă, de locotenentul general d'Orvilliers — susțin un duel de artilerie, defilînd una în fața celeilalte.

După trei sferturi de oră, d'Orvilliers semnalează comandantului avangărzii sale, ducele de Chartres, să taie calea cîtorva nave engleze întîrziate în arieregarda liniei, spre a le separa de restul flotei și a le captura. Dar Chartres, vărul regelui Ludovic XVI, pare să nu înțeleagă rostul acestei manevre și, părăsind linia, se apropie cu nava sa de cea a amiralului, spre a cere lămuriri. Întîrziată de această deplasare, manevra se dovedește ineficace, nemaiputînd izola nici o navă adversă. Pentru un act de indisciplină de acest gen, orice comandant putea fi trimis în fața unui consiliu de război. Vom vedea însă că epilogul acestui caz va constitui o excepție de la regulă.

În faza următoare a aceleiași bătălii e rîndul flotei engleze să cunoască un act flagrant de indisciplină,

Pentru a-și reconstitui linia de luptă, destrămată după duelul de artilerie, amiralul englez Keppel semnalează ariergărzii sale să se apropie. Dar amiralul Palliser, comandantul ariergărzii, nu inițiază manevra nici la al doilea și nici la al treilea semnal. Keppel îl vestește atunci direct printr-o fregată : „Amiralul prezintă complimentele sale lui Sir Hugh Palliser și îl așteaptă cu diviziunea sa în apele escadrei albe" *. Nici de data aceasta, însă, Palliser nu execută ordinul. Crezînd că nava acestuia suferise avarii, comandantul șef e nevoit să cheme direct, unul după altul, vasele de linie ale ariergărzii, izbutind abia seara să-și reconstituie formația. Dar a doua zi dimineața, cînd trebuia să reînceapă lupta, constată că vasele franceze abia se mai zăresc la orizont.

Bătălia fiind indecisă, fiecare parte își atribuie victoria. Actele de indisciplină nu rămîn însă fără urmări.

În primul caz, ducele de Chartres, prinț „de sînge", e prea sus pus pentru a fi incriminat. Totuși, deși curtenii din jurul ducelui răspîndesc o versiune mincinoasă despre incident, flota întreagă văzuse cum s-au petrecut lucrurile, încît, după scurt timp, nepriceputul comandant e nevoit să părăsească marina, pentru care nu arătase, de altfel, prea multă înclinație.

În Anglia, lucrurile iau însă o altă întorsătură. În raportul său asupra luptei, Keppel evită să acuze pe cineva, după cum refuză să semneze un document prin care să-l disculpe pe Palliser. Ceea ce va urma nu va fi decît rezultatul unei vechi, dar mascate, încordări în relațiile dintre cei doi amirali.

Augustus Keppel, descendent, pe linie maternă, din regele Carol II Stuart, înrudit îndeaproape cu marea nobilime, amiral la 37 ani, făcuse o carieră strălucită, datorită atît meritelor proprii, cît și situației sale în societate. Palliser, dimpotrivă, fiu al unui simplu căpitan, trebuise să aștepte pînă la 51 ani pentru a fi înnobilat. În plus, Keppel aparținea partidului whig, pe cîtă vreme Palliser era membru al partidului tory.

În urma refuzului lui Keppel de a-l disculpa, Palliser îl acuză oficial pe comandantul său șef că nu a făcut nimic pentru „a captura, a incendia, a scufunda sau a distruge flota inamică". Or, acest principiu **to take, burn, sink or destroy the ennemy fleet** era scopul pricipal al bătăliilor navale, așa cum fusese stabilit de **Instrucțiunile de luptă,** în 1664. Comandantul șef al flotei, Keppel, este deci judecat de un consiliu de război. Dar marea popularitate de care se bucură amiralul îl face să fie achitat în unanimitate și purtat apoi în triumf. Vine apoi rîndul lui Palliser să apară în fața unui consiliu de război. Fiind însă membru al partidului tory, aflat atunci la putere, e absolvit și el de orice vină.

Prin pacea încheiată la Versailles (1783), Anglia, care înainte cu un an recunoscuse independența Statelor Unite, pierde cîteva colonii înfloritoare (Senegalul, Insula Tobago) și trebuie să-și reorganizeze imperiul colonial pe alte baze economice și politice. Abia generațiilor viitoare de amirali avea să li se impună o conduită care să aducă Angliei, în războaiele următoare, un șir de victorii hotărîtoare, ca cea de la Trafalgar (1805), cînd flota engleză, condusă de amiralul Nelson **, zdrobește forțele franco-spaniole, asigurînd englezilor stăpînirea mărilor pe timp de un secol.

* Escadra centrală a flotei, sub ordinele directe ale comandantului șef.

** Vezi *Magazin istoric*, nr. 2/1969 și nr. 5/1970.

Zîmbete din cronică

Epitaful lui Richelieu

„Aici doarme faimosul cardinal care a făcut mai mult rău decît bine. Binele făcut l-a făcut rău ; iar răul făcut l-a făcut bine".

Nu mai e nevoie...

— Cum priveşte regele tentativa d-lui Ionel Brătianu de a deveni şef al partidului ?

— A spus că e destul pentru ţară dinastia Hohenzollern, nu mai e nevoie şi de o dinastie brătienistă !

(Furnica, 19 dec. 1904)

Victor Eftimiu—epigramist

Cînd Carol II instalase statuia ecvestră a fostului rege Carol I călare fără chipiu, în Piaţa Palatului, Victor Eftimiu a lansat epigrama :

„Cînd unu-i mort şi altul viu/ Eu din dilemă astfel scap. /Prefer pe cel fără chipiu/ Acelui fără cap".

(Cf. **România literară,** nr. 33/1972).

Calea cea mai scurtă

Regele Ptolemeu I al Egiptului (305-283 î.e.n) l-a întrebat o dată pe Euclid :

— Există vreo cale mai scurtă între două puncte decît cea indicată în **Elementele** tale ?

— Nu, Majestate, răspunse Euclid. Nici chiar pentru regi.

Povară

După victoria de la Seneffe (1674), Condé s-a dus să-i prezinte omagii suveranului său, regele Ludovic XIV. Acesta îl aştepta pe ultima treaptă a scărilor palatului.

Condé, care urca anevoie din pricina gutei de care suferea, îi spuse regelui, cînd ajunse la mijlocul scării :

— Sire, vă cer iertare dacă vă fac să mă aşteptaţi.

— Nu te grăbi, îl linişti Ludovic. Cînd eşti încărcat de glorie nu poţi umbla repede !

Leac

Filozoful german Kuno Fischer (1824-1907) a fost invitat la masă de către un prinţ. Din neatenţie, slujnica a turnat oaspetelui nişte sos pe chelie. Consternaţi, cei de faţă îi aşteptau reacţia. Acesta însă, spuse, calm, femeii încremenite de spaimă :

— Crezi că asta ajută la regenerarea părului ?

Inutil

Dînd dovadă de prea multă cutezanţă, bufonul reginei Elisabeta I a Angliei (1533-1603) intrase în dizgraţia stăpînei sale. După un timp însă, suverana îl iertă şi-l reprimi la curte.

— Cred, zise regina, că de-acum încolo n-o să ne mai reaminteşti mereu de greşelile pe care le facem.

— Nu, Majestate, răspunse bufonul, ar fi de prisos să repet lucruri despre care vorbeşte toată lumea.

„Cestia Strousberg" *
(Ghimpele, *7 mai 1871)*

* Vezi *Magazin istoric,* nr. 9/1972.

Fără sfială, fără ruşine
Capuiu în ólă ţi l-ai vîrîtu
Ja spune-mi, ùre îţi şéde bine
Să'ţi punù acuma laţulù de gâtù ?

Cărţi sosite la redacţie

În lumina hotărîrii adoptate la **Consfătuirea de lucru a activului de partid din domeniul ideologiei şi al activităţii politice şi cultural-educative,** din 9 iulie 1971, de a edita „culegeri sintetice pe probleme, conţinînd pasaje din documentele de partid", Editura Politică a început publicarea unei culegeri de documente, în 21 volume. Culegerea grupează tematic documentele elaborate de P.C.R. în ultimii ani — începînd cu Congresul IX — ilustrare vie a politicii partidului în principalele sectoare de activitate internă şi externă: economie, viaţă socială, politică şi culturală, ştiinţă şi tehnică, istorie, apărarea patriei etc. Fiecare culegere este însoţită de un indice bibliografic şi de note explicative.

Trei dintre aceste volume, structurate pe teme de istorie, reflectă tradiţiile revoluţionare ale partidului, poziţia sa consecventă în domeniul politicii externe şi al relaţiilor internaţionale.

Primul dintre ele, **P.C.R. — CONTINUATOR AL LUPTEI REVOLUŢIONARE ŞI DEMOCRATICE A POPORULUI ROMÂN, AL TRADIŢIILOR ÎNAINTATE ALE MIŞCĂRII MUNCITOREŞTI ŞI SOCIALISTE,** evidenţiază tradiţiile luptei pentru eliberarea naţională şi socială a poporului nostru, evocă momentul creării P.C.R. şi subliniază rolul istoric al partidului comunist în conducerea luptei pentru transformarea revoluţionară a societăţii noastre.

Sub titlul **POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI SOCIALISTE** sînt grupate acele părţi din documentele de partid care ilustrează eforturile constante ale statului şi partidului nostru în direcţia adîncirii prieteniei, alianţei şi colaborării cu toate ţările socialiste, politica activă de pace, cooperare şi înţelegere între popoare. Desfăşurarea vieţii internaţionale — se apreciază în documente — confirmă pe deplin justeţea politicii externe a României, întemeiată pe principiile recunoaşterii independenţei şi suveranităţii naţionale, neamestecului în treburile interne, egalităţii în drepturi şi colaborării reciproc avantajoase. Volumul pune în lumină rolul activ al României în afirmarea tendinţelor pozitive de destindere şi normalizare a raporturilor interstatale pe plan mondial, în promovarea unui climat favorabil progresului întregii umanităţi.

Volumul **POLITICA INTERNAŢIONALĂ A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN** conturează direcţiile şi permanenţa legăturilor mişcării muncitoreşti din România, încă de la începuturile sale, cu mişcarea muncitorească internaţională, afirmarea, dezvoltarea şi cultivarea tradiţiilor de solidaritate cu lupta partidelor şi organizaţiilor muncitoreşti, a tuturor forţelor progresiste ale omenirii. Este marcată etapa nouă creată prin făurirea P.C.R. care a preluat şi ridicat pe culmi noi acţiunile în spirit internaţionalist ale clasei muncitoare, ale celorlalte forţe revoluţionare din România. Se relevă pregnant activitatea vastă şi neobosită a P.C.R. pentru unitatea şi coeziunea ţărilor socialiste, a mişcării comuniste internaţionale, sprijinul acordat mişcării comuniste din ţările capitaliste, mişcărilor de eliberare naţională din diferite ţări.

Culegerile tematice pun la îndemîna tuturor cetăţenilor un instrument deosebit de valoros şi eficient pentru pregătirea lor politico-ideologică.

D.M.

ARMATA ROMÂNĂ ÎN RĂZBOIUL PENTRU INDEPENDENŢĂ 1877-1878, Editura Militară, Bucureşti, 1972. Locotenent-colonelul **Nicolae Popescu** a realizat, cu prilejul împlinirii a 95 ani de la războiul pentru cucerirea independenţei de stat a României, o adevărată cronică în imagini a acelor momente glorioase, prin selectarea şi ordonarea unui mare număr de fotografii, stampe, gravuri, desene şi lucrări datorate unor artişti de seamă ai timpului.

DIN JURNALUL MEU DE FRONT, de general-locotenent în rezervă **Edgar Rădulescu,** lucrare apărută în cadrul seriei **Memorii de război,** Editura Militară, 1972. Autorul cărţii este fostul comandant al Diviziei 11 infanterie şi apoi al Corpului 2 armată, în timpul războiului antihitlerist. Cartea evocă luptele desfăşurate de ostaşii

acestor mari unități pe malurile Tîrnavelor și Mureșului, prin pusta ungară și apoi pe pămîntul Cehoslovaciei, pînă în clipa marii victorii împotriva Germaniei naziste.

GHEORGHE DIMITROV ȘI TRADIȚIILE REVOLUȚIONARE ROMÂNO-BULGARE, București, 1972, colecția **Biblioteca de istorie,** Seria B — **Prietenia între popoare,** editată de Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.

După evocarea vieții și activității lui Gh. Dimitrov — figură remarcabilă a mișcării revoluționare bulgare și internaționale, de la nașterea căruia s-au împlinit 90 ani, — sînt analizate momente importante privind solidaritatea militantă a proletarilor din cele două țări. Autori: **Natalia Vîlcu, Ion Babici** și **Gh. Adorian.**

MAIORUL POST-MORTEM CONSTANTIN BURCĂ, Editura Militară, București, 1972, colecția **Fii ai neamului românesc.** Autorul **Gh. I. Ioniță** prezintă, în această lucrare, viața și lupta înflăcăratului militant comunist Constantin Burcă, căzut eroic pe cîmpurile de bătălie ale Spaniei republicane — unul dintre sutele de români convinși că luptînd împotriva fascismului în Peninsula Iberică, luptă pentru libertatea propriei lor patrii.

DICTATUL DE LA VIENA, Editura Dacia, Cluj, 1972. **A. Simion** a realizat în cele peste 300 pagini ale cărții o amplă, temeinică — și chiar pasionantă — analiză a condițiilor interne și internaționale care au dus în august 1940, la temporara înstrăinare a unei însemnate părți a teritoriului românesc, sub presiunea conjugată a Germaniei hitleriste și Italiei fasciste. Consultînd un bogat material documentar, volumul redă în mod convingător atmosfera apăsătoare de derută și nesiguranță a cercurilor conducătoare de atunci ale României, direct vizată de planurile expansioniste ale hitlerismului. Sînt prezentate consecințele nefaste pe care le-a avut asupra țării Dictatul de la Viena, faptul că poporul român, încă din prima zi, n-a acceptat arbitrarele hotărîri. Un capitol special se referă la lupta maselor populare conduse de comuniști pentru anularea marii nedreptăți — luptă încununată de succes după 23 August 1944.

VUIEȘTE CODRUL, Editura Militară, București, 1972. O nouă carte consacrată Rezistenței. Autorul — **Eugenius Wiślicz-Iwańczyk** — a fost ostaș al Rezistenței antifasciste din Polonia și volumul redă momentele dramatice ale luptei pentru eliberarea patriei sale. Traducerea în limba română — Milică Moldoveanu.

EPOPEEA NAVELOR, Editura Albatros, București, 1972. Cartea lui **Al. Retinschi** prezintă evoluția mijloacelor de plutire de la buștean și monoxilă, pînă la navele moderne de azi cu propulsie nucleară și pe perne de aer. Bătălii navale, portrete de mari navigatori și amirali, hărți, diagrame, numeroase date statistice, completează expunerea.

S.C.

PROZĂ NARATIVĂ LATINĂ, București, 1972. În seria de antologii a Editurii Univers, **I. Teodorescu** și **M. Nichita** prezintă fragmente din proza latină, unele avînd un pronunțat caracter istoric, cum sînt cele din operele lui Titus Livius, Quintus Curtius Rufus sau Tacitus. Alte fragmente privesc oratoria, retorica și filozofia, ultimele două capitole fiind consacrate fabulei și romanului.

Cîțiva dintre cei mai cunoscuți istorici ai medicinii românești și-au reunit forțele pentru a scrie o valoroasă lucrare de sinteză: **ISTORIA MEDICINEI ROMÂNEȘTI.** Autori: **Valeriu L. Bologa, Ștefan Milcu, Gheorghe Brătescu, Benone Dutescu, Samuel Izsak, Iosif Spielmann, Nicolae Vătămanu, I. H. Crișan** ș.a., Editura Medicală, 1972. Bogat informată și cuprinzînd considerații interpretative judicioase, cartea prezintă realizările și personalitățile medicale românești de la începuturi și pînă în zilele noastre. Se subliniază, totodată, importantele contribuții medicale românești în orbita științei universale.

poșta MI

Trei rubrici scrise de cititori

Răspunzînd dorinței multor cititori care, „ar vrea — *cum ne scrie tov.* ION DUMITRAȘCU *din* Iași — să-și încerce pana în colaborarea la rubrici de larg interes", *ne-am propus să solicităm pe toți cei cu astfel de preocupări să participe la elaborarea cîtorva din rubricile permanente ale revistei noastre.*

DICȚIONAR ISTORIC:

Semnificația și geneza denumirii unor monumente și vestigii istorice, a unor localități, cartiere sau străzi, a unor termeni sau expresii etc. etc.

TRISTEȚILE MUZEI CLIO:

Contribuții la valorificarea moștenirii lăsate de străbuni — permanentă preocupare a societății noastre — cu semnalarea acelor cazuri de neglijență și nepăsare, care ar putea duce la ireparabila pierdere a unor amintiri prețioase ale trecutului.

ZÎMBETE DIN CRONICI:

Întîmplări amuzante, mici anecdote cu tîlc, replici spirituale etc. din trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat al poporului nostru sau al altor popoare.

Așadar, o dată cu primul număr din 1973, trei rubrici *sînt deschise cititorilor.*

Din materialul primit vom selecta, bineînțeles, pe cel care merită să fie dat tiparului.

Atragem atenția de la bun început asupra cîtorva principii de care viitorii noștri colaboratori vor ține seama:

— colaborările vor fi dactilografiate sau scrise foarte citeț cu cerneală, pe o singură față a hîrtiei, cu spații libere între rînduri;

— manuscrisele, fotografiile și alte eventuale anexe, nu se înapoiază, deci rugăm a nu ni se trimite unicate;

— pe plic se va indica numele rubricii căreia i se adresează colaborarea — de exemplu: Pentru Tristețile Muzei Clio;

— dreptul de selecție a materialelor publicabile aparține exclusiv redacției;

— apariția colaborărilor se va face în general în ordinea primirii, dar și în funcție de alte necesități redacționale;

— colaborările se publică sub semnătura completă a autorilor lor, care poartă întreaga răspundere pentru corectitudinea datelor și faptelor din text;

— eventualele critici, obiecții, controverse sau puneri la punct provocate de unele materiale, vor apărea tot în cadrul rubricii respective;

— pentru fiecare material se va indica exact sursa de informare: constatare personală, tradiție orală, volum, ziar etc.;

— colaborările publicate vor fi remunerate conform tarifelor în vigoare.

ZIMBRUL DE LA LETEA-BACAU

Extrem de interesanta scrisoare a tovarășului inginer MIHAI MĂRCULESCU *de la fabrica* Letea-Bacău *ne semnalează — ca un epilog al articolului apărut în revista noastră despre* Stema Moldovei *(nr. 5/1972) — că hîrtia produsă de fabrica la care lucrează (energetician) reproduce cu destulă fidelitate* „sigiliul înaintașilor noștri moldoveni, bătrînul zimbru cu steaua între coarne". *Vă vom răspunde în curînd unde se află Baia — fosta Civitas Moldavia.*

UN ILUSTRU CĂLĂTOR ÎN MOLDOVA

Dr. docent LICINIU IOAN CIPLEA, Institutul de Fizică Atomică, *din* București, *ne trimite cîteva însemnări despre:* „Un atomist din secolul al XVIII-lea despre Moldova.

La 24 mai 1762 un convoi impresionant părăsea Constantinopolul îndreptîndu-se spre Polonia: fostul ambasador al Angliei la Poartă — J. Porter — se întorcea în patrie, cu toate onorurile cuvenite personagiilor politice importante. Trei trăsuri, opt harabale, 10 care trase de boi împreună cu cai de călărie duceau suita, escorta și bagajele.

În suita ambasadorului Angliei se găsea și un dalmațian de origină, italian prin adopțiune: Ruder Josep Boscovic, sau după numele italienizat Ruggiero Giuseppe Boscovich, ajuns la Constantinopol cu ajutorul bailului (ambasadorului venețian) și protejat de ambasadorul Franței, devenit apoi ministru de Externe, contele de Vergennes. Cu asemenea protectori se poate

înțelege cum un ambasador anglican l-a admis totuși în trăsura sa. Nu trebuie să uităm că acesta avea și o scrisoare de recomandare elogioasă, semnată de douăzeci de membri ai Royal Society-ului din Londra în frunte cu președintele Lord Macles-field.

Intr-adevăr R. J. Boșcovici era o personalitate cunoscută în viața științifică a Europei. Cel care la 29 ani era profesor de matematici la Colegium Romanum, apoi la Pisa și director al Observatorului din Brera, publicase o serie de lucrări foarte importante în optică, astronomie și matematici, lucrări binecunoscute marilor puteri navale, interesate în lunete, ocheane și date astronomice. Englezii l-au ales membru la Royal Society, iar regele Franței — în momentul cînd ordinul său este desființat în Italia — îl naturalizează francez, îi dă o pensie de 8 000 livre și funcția — special creată — de director al Opticei din Marină.

Dar marea sa operă științifică este cuprinsă în lucrarea *Theoria Philosophiae Naturalis, Redacta ad Unicam Legem Virium in Natura Existentuum* (1759) în care atacă problema structurii materiei pe baze raționale, în spiritul mecanicii newtoniene, al cărei susținător și propagator fervent a fost în întreaga sa carieră științifică. Apariția lucrării sale a fost însă prematură, depășind nivelul de asimilare al timpului său și abia în sec. XX ea a fost reconsiderată în lumina noilor idei introduse de mecanica cuantică și mecanica relativistă.

Țara sa natală — Iugoslavia — îi cinstește numele, aflat astăzi pe frontispiciul Institutului de cercetări atomice și nucleare din Zagreb.

Personalitate complexă, R. J. Boșcovici se ocupa între altele cu istoria și literatura. Scrie versuri, vizitează ruinele cetăților grecești și ne lasă o impresionantă descriere a călătoriei sale de la Constantinopol în Polonia rămasă ca un document autentic al stării de lucruri din acel timp în Bulgaria și Moldova.

Jurnalul de călătorie al lui Boșcovici poate fi considerat ca o noutate bibliologică rezervată descrierii Moldovei.

Pentru matematicianul ieșit la plimbare, hlamida domnului și bogatele straie boierești sînt la fel de interesante ca și zdrențele țăranului, iar cultura lui Grigore Calimachi nu reușește să acopere starea spirituală mizeră a maselor. Boșcovici om din popor, sărac și bătut de greutățile vieții în lupta sa pentru a ajunge în avangarda vieții științifice, știa să se întoarcă cu înțelegere spre cei de jos și să compătimească atît țărănimea bulgărească cît și pe cea moldovenească, greu asuprite de Turci.

Descrierea locuințelor și a gospodăriilor din satele prin care trece, redarea chipului, îmbrăcămintii și obiceiurilor țăranilor întîlniți, precum și rezumatul scurtelor convorbiri cu localnicii ocupă cea mai mare parte a *Jurnalului* său. Cîteva episoade răzlețe întrerup din loc în loc firul descriptiv al *Jurnalului*: întîlnirea cu capuchehaia ce ducea la București vești importante (se bănuia că vestea confirmării domnului — în realitate vestea mazilirii lui), plînsul țăranului bulgar căruia i s-au rechiziționat boii, cearta cu harabagiii la Măcin, desfrîul din cîrciumile gălățene, fuga țăranilor și negustorilor moldoveni din calea convoiului de frica rechiziției animalelor de povară etc.

Apoi, tonul *Jurnalului* se schimbă atunci cînd Boșcovici ajunge la Iași. Îl precedase faima sa de savant și domnitorul Grigore Calimachi — omorît mai apoi de Turci — este nerăbdător de a discuta cu el. După festivitățile de confirmare — la care participă și Boșcovici — îi rezervă o audiență particulară și o întreagă după masă în care acesta prezintă cîteva experiențe de optică. În zilele cînd Boșcovici mai stă la Iași, determină și latitudinea acestui oraș: 47°10'. *Jurnalul* insistă mai mult aici asupra problemelor istorice, sociale și politice ale Moldovei. Sînt pomeniți Dragoș cu Molda, unii prinți ai Moldovei, bogățiile ei, birurile către Turci, exploatarea țărănimii și complicatele ițe ale numirii și mazilirii Domnilor."

UN CHIP DINTR-O FOTOGRAFIE

IOAN MEDREA, str. Fîntînele, Cluj: „In nr. 5 din mai 1972, ați publicat un articol — *Intr-o duminică la Batovce* — și la p. 50 redați o fotografie (ostași români în drum spre Budapesta)... Aici sînt și eu, cu plutonul de cercetare călare al unității din care făceam parte. Imi amintesc cînd am fost fotografiați, dar de cine nu știu; rețin doar că eram resfirați la o bifurcare de drum...

Sînt unul dintre cei trei ostași *voluntari*, lîngă pom, cu căciula de iarnă românească pe cap și cu arma pe umărul stîng..."

Din păcate, nu vă putem trimite fotografia solicitată, care a fost „consumată" în procesul tipăririi; vă informăm, însă, că ea figurează în Muzeul Militar Central, de unde am reprodus-o. Ne bucurăm că și în acest fel revista este aproape de cititorii nostri, care se „recunosc" în paginile ei.

OPȚIUNE PENTRU DIFUZAREA PRESEI

IOAN T. OANCEA *de 80 ani, din* com. Săhăteni, jud. Buzău, *ne scrie cu data de 8 iunie a.c.*: „Sînt abonat la *Magazinul istoric* de la 1 ianuarie 1968, și l-am primit lunar regulat. Pe luna mai a.c., nu l-am primit nici pînă azi. Am dat cinstea pe ocară și sînt foarte supărat.

P.S. Aștept răspuns."

P.P.S. (aparținînd redacției): publicăm această scrisoare spre a fi citită de tovarășii de la Difuzarea presei, care au de ales — și cu acest prilej — între cinste și ocară. Căci, după cum se vede, vîrsta înaintată nu tocește spiritul critic al abonaților prost serviți.

Cît despre noi, îi adresăm tov. Oancea sincera urare: „La mulți, mulți ani și la cît mai puține supărări de orice fel".

ORI, OR!

ION TUCHILĂ *din* Hida, jud. Sălaj, *ne atrage atenția: „Ori* și *Or* nu sînt totuna: *ori* conj. I. (Cu funcție disjunctivă) 1. Sau. [...] 2. ([...] leagă două propoziții subordonate opuse) [...] II. (Cu funcție copulativă) [...]. [Var.: *or* conj.] [...]. ; *Or*[1] conj. v. *ori*; *Or*[2] conj. (Franțuzism) Dar, însă, deci. — Fr. *or*. Citez din revistă: «Și mai grav a fost însă faptul că Crassus nu a căutat să cunoască metodele de luptă ale dușmanului. *Ori* soldații romani relatau — spune Plutarh — că de parți nu poți scăpa cînd te urmăresc» etc. ... (*Magazin istoric*, nr. 4/1972, pag. 62 col. I)".

In încheiere, tov. Tuchilă ne întreabă: „E bine?" Ceea ce noi am tradus prin: „Nu-i așa că am dreptate?" Răspundem: e foarte bine! Adică, aveți perfectă dreptate și pe viitor corectorii noștri vor fi mai atenți la diferența dintre ori și or.

poșta mi

SUB APĂ SAU SUB CENTURĂ ?

M. DOGARU *din* Mangalia, Bd. 30 Decembrie nr. 18, *ne scrie cît de mult apreciază în general revista noastră, după care continuă în legătură cu clișeul în culori de pe coperta numărului 4/1972, reprezentînd o amforă :*

„Poate că ar fi fost o fotografie oarecum reușită dacă nu mai apăreau în cadrul decorului «submarin» și cei doi peștișori congelați și cu burțile în sus.

Cu această ocazie s-a dovedit din partea fotografului «amator» lipsă de imaginație și îndemînare în aranjarea trucajului foto, pentru a nu mai vorbi de unele taine elementare ale vieții acestor animale marine.

In altă ordine de idei, specia de pești expusă îmi pare o specie de pești oceanici și deci nu trăiesc și în Marea Neagră în mod obișnuit.

P. S. Poate că autorul, dacă se adresa vînzătorului de la magazinul alimentar de unde a cumpărat sau împrumutat peștișorii, acesta ar fi fost destul de amabil să-i dea cîteva relații asupra pregătirii decorului «submarin» și eventual asupra proveniență peștilor."

Apreciem la justa valoare umorul acidulat al cititorului nostru. Să ne permită să-i răspundem pe același ton, parafrazîndu-l chiar pe domnia-sa.

Poate că ar fi fost o critică oarecum întemeiată, dacă în cadrul decorului nu apăreau și elemente de pură ficțiune. De exemplu, în explicația apărută în Magazin istoric *pentru ilustrația respectivă nu se pomenește nimic de „fundul Mării Negre" — cuvinte pe care corespondentul nostru le dă între ghilimele, ca și cum le-ar cita. Or, în textul de pe pagina 1, scrie foarte clar : „Amforă, una dintre mărturiile arheologice ascunse de ape". Unde o fi citit tovarășul Dogaru localizarea exactă a acestor ape ? Poate în altă revistă în legătură cu altă fotografie. Cu atît mai mult cu cît nici cele două articole consacrate arheologiei subacvatice nu pretind că amfora de pe copertă ar aparține Mării Negre. Cu această ocazie, se dovedește din partea criticului „amator" exces de imaginație și îndemînare în aranjarea trucajului de texte.*

In aceeași ordine de idei, cade și obiecția referitoare la specia peștilor nefiind „de-ai noștri", au dreptul să fie dintr-un ocean, așa cum îi diagnostichează corespondentul. Slabele noastre cunoștințe ihtiologice ne împiedică să aducem vreun contraargument. Din același motiv, nu putem da nici o lămurire asupra poziției „cu burta în sus" a unui singur peștișor *(nu a ambilor, să ne fie cu iertăciune). Fiind un animal exotic, o fi avînd gusturi așijderea și i-o fi plăcînd să înoate pe spate — cine știe ? Dacă tov. Dogaru dorește detalii, îi dăm sursa de unde am reprodus fotografia incriminată : H. P. Eydoux,* A la recherche des mondes perdus, *Paris, 1967 (planșa color 29). Se găsește la Biblioteca Academiei R.S.R., cota II 547237. Tot domnului Eydoux (care, în treacăt fie zis, nu se bucură de reputația unui falsificator notoriu) ar trebui să-i adreseze cititorul nostru și sugestia de consultare a vînzătorului de la magazinul alimentar. Nu ne îndoim că autorul îi va rămîne pe veci îndatorat.*

Notă explicativă *(pentru cititorii timizi) : Așa cum am mai precizat și altădată, nu răspundem mai mult sau mai puțin... caustic decît celor care îndeplinesc două condiții necesare :* 1) ne scriu ei înșiși ironic și 2) nu au dreptate. *Dar chiar și atunci cînd replicăm la micile malițiozități ce ni se adresează, rămînem prieteni cu corespondenții noștri. Nu-i așa, tovarășe Dogaru ?*

DE GUSTIBUS

In nr. 6/1972 din acest an, răspundeam cititorului GHEORGHE PLETEA RĂCĂUȚI, *că, din păcate, nu-i putem satisface dorința de a nu mai publica rubrica* Enigmistică, *deoarece foarte mulți cititori sînt partizanii ei convinși.*

Intre timp, am mai primit numeroase scrisori pledînd în favoarea rubricii amintite. Un prim exemplu :

„Subsemnatul COTREANTI NICOLAE, domiciliat în comuna Răcășdia nr. 143, jud. Caraș Severin, prin prezenta vreau să aduc mulțumiri și în același timp felicitări colegiului de redacție pentru rubrica *Enigmistică* din paginile revistei.

La apariția acestei rubrici m-am bucurat foarte mult și credeam că pe parcurs o să-și mărească numărul de pagini, însă în ultimul număr *(apărut la data scrisorii* — n.r.), acest lucru nu s-a întîmplat.

Nu ar fi rău dacă ar apărea cel puțin două careuri de cuvinte încrucișate, pe teme istorice, bineînțeles."

Și mai categoric este MICLE SILVIU *din* Sighet :

„Rîndurile de față se datoresc unui răspuns pe care redacția îl dă unui cititor. Dv. vă exprimați părerea de rău că nu puteți renunța la publicarea rubricii de enigmistică. De ce să vă pară rău ? ! ! După ce revista a debutat cu două pagini de enigmistică, la ora actuală numărul lor s-a redus cu 50 la sută și iar vă întreb : DE CE ? Nu sînteți de acord că rebusul, enigmistica și, în sfîrșit, careurile de cuvinte încrucișate sînt pentru cine le-a îndrăgit, lucruri deosebit de frumoase, care, cum se spune, îți pun mintea la contribuție ?

Nu vreți să acceptați faptul că prin dezlegarea unor careuri de cuvinte încrucișate, îți verifici singur cunoștințele și că în același timp, înveți lucruri noi sau îți amintești de cele uitate ?"

Acceptăm faptul, cum să nu-l acceptăm ? Dovadă că publicăm în continuare rubrica. Și încă o dovadă (dacă mai era necesară) că în materie de gusturi ale cititorilor, o revistă trebuie nu numai să le discute, ci, (pe cît posibil) să le și satisfacă.

UN EXAMEN DE CULTURĂ ISTORICĂ

GHEORGHE VISALOM, București, *își exprimă satisfacția în legătură cu concursul cu premii organizat și în acest an de revista noastră :* „Nivelul a fost mult mai ridicat în comparație cu primul concurs, din anul trecut, cerîndu-se multă răbdare și perspicacitate. Găsirea răspunsurilor mi-a dat multă satisfacție, fiind, într-un fel, un adevărat examen de cultură istorică. Sînt convins că redacția va organiza în continuare concursuri cu premii, mergînd pînă la permanentizarea și periodicizarea lor, cititorii avînd mult de cîștigat". *In continuare, cititorul ne propune diferite metode pentru a informa pe concurenții care au găsit toate soluțiile exacte despre succesul lor, chiar dacă nu sînt cîștigători. Din păcate, nu avem personalul necesar pentru a satisface această cerere, în sine justificată.*

CRONICARUL

Cititorul nostru **SEVER BUZAN**, Cluj, *ne întreabă dacă :* „cronicarul Faz'l ul-Lah Raşid este aceeaşi persoană cu cronicarul Raşid-ed-Din", *ambii amintiţi în două din articolele noastre. Intr-adevăr, aşa stau lucrurile. Numele complet al cronicarului este Faz'l ul-Lah Raşid ed Din (cunoscut mai mult ca Raşid ed Din). Textele sale în limba română au apărut în lucrarea lui Ştefan Pascu şi V. Hanga :* Crestomaţia pentru studiul statului şi dreptului R.P.R., *vol. II,* Feudalismul, *Bucureşti, 1958.*

UN GEST ŞI O EXPLICAŢIE

După ce ne felicită cu căldură pentru cei cinci ani de existenţă împliniţi de revista Magazin istoric *în acest an, cititorul nostru dr.* GEORGE IONESCU *din* Vitioara de Sus (Prahova), *aduce o completare la articolul recent publicat* Sfîrşitul regelui Romei : „La înmormîntarea acestuia a venit un colonel bătrîn, de la Legaţia Franţei, care şi-a scos din piept decoraţia cu Vulturul şi a înfipt-o în pieptul mortului. Fiindcă asistenţa era contrariată, le-a spus : «Da, împăratul mi-a dat-o şi vreau s-o transmit fiului său»".

ACELAŞI THOMAS MANN...

GHEORGHE BUNEA *din* Timişoara, *care a citit cu interes cele două grupaje de extrase din corespondenţa şi cuvîntările marelui scriitor german antifascist Thomas Mann, publicate de noi sub titlul :* Martor al vremii, *(nr. 12/1971 şi nr. 1/1972) se declară uimit de declaraţiile naţionaliste pe care acelaşi cărturar le făcea în legătură cu dezlănţuirea primului război mondial.*

In mod firesc, cititorul nostru se întreabă cum de omul care vorbea în 1914 de pe poziţii aproape şovine avea mai tîrziu să condamne atît de hotărît militarismul, expansiunea germană şi ororile naziste. Intr-adevăr, în cursul primului război mondial, Thomas Mann s-a lăsat atras de ideologia naţionalistă, intrînd în conflict pînă şi cu fratele său, Heinrich Mann, care a adoptat încă din tinereţe o atitudine înaintată, de stînga. Ulterior însă, o dată cu eşecul armatei germane în 1914-1918 şi apoi cu ascensiunea fascismului în anii dintre cele două războaie mondiale, Thomas Mann şi-a dat seama că greşise. A înţeles cît de mult rău făceau curentele reacţionare Germaniei şi lumii întregi, gîndirea lui orientîndu-se pe o linie umanist-democratică, cu vădite simpatii pentru militanţii antifascişti şi pentru forţele de stînga.

CALDE ŞI RECI

Mulţumiri pentru caldele cuvinte de apreciere ca şi pentru sugestiile primite de la : MARIN I. OPRAN, Robăneşti, Dolj ; DIMITRIE IVANESCU, Bucureşti ; NICOLAE GRIGORE, Bucureşti ; TRAIAN NICHITOI, Sibiu ; RADU CONSTANDACHE, Bucureşti.

C. FRONDA, Bucureşti : *sesizarea dv. este corectă. Intr-adevăr, Constantin Stere n-a făcut niciodată parte dintr-un guvern. Pentru informaţia eronată provenită dintr-o neatenţie bibliografică, cuprinsă în articolul publicat în nr. 6/1972 al revistei noastre, autorul, Ion Coman, cere cuvenitele scuze cititorilor.*

MĂRĂŞTI-MĂRĂŞEŞTI-OITUZ

C. SCRIPCA, Timişoara : *comandanţii de armată români din primul război mondial, în perioada glorioaselor bătălii de la Mărăşti-Mărăşeşti-Oituz (între ai căror veterani vă număraţi), sînt : Armata 1 : pînă la 31 iulie, generalul C. Cristescu, după care comanda a fost preluată de generalul Eremia Grigorescu. Armata 2 : generalul Al. Averescu.*

AVEŢI DREPTATE

UN TURIST *din* Sovata, *ne scrie că la răspunsul inserat la* Poşta redacţiei (Magazin istoric *nr. 8/1972) sub titlul* Statuia libertăţii *s-a strecurat o greşeală. Just ! Dintr-o eroare de transcriere a apărut denumirea de* Rodos *în loc de* Olimpia. *Aşadar, paragraful al patrulea din respectivul răspuns se va citi corect :* Lumea antică îşi avea şi ea coloşii ei, ca cel din Olimpia, considerat una dintre cele şapte minuni ale antichităţii.

Cristian POPIŞTEANU

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR AL REVISTEI

● Cnezii din Haţeg ● Ideea de Republică la români ● Un deţinut al naziştilor, laureat al premiului Nobel ● Mazzini şi românii ● Un neam viguros, tenace, cumpătat şi robust : ilirii ● Danemarca 1771 : cele 1 000 decrete ale reformatorului Johann Friedrich Struensee ● „Evenimentele, aşa cum le-am văzut atunci..." — însemnările autobiografice ale lui Anastas Mikoian ● Disciplina spînzurătorii şi a măciucii : cum a dispărut populaţia tasmaniană ● Cele 7 minuni ale lumii antice ● Aachen — ilustră capitală a evului mediu ● Un secol de lupte, pentru un ideal de secole ● Ordinul Jartierei la ... Suceava ● Saşii, şvabii, ţipţerii şi landlerii — dicţionar istoric.

CONTENTS

MATEI CAZACU 1655 — The Great People's Movement in Wallachia 2
AL. ROSETTI The Formation of the Romanian Language and People 8
T. MATEESCU Ester, a Vanished City of the Dobrudja.... 10
B. WECHSLER Evidence of the Ancient Chinese Civilisation 15
BEATRICE MARINESCU and **S. RĂDULESCU-ZONER** An Anti-dynastic Episode (1871).. 20
AL. V. BELDIMAN The Plot of February 11, 1866 and the Dethronment of Prince Cuza 23
ROBERTO BONCHIO An Italian Publisher at **MAGAZIN ISTORIC** 31
MARC' ANTONIO BRAGADIN The Siege of Famagusta (1571) 39
L. DEMÉNY When Was the First Book Printed in Bucharest? 46
EDWARD KIMBO The History of Big Ben 50
N. COPOIU 100 Years since the Creation of the Workers' General Association of Romania.. 52
N. BRĂDIȘTEANU 1917: Colonel Alexandru D. Sturza's Treason 56
GH. I. IONIȚĂ The Foundation, in 1935, of „The Friends of the U.S.S.R." Association .. 60
G. MIHĂILĂ Answering a Hypothesis Concerning the Original Version of „The Teachings of Neagoe Basarab" 63
N. MINEI Historical Itinerary: Istanbul 66
VITALIE STĂNICĂ Garibaldi and His Relatives of Romania 68
D. BERCIU Conclusions of the First Congress of Thracian Studies 84

SOMMAIRE

MATEI CAZACU 1655 — Le grand mouvement populaire de Valachie 2
AL. ROSETTI La formation de la langue et du peuple roumain 8
T. MATEESCU Ester, une ville disparue de la Dobroudja 10
B. WECHSLER Preuves de l'ancienne civilisation chinoise 15
BEATRICE MARINESCU et **S. RĂDULESCU-ZONER** Un épisode antidynastique (1871) .. 20
AL. V. BELDIMAN Le complot du 11 février 1866 et la déposition du prince Cuza.... 23
ROBERTO BONCHIO Un éditeur italien au **MAGAZIN ISTORIC** 31
MARC' ANTONIO BRAGADIN Le siège de Famagusta (1571) 39
L. DEMÉNY Quand fut imprimé le premier livre à Bucarest? 46
EDWARD KIMBO L'histoire du Big Ben 50
N. COPOIU 100 ans depuis la création de l'Association générale des ouvriers de Roumanie 52
N. BRĂDIȘTEANU 1917: La trahison du colonel Alexandru D. Sturza 56
GH. I. IONIȚĂ La fondation, en 1935, de l'association „Les Amis de l'U.R.S.S." 60
G. MIHĂILĂ Réponse à une hypothèse concernant l'original des „Conseils de Neagoe Basarab" 63
N. MINEI Itinéraire historique: Istanbul 66
VITALIE STĂNICĂ Garibaldi et ses parents de Roumanie.. 68
D. BERCIU Conclusions du premier Congrès de Thracologie 84

СОДЕРЖАНИЕ

М. КАЗАКУ 1655 — великое народное движение в Валахии 2
А. РОСЕТТИ Образование румынского народа и языка 8
Т. МАТЕЕСКУ Естер — исчезнувший город Добруджи 10
Б. ВЕКСЛЕР Свидетельство о древнейшей китайской цивилизации 15
Б. МАРИНЕСКУ, С. РЭДУЛЕСКУ-ЗОНЕР Противодинастический эпизод (1871) ..20
А.В. БЕЛЬДИМАН Февральский комплот 1866-го г. и свержение с престола А.И. Кузы 23
РОБЕРТО БОНКИО Итальянский издатель в гостях у журнала «Магазин историк» ..31
МАРК АНТОНИО БРАГАДИН Осада Фамагусты (1571) .. 39
Л. ДЕМЕНИ Когда была напечатана первая книга в Бухаресте? 46
Э. КИМБО История Биг-Бена 50
Н. КОПОЮ Столетие образования Генерального общества работников Румынии 52
Н. БРЭДИШТЯНУ 1917: измена полковника Александра Д. Стурзы 56
Г.И. ИОНИЦЭ Создание в 1935-ом году Общества «Друзья СССР» 60
Г. МИХЭИЛЭ Ответы на гипотезу об «Учениях Нягое Басараба» 63
Н. МИНЕЙ Исторический маршрут: Истамбул 66
В. СТЭНИКЭ Гарибальди и его родственники в Румынии 68
Д. БЕРЧУ Выводы к Первому Сьезду по фракологии ..84

INHALT

MATEI CAZACU 1655 — Die grosse Volksbewegung aus der Walachei 2
AL. ROSETTI Die Bildung der rumänischen Sprache und des rumänischen Volkes 8
T. MATEESCU Ester, eine verschwu dene Stadt aus der Dobrudscha 10
B. WECHSLER Beweise der alten chinesischen Kultur 15
BEATRICE MARINESCU und **S. RĂDULESCU-ZONER** Eine antidynastische Episode (1871) 20
AL. V. BELDIMAN Die Verschwörung vom 11. Februar 1866 und die Entthronung Prinz Cuzas 23
ROBERTO BONCHIO Ein italienischer Herausgeber beim **MAGAZIN ISTORIC** 31
MARC' ANTONIO BRAGADIN Die Belagerung Famagustas (1571) 39
L. DEMÉNY Wann wurde das erste Buch in Bukarest gedruckt? 46
EDWARD KIMBO Die Geschichte des Big Ben 50
N. COPOIU 100 Jahre seit der Gründung des Generalarbeiterverbandes in Rumänien 52
N. BRĂDIȘTEANU 1917: Der Verrat Oberst Alexandru D. Sturzas 56
GH. I. IONIȚĂ Die Gründung, in 1935, des Verbandes „Die Freunde der U.S.S.R." 60
G. MIHĂILĂ Antwort auf eine Hypothese über das Original der „Lehren Neagoe Basarabs" 63
N. MINEI Itinerarium historicum: Istanbul 66
VITALIE STĂNICĂ Garibaldi und seine Verwandten aus Rumänien 68
D. BERCIU Zusammenfassung des ersten Kongresses für Thrakische Studien 84

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Serviciul Import — Export presă, București, Calea Griviței nr. 64-66, P.O.B. — 2001

magazin istoric

București, str. Onești, nr. 5 — Sectorul 1. Oficiul poștal Nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ioan Dragomirescu, Ștefan Sorin Gorovei, Vasile Șimandan, I. M. Ștefan, Marian Ștefan, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

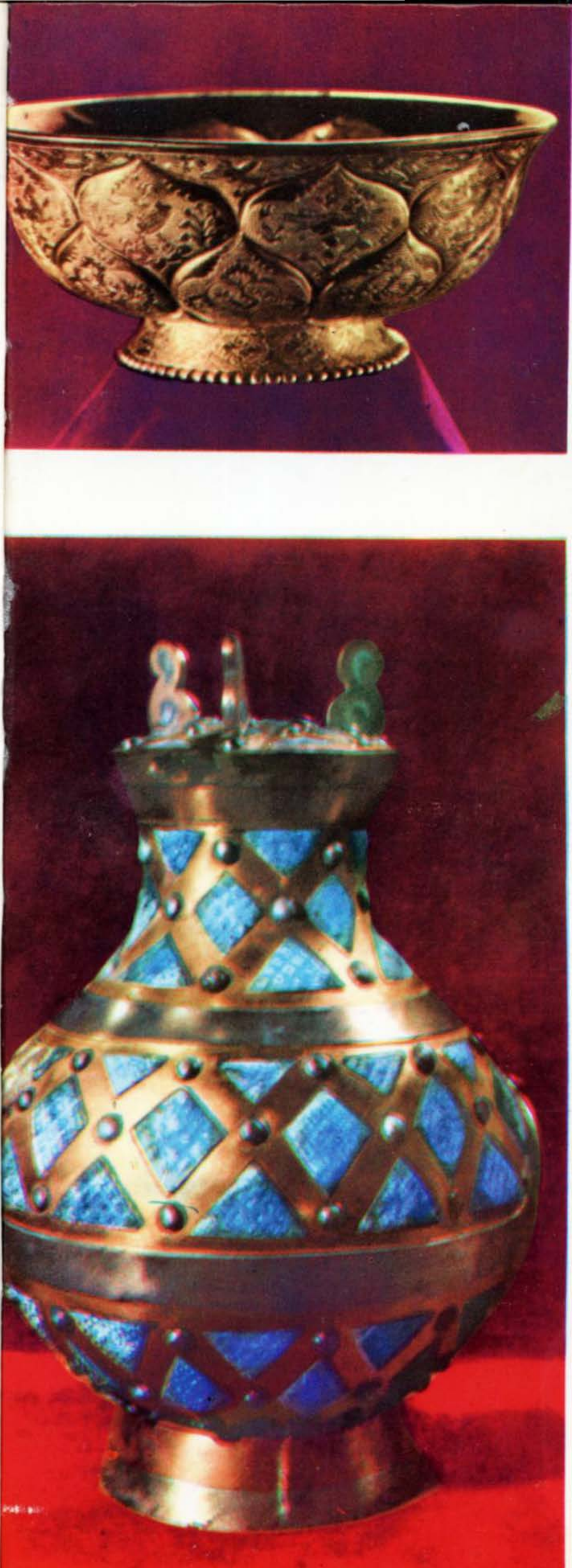

DOMINE SALVAM FAC REGINAM NOSTRAM VICTORIAM DEUM